

Våldsmedveten handläggning

Att möta och bemöta våldsutsatta barn och föräldrar

Angelica Tingström

Utgiven av Göteborgs Stadsmission 2023

ISBN: 978-91-527-5719-2

© Författaren

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Handboken har tagits fram som en del av projektet Efter Våldet som genomfördes i samarbete mellan Göteborgs Stadsmission, Rädda Barnen, Barnafrid – Linköpings universitet, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Marie Cederschiöld högskola 2021-2023

Den här handboken har finansierats av Europeiska Unionens program för Rättigheter, jämlikhet och medborgarskap (REC 2014–2020).

Europeiska Kommissionens stöd åt framställningen av detta dokument utgör inte ett godkännande av dess innehåll, vilket endast återspeglar upphovsmännens åsikter, och Kommissionen kan inte hållas ansvarigt för någon användning av informationen i det.

Förord

Våldsärenden är en särskild utmaning på många sätt. De är svåra att utreda, som handläggare kan vi aldrig riktigt veta om informationen i utredningen är riktiga och heltäckande och de insatser som står till buds kan ofta kännas otillräckliga i situationen. Det är något djupt orättvist i att det är våldets offer som ska behöva gömma sig och anpassa hela sina liv. Ändå är det ofta det bästa vi kan erbjuda. Dessutom inkluderar våldets konsekvenser processer som våldsnormalisering och ambivalens som kan få den våldsutsatta att gång på gång söka upp sin förövare oavsett vad vi professionella gör. Sammantaget kan våldsärenden inge en känsla av hopplöshet och göra att många socialsekreterare känner en osäkerhet inför hur ärendena ska handläggas och om det går att göra skillnad. Samtidigt är vi många som blir tagna av de våldsutsattas utlämnade situation och med otröttlighet arbetar för att förändra situationen både för individer vi möter och på strukturell nivå. Och visst gör vi skillnad! Utvecklingen av kunskap, lagstiftning och insatser går hela tiden framåt och det finns idag goda möjligheter att agera för att skydda, stödja och behandla men det kräver kunskap. Kunskap om våldets mekanismer och konsekvenser, om lagstiftning, insatser och om organisatoriska förutsättningar. Det räcker inte att några specialister besitter kunskapen, basen måste vara gemensam för alla oss som möter de våldsutsatta för att de ska få hjälp och det på ett sätt de kan ta emot. Det är en stor utmaning i socialtjänstens alltmer specialiserade verksamheter.

Med vår utbildning och den här handboken vill vi sprida kunskap om våld och knyta den till det praktiska sociala arbetet. Vi är i första hand praktiker med hjärtat i socialtjänst. Det vi kan erbjuda är professionell expertis som vi ackumulerat genom vår erfarenhet av att möta våldsutsatta både i socialtjänst och i utförarverksamheter där vi försökt förstå och hjälpa dem mot bakgrund av en ständigt pågående teoretisk fördjupning. Det finns redan ett flertal utmärkta böcker som beskriver våldets konsekvenser och handläggningens teknikaliteter. Det vi hoppas kunna bidra med är en lättillgänglig teoretisk grundkunskap samt tips och perspektiv på hur den kan tillämpas i praktiken.

Det har varit en stor utmaning att sammanställa den här handboken. För att bibehålla vårt praktiska fokus har vi behövt sälla och hålla oss kortfattade. Det innebär att den naturligtvis inte är heltäckande på något sätt. Vi hänvisar därför återkommande till andra källor för fördjupning där du så önskar. Tolkningar, påståenden utan källa och eventuella missförstånd är våra och vi är medvetna om att det kan finnas andra perspektiv som kan vara precis lika riktiga.

Du som möter och uppmärksammar våldsutsatta klienter i socialtjänsten har en bokstavligt talat livsviktig uppgift. Vi hoppas du ska finna handboken hjälpsam i ditt viktiga arbete!

Angelica Tingström
Socionom
Verksamhetschef Barn & Familj/ Våld i nära relation
Göteborgs Stadsmission

Catarina Berndtsson
Socionom
Områdeschef Boende och Behandling
Göteborgs Stadsmission

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Innehållsförteckning.....	4
Inledning.....	6
Projektet Efter våldet	6
Modellen	6
Om handboken.....	7
Om utbildningen.....	7
Om oss	8
Del 1: Våldets mekanismer & konsekvenser	9
Vad är våld i nära relation?	9
Våld i nära relationer är ett av våra största folkhälsoproblem	9
Samsyn och samordning är avgörande	10
Definitioner.....	12
Våldets mekanismer	15
Våld är funktionellt.....	15
Mekanismer kopplade till olika våldskategorier	18
Bortom en dikotom förståelse av offer och förövare	24
Våldets konsekvenser.....	25
Normalisering	25
Svag självkänsla	25
Tillitsbrist	25
Ambivalens	26
Kris, trauma och PTSD	26
Barn som upplever våld.....	34
Barn har rätt till delaktighet, skydd och omsorg	34
Våldets konsekvenser för barn.....	35
Trauma hos barn	36
Våld påverkar barnets utveckling.....	39
Våld och anknytning	41
Våld och omsorgsförmåga.....	44
Del 2: Våldsmedveten handläggning	47
Socialtjänstens roll och ansvar	47

Rättighetsperspektiv en god utgångspunkt	47
Lagstiftning och föreskrifter om våld i nära relation.....	48
Lagstiftning om hedersrelaterad brottslighet	52
Lagstiftning om våld mot barn samt barn som bevittnat våld	53
Våldsmedveten handläggning	56
Begreppet Våldsmedveten handläggning	56
Våldsmedvetet bemötande.....	57
Att upptäcka våld	64
Säkerhet som röd tråd i handläggningen	68
Utredning.....	73
Insatser	81
Våldet påverkar dig som professionell hjälpare	89
Litteratur- och källförteckning	93

Inledning

Projektet Efter våldet

Under två år 2021–2023 har Göteborgs Stadsmission tillsammans med Rädda Barnen, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Marie Cederschiöld högskola (tidigare Ersta Sköndal Bräcke högskola) och Barnafrid vid Linköping universitet drivit ett projekt, Efter Våldet. Projektets mål har varit att utveckla och pilottesta en arbetsmodell för att stärka barns rätt till skydd, delaktighet och stöd under vistelse i skyddat boende. Modellen kallas för PUSSET och riktar sig till skyddade boenden, socialsekreterare, hälso- och sjukvården, kommuner, regioner, frivilliga organisationer samt till privata aktörer. Den har testats på sex skyddade boenden i Malmö, Göteborg, Gävleborg och Stockholm.

Projektets mål är att barn på skyddat boende ska få tillgång till skydd, stöd och behandling tillsammans med en ökad delaktighet, lek och aktivitet vid placering i skyddat boende. En förutsättning för det är att alla professionella kring skyddsplacerade barn har kunskap om våld mot barn och dess konsekvenser. Det inkluderar socialtjänst, boendepersonal och andra relevanta yrkesgrupper.

Modellen

PUSSETS bottenplatta består av ett urval av barnkonventionens artiklar som beskriver rättigheter som varje barn har. Barn har rätt att skyddas från alla former av våld (artikel 19), det har rätt till bästa möjliga hälsa (artikel 24), rätt till rehabilitering och social återanpassning (artikel 39) samt rätt till vila, fritid och lek (artikel 31). De har också rätt att höras och bli inkluderade i frågor som rör dem (artikel 12). Alla åtgärder som rör barn ska beaktas utifrån vad som är för barnets bästa (artikel 3). Detta gäller alla barn i Sverige, även barn på skyddat boende. Modellen består vidare av fem pusselbitar: Traumamedveten omsorg, Information och delaktighet, Barncentrerad samverkan, Våldsmedveten handläggning samt Lek och aktivitet.

Traumamedveten omsorg (TMO)

Traumamedveten omsorg är ett forskningsbaserat förhållningssätt som syftar till att skapa miljöer som främjar läkning och återhämtning för barn som har varit med om svåra upplevelser. I utbildningen får personal på skyddade boendet kunskap om hur trauma påverkar barnets utveckling och hur de kan stötta barnet i vardagen. Utbildningen tillhandahålls av Rädda Barnen och ges under två dagar. Därefter ges konsultation i hur förhållningssättet implementeras i praktiken.

Information och delaktighet (BRA)

Barn som kommer till ett skyddat boende behöver bli delaktiga genom att få svar på sina frågor och möjlighet att uttrycka sina tankar om situationen. BRA-samtal är en hjälp för personal i hur de kan gå tillväga när de pratar med barn 7 - 18 år om deras behov av information och stöd. Det är ett erbjudande om samtal utifrån ett barnrättsperspektiv och barnet bestämmer alltid innehållet i samtalen. Utbildningen tillhandahålls av Stiftelsen Allmänna Barnhuset och ges under två dagar.

Barncentrerad samverkan (IDEAL)

När ett barn följer med en förälder till ett skyddat boende behöver en rad olika aktörer med ansvar

för myndighetsutövning och stöd samverka för att barnet ska få sina rättigheter och behov tillgodosedda. Samverkansmodellen handlar om hur olika aktörer kan arbeta vid placering, under placering och vid utflytt från det skyddade boendet, utifrån barnets rättigheter och med barnet i centrum. Samverkansmodellen har tagits fram av Marie Cederskiöld Högskola.

Våldsmedveten handläggning

Socialekreterare med fördjupad våldskompetens är en förutsättning för att barn ska få rätt insatser efter att ha levt med våld. Syftet med utbildningen är att öka kompetens, förståelse och säkerhet när det gäller handläggning av våldsärenden där det finns skyddsbehov för att uppnå ett tryggt, säkert och kunnigt bemötande samt säkerställa ändamålsenliga insatser för utsatta barn. Utbildningen tillhandahålls av Göteborgs Stadsmission och ges under två dagar samt en halvdags uppföljning.

Lek och aktivitet

Barn på skyddat boende har ofta begränsad möjlighet till fritidsaktiviteter. Genom att volontärer erbjuder lek och aktiviteter för barn på skyddade boenden möjliggörs rätten till lek och fritid i enlighet med barnkonventionen. Fokus är att öka barnens välmående och återhämtning genom att skapa positiva upplevelser i en annars svår vardag. Den syftar också till att motverka passivitet och isolering samt möjliggör att fler barn får tillgång till trygga vuxna, positiva förebilder och värdefulla erfarenheter av positivt samspel där barnet får vara i fokus. Aktiviteten ges av Rädda Barnen.

Mer om PUSSLET och projektet kan du läsa på projektets hemsida:

www.liu.se/forskning/barnafrid/euprojektet-avec Vid intresse av att ta del av de olika pusselbitarna kontaktas respektive organisation. Kontaktuppgifter finns på projektets hemsida.

Om handboken

Den här handboken är en skriftlig sammanfattning av den utbildning i Våldsmedveten handläggning vi på Göteborgs Stadsmission erbjudit socialtjänsten som en del av projektet Efter Våldet.

Intentionen med handboken är att på ett lättillgängligt sätt sammanfatta viktiga aspekter av teori, perspektiv, bemötande och koppla det till det praktiska sociala arbetet. Vi hoppas att handboken ska kunna fungera som ett stöd för socialekreterare i det praktiska handlägningsarbetet av ärenden där det föreligger skyddsbehov. Innehållet är avsett att utgöra en bas för en *våldsmedveten handläggning*, dvs. ett handlägningsarbete som integrerar bästa tillgängliga kunskap om våld, professionell expertis och individens egna önskemål och behov. Fokus ligger genomgående på förståelse och bemötande och inte på de mer juridiska aspekterna av handlägningsarbetet, det finns det redan andra utmärkta böcker som behandlar.

Om utbildningen

Våldsärenden är en särskild utmaning för socialtjänstens handläggare. De inblandade uppger ofta motstridiga uppgifter utifrån sina olika perspektiv och motiv, handlingsutrymmet kan vara snävt och våldsutsattas utsagor och beteende kan ibland te sig irrationellt utifrån traumasymptom och dolda lojaliteter. Socialekreterare med fördjupad våldskompetens är därför en förutsättning för att barn ska få ändamålsenliga insatser efter att ha levt med våld i hemmet. Men många av de handläggare vi

möter känner en osäkerhet inför dessa ärenden. Många uttrycker att deras utbildning och erfarenhet inte är tillräcklig, att de är rädda att göra fel eller inte vet hur de ska hantera sina ärenden. Därför tog vi chansen att inom projektet Efter Våldet erbjuda utbildning i vad vi kallar *Våldsmedveten handläggning* till socialsekreterare. Utbildningen inriktar sig på att öka våldskompetensen och ge kunskap om hur den kan tas med i handlägningsarbetet och bidra till ett evidensbaserat arbete. Utbildningen ger ökad kunskap om våld i nära relationer inkl. hedersrelaterat våld och förtryck, våldets mekanismer och hur våld i nära relationer påverkar individen i mående och utveckling, anknytningsmönster och föräldrars omsorgsförmåga. Kunskapen kopplas sedan samman med praktiska aspekter i handlägningsarbetet så som särskilt relevant lagstiftning, perspektiv på våldsproblematiken, riskbedömning, säkerhetsaspekter och utformning av insatser för att ge grunden för en *våldsmedveten handläggning*. Dvs ett handlägningsarbete som utgår ifrån bästa tillgängliga kunskap, den specifika våldskontexten, den professionelles erfarenhet och de berördas åsikter och önskemål. Vid uppföljningstillfället relateras kunskapen till den egna yrkesrollen genom reflekterande dialog med andra deltagare för att underlätta implementering i vardagsarbetet.

Utbildningen har fått ett varmt mottagande. Ungefär 420 deltagare från 26 kommuner kommer att ha genomfört utbildningen. Den har beskrivits som lärorik, givande, viktig och inspirerande.

Om oss

Angelica Tingström och Catarina Berndtsson har tillsammans tagit fram utbildningen vilken sedan har utvecklats till en handbok av Angelica. Då texten refererar till "vi" är det alltså oss båda som åsyftas och när det står "jag" är det Angelica som avses.

Angelica Tingström är socionom och specialiserad på våld, trauma och skyddsinsatser. Hon har erfarenhet från arbete som behandlare och arbetsledare på HVB för hedersvåldsutsatta flickor, från arbete som handläggare inom barn och unga på socialtjänsten samt som sakkunnig i hedersrelaterat våld vid dåvarande stadsdelsnämnd Angered i Göteborg där hon startade upp Resursteam Heder och gav kollegial handledning vid handläggning av hedersärenden.

För Göteborgs Stadsmission har hon lett utvecklingen av skyddsverksamheten och är idag verksamhetschef för verksamhetsområde Barn & Familj/ Våld i nära relation. Angelica är en ofta anlitad föreläsare och utbildare i sammanhang som rör att förstå och bemöta hedersrelaterat våld och våld i nära relation samt i strukturerad riskbedömning enligt SARA och PATRIARK.

Catarina Berndtsson är socionom med steg-1 utbildning och mångårig erfarenhet av att leda och utveckla verksamhet som möter våldsutsatta, både inom socialtjänst och i utförarverksamheter. Hon ledde utvecklingen av Grynings enhet för hedersvåldsutsatta, utvecklade nya metoder för målgruppen i sitt arbete som VD för en privat skyddsverksamhet och har i flera omgångar arbetat som enhetschef inom socialtjänsten i utsatta områden i Göteborg, senast för barn och unga i Angered.

Idag arbetar hon för Göteborgs Stadsmission där hon är områdeschef för område Boende och behandling där bland annat skyddsverksamheten ingår. Dessutom driver hon Institutet mot hedersförtryck. Catarina är en erfaren föreläsare inom området hedersrelaterat våld och har också uppdrag som processhandledare för arbetsgrupper som möter våld.

Våldets mekanismer & konsekvenser

Vad är våld i nära relation?

Våld i nära relationer är ett av våra största folkhälsoproblem

Våld i nära relation är ett problem som berör många. Var tredje kvinna i världen och var fjärde i Sverige kommer att ha utsatts för våld i en nära relation någon gång under sitt liv. Det är ungefär lika många män som kvinnor som uppger att de utsatts för våld i en nära relation men vad gäller grovt och upprepat våld i heterosexuella parrelationer är kvinnor kraftigt överrepresenterade [1]. Varje år är det kring 15 kvinnor i Sverige som dödas av en nuvarande eller f.d. partner [2]. Eftersom många av dem också är föräldrar innebär det att många barn upplever våld i sin familj. Studier visar att 10% av alla barn i Sverige någon gång upplevt att en förälder blivit utsatt för våld av sin partner. 5% uppger att de har upplevt det ofta [3] [4]. Det innebär att ca 210 000 barn upplevt våld mellan vuxna i sin familj. Europeiska jämställdhetsinstitutet, EIGE, uppskattar att kostnaderna för partnervåld inom EU uppgick till ca 175 miljarder euro under 2019 [5]. I beräkningen ingår kostnader för hälso- och sjukvård, rättskostnader, kostnader för det sociala välfärdssystemet, skydds- och stödverksamheter liksom personliga kostnader och ekonomiska produktionsförluster. I samma rapport uppskattas det partnerrelaterade våldet i Sverige ha kostat 4 miljarder euro 2019, dvs ca 44 miljarder kronor. Det är hisnande siffror!

Var 3:e kvinna i världen och var 4:e i Sverige utsatts för våld i nära relation någon gång under sitt liv

Få anmäler brotten, kartläggningar påvisar kring 4 %

80% av alla anmälda misshandelsbrott mot kvinnor utfördes av en för offret bekant person under 2020

BRÅ [1], BRA.se 2022-11-18

Våld i nära relation är idag ett av våra största folkhälsoproblem, både i Sverige och globalt. Förutom direkta fysiska konsekvenser så som blåmärken, frakturer, tandskador, hörselnedsättningar och inre

blödningar leder våld till akuta stressreaktioner och för en del till att man utvecklar traumasymptom som kan innebära att man uppfyller diagnoskriterierna för PTSD, posttraumatiskt stressyndrom, med påtagligt påverkad livskvalitet som följd. En rad forskningsrapporter har dessutom visat att våldsutsatthet har samband med många andra typer av hälsoproblem [6] [7] [8]. Mag- och tarmproblem är minst dubbelt så vanligt hos våldsutsatta individer och kroniska smärttillstånd av gynekologiskt slag är vanligare hos kvinnor som utsatts för våld. Även ångest och depression har visat sig mycket vanligare bland personer som utsatts för våld, inte minst syns detta samband bland kvinnor som utsatts för kontrollerande psykiskt våld. I befolkningsundersökningen *Våld och hälsa* [9], som kartlade vuxnas erfarenheter av våld och symtom på olika typer av ohälsa, var det betydligt vanligare att de som uppgav att de utsatts för allvarligt våld också uppgav att de led av hälsoproblem som huvudvärk, smärta i axlar och nacke, återkommande tarmbesvär, symptom på depression, PTSD samt självskadebeteende jämfört med dem som uppgav att de inte utsatts för allvarligt våld.

Det tydliga sambandet mellan våld och hälsokonsekvenser senare i livet är särskilt viktigt att uppmärksamma när det gäller barn. En amerikansk professor, Bessel von der Kolk [10], påvisar att exponering för våld och långvarig stress i barndomen påverkar barnets utveckling på både kort och lång sikt och menar att denna exponering utgör den största utmaningen för folkhälsan i västvärlden.

Samsyn och samordning är avgörande

Det kan tyckas självklart att alla som i sitt yrke möter våldsärenden har kunskap om vad våld är och att avsnittet därför skulle vara överflödigt. På en teoretisk övergripande nivå är det säkert också så men vår erfarenhet från praktiskt socialt arbete är att vi ofta menar olika saker med de olika våldsbegreppen och att vi drar gränserna olika beroende av vårt uppdrag och perspektiv, våra personliga tolkningar och tidigare erfarenheter. Detta skapar problem i samarbetet både inom och mellan myndigheter, det ger svårigheter i tillämpningen av rutiner och vägledningar och framför allt får det konsekvenser för bemötande och förståelse av de våldsutsatta individer vi möter.

Vår föreställning om vad våld är utgör den mall vi tolkar och bedömer utifrån. Dessa föreställningar inrymmer våldets uttryck, mekanismer och konsekvenser, dess allvarlighetsgrad, förväntningar på rollerna som offer och förövare liksom lämpliga insatser. Dessa föreställningar eller förståelsemodeller påverkar oss oavsett om vi är medvetna om det eller inte. Ofta tenderar både professionella och våldsoffer att utgå från fysiskt våld i sin våldsförståelse. Våldets normaliseringsprocess bidrar till att våldsoffer tenderar minimera våldet de utsatts för och ofta är det bara misshandel de uppfattar som våld. Det är konkreta handlingar som gett synliga skador. Även från professionellas sida är det något med den konkreta faran i allvarligt fysiskt våld som gör att vi tar det på större allvar. Kanske beror det på att det finns tolkningsutrymmen när det handlar om psykiskt våld som gör oss mer osäkra, trots att många överlevare vittnar om att det psykiska våldet egentligen var det värsta och också det som givit allvarligast konsekvenser.

Att leva med våld i någon av sina närmsta relationer innebär inte enbart att emellanåt bli slagen. För den som lever med sin förövare innebär det att hela livet utspelar sig i en kontext av våld. Våldet kan ha fysiska uttryck så som slag, sparkar, knuffar eller kvävningsförsök. Förövaren kan använda sin egen kropp eller olika tillhyggen så som köksredskap eller vapen. Det kan ha psykiska uttryck så som verbala kränkningar, skambeläggning, isolering eller känslomässig utpressning genom exempelvis

utnyttjande av barn eller husdjur. Det kan ha sexuella uttryck genom våldtäkter eller tvång till andra sexuella handlingar. Våldet kan också ta sig materiella uttryck, så som att förövaren förstör eller slänger möbler eller andra tillhörigheter. Ekonomiskt våld är också ett vanligt uttryck. Förövaren kan ta kontroll över den utsattes tillgångar för egen vinning eller som ett sätt att kontrollera sitt offer. Och våldet är närvarande även i stunder då det inte direkt utövas, det vi kallar latent våld. Latent våld uttrycks inte vare sig i handling eller verbalt men finns där underförstått genom exempelvis blickar, kroppsspråk eller den stämning som "ligger i luften". Detta ger att våldet påverkar livets alla dimensioner och har en genomgripande effekt på de som utsätts. Det här måste alla som i sitt yrke möter våldsutsatta vara medvetna om för att förstå situationen och rätt bedöma risken, annars kommer våldsutsatta inte få rätt stöd och hjälp. Vi måste ha samsyn.

I verkligheten är det tyvärr ofta inte så det ser ut. Det är exempelvis vanligt att handläggare på olika enheter bedömer samma våldssituation helt olika utifrån sina respektive uppdrag och förklaringsmodeller. En barnhandläggare kan ha bedömt att en mamma behöver skydda sitt barn från en våldsam pappa och familjerätten kan samtidigt ha bedömt att mamma bör tillse att barnet får umgänge med samma pappa. Samtidigt kan en vuxenhandläggare som ansvarar för skyddsplaceringen ifrågasätta om det alls föreligger skyddsbehov om mamman försöker tillmötesgå vissa av dessa förväntningar genom att exempelvis ha viss kontakt med pappan om barnens situation. En orsak till de olika bedömningarna är att socialtjänsten i allt högre grad organiserar sig i specialisenheter för olika typer av problematik på bekostnad av helhetssyn och samordning [11].

Detta skapar inte bara samarbetssvårigheter mellan handläggarna utan också allvarlig tillitsproblematik hos de som söker samhällets stöd och skydd i en farlig livssituation. Vem kan de lita på när de olika professionella de möter säger och agerar på olika sätt? Samsyn och samverkan är därför inte bara en förutsättning för att systemet ska fungera effektivt utan också för att bygga den tillit som krävs för att våldsutsatta ska kunna ta emot de insatser som behövs för att klara av ett uppbrott. Att lämna en våldsam relation och bygga upp ett liv fritt från våld för sig och sina barn är en lång och krokig resa. Vägen är full av håll och hastiga svängar och i en situation där samhället inte tar ett övergripande ansvar för sammanhållet stöd och hjälp blir det den utsatta som lämnas att själv vara projektledare med ansvar för alla delar som behövs för att uppnå målet. Det medför stora risker för att hen ger upp efter vägen, återgår till förövaren eller finner riskfyllda lösningar. Det finns tyvärr många exempel på när sådana situationer har slutat katastrofalt [12].

Här finns en verklig möjlighet att göra skillnad för våldsutsatta individer. Hur hantverket, dvs handlägningsarbetet, utförs kan spela stor roll för utgången. Det är både en fråga om individuella handläggares skicklighet och om organisationens förmåga till samverkan. En socialtjänst med samsyn vad gäller våld i nära relationer kan också ha en gemensam målbild som styr bemötande, bedömning och val av insatser - men det kräver en gemensam grundkompetens och implementerade arbetssätt för samverkan. Båda dessa områden omnämns i Socialstyrelsens nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer där samverkan och samordning av insatser är ett tydligt krav.

9 § Socialnämnden ska samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera personer i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Socialstyrelsen HSLF-FS 2022:39 [13]

Definitioner

En förutsättning för samsyn är att vi har en gemensam förståelse och då måste vi börja med att definiera vad det är vi menar när vi pratar om våld. Det finns många definitioner av våldsbegreppen som avgränsas och formuleras olika beroende på var och hur de ska användas. Här utgår vi ifrån ett vitt begrepp, dvs. vi önskar fånga vad våld överhuvudtaget är, inte bara vad som kan betecknas som våld ur exempelvis ett brottsperspektiv eller ur ett kliniskt vårdperspektiv. Dessa definitioner har vi valt utifrån att de är vedertagna och samtidigt kärnfulla så att de kan bli hjälpsamma i det dagliga arbetet. Definitionerna kan också användas i samtal med våldsutsatta för att konkretisera samtalet.

Definition av Våld

I rutan finns Per Isdals välkända definition. Det är en vid våldsdefinition som fokuserar handlingen i sig och dess konsekvenser. Den belyser också våldets relationella dimension och dess kärna: makt. Dessutom rymmer definitionen våldets många uttryck: fysiskt, sexuellt, materiellt, ekonomiskt, psykiskt, latent och även försummelse.

"Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom denna handling skadar, smärtar, skrämmar eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från något som den vill"

Per Isdal, *Meningen med våld*, 2001 [15]

Definition av Våld i nära relation

Definitioner av våld i nära relationer tenderar att revideras vartefter nya grupper och situationer uppmärksammas och det har visat sig svårt att sammanfatta i korthet. I kärnan för dem står dock alltid begreppet "närstående" vilket har definierats i förarbetena till socialtjänstlagen:

"Med närstående menas att det finns en nära och förtroendefull relation mellan den som utövat våldet och den som utsatts för det. En nära och förtroendefull relation kan vara mellan makar, sambor, pojk- eller flickvänner, föräldrar, syskon, barn och andra släktingar. Det kan även gälla andra nära och förtroendefulla relationer."

"Begreppet våld i nära relationer innefattar alla typer av våld mellan närstående. Det handlar både om heterosexuella och homosexuella parrelationer och om våld i andra familje- och släktrelationer, samt om barn som upplevt våld i sin familj"

NCK 2021

Det innebär att begreppet våld i nära relation täcker långt mer än partnervåld, vilket är en vanlig vardaglig tolkning. Nära och förtroendefulla relationer i stort inrymmer exempelvis relationer till nära vänner och relationen som uppstår mellan en brukare och en personlig assistent.

När vi talar om våld i nära relationer använder vi också begrepp för olika våldsformer som ofta förekommer i dessa ärenden så som psykiskt-, ekonomiskt-, sexuellt eller latent våld. Att använda sådana begrepp ger att vi uppmärksammar både oss själva och de utsatta på att våldet är så mycket mer än slagen eller tillfällena av misshandel. I rutan nedan sammanfattas vanliga relaterade definitioner.

Relaterade definitioner

Fysiskt våld - Våld som innebär fysisk kontakt med eller utan tillhygge. Exempelvis sparkar, slag, knuffar, knivstick, stryptag eller örfilar

Psyiskt våld – Våld i form av kränkningar, trakasserier, hot eller kontroll som skrämmar och skadar den som utsätts

Sexuellt våld - Våld i form av sexuellt påtvingade handlingar. Exempelvis sexuella trakasserier, våldtäkt, kränkande fotografering eller att tvingas se på pornografiskt material

Materiellt våld - Våld mot materiella ting och ägodelar, som att slå i dörrar och väggar eller förstöra eller stjäla ägodelar av särskild betydelse för den som utsätts. Även våld mot husdjur ingår här då husdjur juridiskt klassas som ägodelar

Eftervåld – Våld som fortgår efter uppbrottet. Exempelvis genom smutskastning (ex intala andra att offret är psykiskt labil), rättsprocesser i syfte att skada, att använda gemensamma barn som "vapen" eller fortsatt ekonomiskt- och digitalt våld

Ekonomiskt våld - Våld i form av ekonomiska hot, begränsningar av tillgångar eller genom tvång till ekonomiska olagligheter

Latent våld - Våld som skrämmar och hotar i kraft av sin möjlighet, det "ligger i luften" utan att uttryckas. Den som utsätts för våld i en nära relation lever i ständig beredskap för risken om nytt våld och anpassar sitt beteende för att undvika att väcka våldsreaktioner

Digitalt våld – Våld som genomförs digitalt. Exempelvis genom hotfulla eller kränkande sms eller kontroll av hur någon förflyttar sig via GPS

Försummelse – Våld genom underlåtenhet att ge någon hjälp och stöd den behöver för att tillgodose sina grundläggande behov så som mat, läkemedel eller hygien

Definition av Hedersrelaterat våld

”Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen.

Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapsskillnad.

I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom t.ex. hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga.

Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktrelation, som bl.a. innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnat familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende.”

Regeringens proposition 2019/20:131 [75]

Än mer komplext är det att definiera hedersrelaterat våld. En fullständig definition låter sig inte fångas i några få meningar och definitionerna blir därför ofta flera stycken långa.

Definitionen ovan beskriver kärnan i problematiken. Bärande delar av formuleringen är att hedersrelaterat våld handlar om *familjens kontroll över individen*, att grunden är *starka patriarkala eller heteronormativa värderingar* samt att våldet *kännetecknas av ett starkt kollektivistiskt inslag* med koppling till *gruppens anseende*.

Av definitionen följer också att allt våld som utövas i hederskontext inte behöver vara hedersrelaterat. Våldsformer så som barnaga, sadistiskt våld och sexuella övergrepp kan förekomma i hederskontext likväl som i andra kontexter utan att det behöver ha koppling till hedern. Det är motivet som särskiljer det hedersrelaterade våldet från annat våld.

Definitionen fångar förstås inte alla nyanser och uttryck. Exempelvis kan kontrollen utövas även av andra än familjen och röra annat än de områden som nämns och anseendet kan påverkas av annat än bara intima relationer.

Det hedersrelaterade våldet rymmer ett flertal specifika våldsformer, dessa definieras i rutan här bredvid.

Relaterade definitioner

Tvångsäktenskap – Ett äktenskap som ingås mot någon av parternas vilja

Barnäktenskap – Ett äktenskap där någon av parterna är under 18 år då det ingås

Könsstympning – ingrepp där man skadar eller skär bort delar av de yttre könsorganen på flickor eller kvinnor (tidigare kallat kvinnlig omskärelse)

Våldets mekanismer

Att förstå och analysera specifika våldssituationer är grunden för att kunna ingripa med insatser som stoppar våldet och stöder dess offer. Det kräver en djupare förståelse av våldets mekanismer, dvs. hur våld typiskt fungerar. Nedan beskrivs det utifrån de mönster som regelmässigt kan skönjas. Det innebär naturligtvis inte att det inte finns individer som avviker från det typiska mönstret.

Våld är funktionellt

Vi måste börja med att slå hål på myten om att våld skulle vara ett resultat av att någon är galen, sjuk eller saknar förmåga att hejda sig. Våld är i regel inte ett resultat av att någon inte vet vad den gör utan snarare tvärtom: våld är en kontrollerad handling för att uppnå ett visst resultat, dvs. förövaren har *motiv* till våldet och utövar eller tillskansar sig *makt* genom våldshandlingar. Det är numer en vedertagen uppfattning [13] [14] [15] [16]. Psykoterapeuten Per Isdal beskriver våld som hierarkiskt, intelligent och effektivt [15]. Den utgångspunkten kan vara till god hjälp för att förstå våldskontexter vid handläggningsarbete. Kommande avsnitt baseras på Per Isdals beskrivning.

Våld är hierarkiskt

Våld skrämmar och är därför ett mycket effektivt maktmedel för att påverka andras beteende. I regel utövas makt top-down, dvs. det utövas vanligen av någon med mer makt gentemot någon med mindre makt. Våldet kan också utövas mellan personer med likvärdiga maktpositioner i syfte att skapa maktskiktningar och befästa hierarkier. Makt i det här sammanhanget behöver därför förstås som ett relationellt begrepp, dvs. din makt är i varje situation relativ i förhållande till andras makt.

Våld utövas främst i redan etablerade maktsystem vilket medför att alla system där vi människor organiserar oss hierarkiskt efter principer av över- och underordning medför ökad risk för våld. Ett sådant maktsystem är familjen där föräldrar överordnas barn och män överordnas kvinnor utifrån traditionella föreställningar om kön, ålder och roller. Dessa maktpositioner har i ett historiskt perspektiv också tillerkänts rätt att använda våld, lagstiftning mot hustru- och barnaga är relativt moderna påfund och i många länder är barnaga fortfarande både lagligt och accepterat. Ett annat sådant maktsystem är förhållandet mellan staten och folket. Även i demokratiska stater har vi otaliga exempel på när samhället utifrån ”goda” motiv utövat våld gentemot individer i befolkningen, exempelvis genom tvångssterilisering, lobotomi och annektering av landområden som ursprungsbefolkningen ägt och brukat i generationer. Arbetslivets uppdelning i arbetsgivare – arbetstagare är ett annat exempel på ett maktsystem där våld förekommer. Sexuella trakasserier, livsfarliga arbetsförhållanden och barnarbete är exempel på det. Ett annat maktsystem är det som uppstår pga. förtroendeförhållanden. Exempelvis lärare – elev eller personlig assistent – brukare.

Maktsystem som dessa måste regleras och övervakas för att hindra framväxt av våld. Det är en anledning till att vi har ett välutvecklat system av lagar, tillsynsmyndigheter, polisväsen och domstolar som reglerar dessa maktsystem. Ju mindre reglering kring ett maktsystem desto mer frodas våldet. Ett exempel på det är kriminella miljöer. Ett system av hot- och våldssanktioner blir nödvändigt för att få miljön att fungera i avsaknad av andra effektiva kontrollorgan. Utan våldet skulle de inte kunna uppnå sina målsättningar, ingen skulle inordna sig helt enkelt. Applicerat på våld

i nära relationer specifikt kan detta begripliggöra att våldet återfinns i alla samhällen och i alla samhällsklasser och att det är så svårt att stoppa trots stora samhällsinsatser. Våld i nära relation utövas ju typiskt i hemmet vilket är en arena med begränsad insyn och kontroll, det innebär att övervakning och kontroll brister.

Det finns inte bara en koppling mellan våld och makt utan också ett samband mellan graden av maktskillnader och mängden våld. Ju större maktskillnader, desto mer våld. På samhällsnivå ser vi att länder med stora klasskillnader också har mer våld än i länder med förhållandevis små skillnader. Samma sak kan iaktas på familjenivå. Ju större skillnader mellan mäns och kvinnors rättigheter och möjligheter i ett samhälle, desto mer våld i partnerrelationer.

Våldets hierarkiska dimension innebär också att våldet tenderar komma ut på ett annat ställe i systemet än där det kom in. Då våld tenderar utövas uppifrån och ner är det sällsynt att våld riktas uppåt mot den vi anser utsatt oss, som en sorts rättmätig hämnd. I stället tenderar det att kanaliseras mot personer våldsutövaren uppfattar underordnade eller åtminstone jämställda eller ofarliga. Det finns många exempel på detta fenomen. Mellanchefer som kränks av sin chef tenderar ta ut det över sina underlydande, en klient var ansökan avslås pga. rutiner som socialnämndens ledning beslutat tar ut sin frustration på socialsekreterare och intagna som kränks under vistelse på anstalt startar sällan fängelseuppror utan tar ut sin hämnd på oskyldiga de stöter på senare. Våldshandlingar sätter på detta sätt i gång en kedjereaktion mot oskyldiga som i slutändan nästan alltid drabbar kvinnor och barn. Denna princip är särskilt tydlig när det gäller barn som tenderar ta ut våldet där de upplever sig trygga. Det kan leda till missuppfattningar hos den som inte känner till våldets mekanismer. Barn som upplever våld i sin familj visar ofta aggressivitet i skolan eller i kamratrelationer men det är inte givet att orsaken ska sökas på den arena där symtomen uppstår. Det är inte minst viktigt att uppmärksamma i socialtjänstens utredningar av barn som upplevt våld. Ett barn som är rädd för en våldsam pappa kan mycket väl uppträda lugnt och anpassat i hans närhet men vara aggressiv mot sin mamma helt enkelt för att det är hos mamma tryggheten finns.

Vid handläggning av ärenden som rör våld i nära relationer är den hierarkiska dimensionen viktig vid analys av våldskontexten och våldets konsekvenser. Att våldet utövas uppifrån och ner innebär att vi behöver anta ett intersektionellt perspektiv då individens position i samexisterande maktordningar kan ge vitt skilda handlingsutrymmen och starkt påverka graden av utsatthet. En homosexuell kvinna med invandrarbakgrund och funktionsvariation placeras underordnat i flera samtida maktordningar och löper därför större risk att utsättas för våld, att utsättas för särskilt allvarligt eller upprepat våld samt kan behöva insatser som särskilt tar detta i beaktande för att kunna tillgodogöra sig hjälpen.

Våld är intelligent

Vid en första anblick kan påståendet väcka anstöt men vad Per Isdal menar är att våldet inte är dumt eller primitivt utan snarare ett väl avvägt val av metod för att uppnå ett visst mål. Våldet kan sägas ha en intelligent dimension innehållandes både emotioner och förnuft. För att exemplifiera vad detta innebär tänker vi oss in i en våldssituation inspirerad av ärenden jag mött:

Ett gift par med rötterna i ett utomeuropeiskt land lever sedan många år i Sverige. De har två barn som fötts i Sverige och går i skolan. Kvinnan i familjen har genomgått högre utbildning efter sina SFI-studier och har en stabil inkomst, fritidsintressen och ett utvecklat socialt umgänge. Mannen

har gått SFI men har inte nått någon högre nivå i språket vilket gör att han har svårt att få ett arbete. Han umgås mest med andra män med samma bakgrund som han själv. Han hyser starka värderingar kopplade till könsroller. Mannen ska vara överhuvud i sin familj och stå för ordning och försörjning. Kvinnan ska ta hand om barn och hushåll och lyda sin man.

I den nuvarande situationen upplever han att vare sig hans hustru eller barnen uppfyller hans förväntan, dessutom skäms han över att inte kunna försörja sin familj. Hans vänner delar hans uppfattning och de pratar ofta om det omoraliska svenska samhället och hur det påverkar barn och kvinnor. Frustrationen växer sig allt större vartefter familjemedlemmarna tar sig allt större friheter. Han känner sig tvungen att agera för vad han anser vara alla bästa. I en diskussion om hustruns umgänge tar han ett hårt tag om hennes överarm. När hon försöker ta sig loss slår han henne i magen. Kvinnan tar äntligen in allvaret i situationen och slutar gå ut med andra än sin familj på helgerna. Han väljer att inte slå i ansiktet, hon ska ju till jobbet. Det var ett bra tillfälle, barnen var ute och grannen är bortrest.

I exemplet ovan framträder våldets intelligens. Mannens motiv är främst emotionella: han upplever hela situationen som kränkande och den väcker känslor av oro, skam, frustration och ilska som han vill minimera. I genomförandet ser vi däremot att det finns en stor dos förnuft: han har noga övervägt hur han ska hantera situationen, han planlägger våldsutövningen och värderar både situationen och eventuella konsekvenser innan han använder våld. Givetvis är det oftast inte så berättelsen sedan formuleras. Förövare som erkänner våldshandlingar tenderar skylla på överväldigande emotioner som inte gått att kontrollera, "jag visste inte vad jag gjorde". Vid en djupare analys brukar dock ett kalkylerade beteende liknande det i exemplet framträda. Förövaren värderar risk och utbyte och i detta vävs också faktorer som rör offret in. Du löper därför högre risk att utsättas för våld om du står lågt i hierarki eller har mindre möjligheter att försvara dig. Samma mönster ser vi vad gäller allt våld. De män som misshandlar fru och barn och menar att de inte kan behärska sig när de blir arga har inte samma problem med behärskningen när de blir arga på en stor väktare eller en arbetskamrat, de har väl utvecklad förmåga att kalkylera konsekvenserna det skulle medföra. Dessutom finns ett visst samband mellan våldets uttryck och motivet som kan förklara varför inte fler blir ihjälslagna. En förälder som vill korrigera sitt barn nöjer sig ofta med några lättare slag och gärna där det inte ger synliga skador. Dessutom brukar våldet upphöra då offret tydligt visar på underkastelse eller slutar ge motstånd. Våldet anpassas precis efter vad som krävs för att uppnå målet.

Sammantaget påvisar exemplen att det finns en förnuftsmässig styrning av beteendet. Detta är naturligtvis inte samma sak som att alla våldsutövare är helt igenom förnuftiga. Upplevelsen av att tappa kontrollen i stunden kan vara genuin. Poängen är att se att våldet innehåller både emotioner och förnuft, inte bara emotioner som många gärningsmän vill hävda i efterhand för att frånträda ansvar. Att inse och våga erkänna detta kan vara den viktigaste nyckeln till förändring, för där finns också en potential till att kunna välja ett annat beteende med hjälp av sin bevisade förmåga att fatta överlagda beslut.

Våld är effektivt

Våld är, tyvärr, en mycket effektiv metod för att uppnå sina mål snabbt och enkelt och det blir därför frestande att ta till. Troligen är det den viktigaste förklaringen till att våld är så vanligt, det ger resultat i stunden. Det är en slutsats som dragits av många på olika nivåer. Mannen i vårt tidigare exempel upptäckte det, föräldrar uttrycker ibland att när ingenting annat fungerar så fungerar våld och länder som gått in med massiva krigsinsatser och lyckats stoppa en konflikt har gjort samma erfarenhet. Dock är effekten av våld kortsiktig. Kvinnan i exemplet anpassade sitt beteende i situationen men relationen tog allvarlig skada, barnet kanske lydde i stunden men den vidare utvecklingen påverkades och i landet som invaderades blev freden troligtvis inte långvarig efter att trupperna dragits tillbaka. Det förefaller vara svårt för våldsutövare att skilja på fruktan och respekt. Fruktan kan skapas på ett ögonblick men respekt är något du behöver förtjäna i en ömsesidig relation över tid. Det kräver en helt annan ansträngning och tålamod.

Våldets effektivitet gör att vi ofta ser det i situationer som präglas av desperation. En mor i en hederskontext tar till våld för att korrigera sin datters beteende innan någon annan i familjen känner sig tvungen att ta till än värre våld. En institution med otillräckliga resurser för sitt uppdrag tar till våld för att skapa ordning. Ett samhälle gästas av "tuffare tag" då andra lösningar saknas i en situation där otryggheten eskalerar ... men då har våldets cykliska natur inte tagits i beaktande. Våld föder våld. Tuffare tag ger ökad aggression hos de som utsätts vilket i sin tur leder till ytterligare sanktioner osv. Fenomenet brukar kallas *våldsspiralen* och den leder till ökat våld över tid. Barn som utsätts för våld blir otrygga, osäkra och bittra som vuxna. Detta vänds mot någon de uppfattar vara svagare än de själva som exempelvis deras egna barn och så fortgår våldet i generationer.

Mekanismer kopplade till olika våldskategorier

När vi talar om våld delar vi ofta in det i olika kategorier efter dess motiv. Hedersrelaterat våld = våld med motivet att återupprätta heder, barnaga = våld med motiv att korrigera/ uppfostra barn, gängvåld = våld med motivet att stärka/ skydda en grupperings intressen osv. Ibland grupperar vi också flera våldskategorier efter vilket sammanhang det utövas, *våld i nära relation* är ett begrepp som innefattar allt våld som sker mellan närstående.

Av utgångspunkten att våldet är hierarkiskt, intelligent och effektivt, dvs. utformat och avvägt för att passa förövarens motiv, följer också att vissa generella mönster kopplade till motivet torde kunna skönjas. Människor med samma mål i liknande kontextuella förutsättningar tenderar komma till liknande slutsatser om hur uppgiften ska lösas. Vi ska därför titta lite närmare på sådana mönster och kontexter i våldskategorierna partnervåld respektive hedersrelaterat våld.

Partnervåld

Partnervåld, dvs. våld gentemot en person förövaren lever tillsammans med i en parrelation, tenderar följa vissa mönster:

- Våldet är individbaserat, dvs. vi har ett primärt offer och en förövare, även om det naturligtvis kan finnas andra offer i samma kontext så som barn och husdjur
- Våldet är tabubelagt. Våldet är sker i huvudsak i den privata sfären och alla inblandade samverkar för att förhindra att våldet ska avslöjas för omvärlden. Tabu ger att både förövaren och offret tenderar fyllas med skam över våldssituationen. Om våldet blir känt skulle våldshandlingarna fördömas av omgivningen både i moralisk och rättslig mening, den rättfärdigheten ger ofta offret visst mod inför ett uppbrott
- Våldshandlingarna är sällan planerade utan utlöses av ett inre emotionellt tryck med efterföljande ånger, skam och skuld

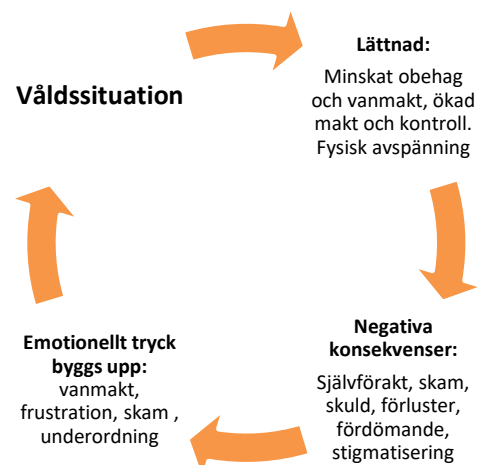
Den sista punkten kan vid en första anblick verka motsägande men att våldet inte är planerat är inte detsamma som att det inte har en intelligent dimension eller att förövaren skulle vara ett offer för sina emotioner. Våldshandlingarna kan mycket väl vara oplanerade men ändå föregås av förnuftsmässiga överväganden i förhållande till motivet, i det här fallet ett behov av att må bättre genom att utöva våld mot någon annan.

Våldsspiralen

Våld har dessvärre betydande positiva effekter för förövaren på kort sikt även om det främst skadar på längre sikt [15]. De omedelbara positiva effekterna innefattar känslomässig urladdning och minskade obehagskänslor, minskad vanmakt, ökad makt och kontroll samt fysisk avspänning. Det är potentia effekter som ger stor risk för att våldet ska etableras till en vana.

På längre sikt däremot kan våldshandlingarna i stället skapa känslor av självförakt, skam och skuld. Det kan medföra förluster av relationer och sammanhang och ge fördömande och stigmatisering, ibland straff. Man kan tänka att detta torde vara nog för att avstå (o)vanan att använda våld som strategi men så fungerar inte vår psykologi, då skulle negativa beteenden som exempelvis beroendeproblematik inte vara så utbrett som det är. I stället leder det till en våldsspiral där våld föder nytt våld [15].

De negativa effekterna av våldet leder över tid till kraftigt försämrad livskvalitet och det kan drabba självkänslan så att förövaren alltmer börjar uppleva sig underlägsen omgivningen. Upplevelsen bygger upp det inre emotionella trycket och ökar känslan av vanmakt vilket ökar risken för nytt våld.

Efter Isdal (2001) *Meningen med Våld* [15]

Traumatisk bindning

Många kvinnor som levt i våldsamma relationer beskriver det som att de varit "beroende" och "hjärtvättade" av sin förövare och att de i efterhand har svårt att förstå varför de reagerade som de gjorde. Holmberg och Enander [17] beskriver fenomenet i sin bok "Varför går hon?" som ett starkt *traumatiskt band* mellan offer och förövare bestående av olika sammanvävda trådar som binder parterna samman. Dels emotionella trådar: Kärlek, rädsla, hat, medlidande, skuld och hopp. Dels sammansatta trådar: Viljan att förstå mannen, beroende och internalisering. Bandet upplevs många gånger som oerhört starkt, det beskrivs ibland som att man "sitter ihop" och inte kan ta sig loss.

För våldets offer innebär våldsspiralens cykler av återkommande övergrepp följt av ånger och vänlighet att en stark emotionell bindning till förövaren utvecklas, i forskningen kallat *traumatisk bindning* [18]. Ett ömsesidigt beroende utvecklas mellan offer och förövare där förövaren behöver våldets positiva effekter som ökad känsla av makt och minskat obehag men också offrets omsorger. Offret utvecklar i sin tur en stark sympati för sin förövare som blir till en form av känslomässigt beroende. En anledning till detta beskrivs vara att den ojämlika maktbalansen mellan offer och förövare gör att det underordnade offret börjar associera sig med den starkare parten för att öka sina egna maktresurser och på så vis minska sin upplevelse av vanmakt. Detta är ett välkänt psykologiskt fenomen från exempelvis gisslansituationer och koncentrationsläger.

Våldets normaliseringsprocess

En konsekvens av offrets identifiering med förövaren är att våldet med tiden *normaliseras*. Lundgren beskriver våldets normaliseringsprocess som "*den process i vilken våld blir ett normalt drag i vardagen och som leder fram till att våldet accepteras eller försvaras*" [16]. Hon beskriver att processen består av två kontrollmekanismer: *Kontrollerad isolering* – förövaren avskärmar sitt offer från omvärlden. Den fysiska och psykiska isoleringen leder till att förövaren helt dominerar offrets liv och blir den enda referenspunkten till vilken offret kan relatera sina upplevelser. *Kontroll med växling mellan våld och värme* – förövaren växlar mellan att vara våldsam och kärleksfull vilket leder till ett känslomässigt beroende av förövaren. Offrets primära strategi under processen är anpassning med målet att få våldet att upphöra och i slutändan att överleva. Anpassningen leder med tiden till att offret internaliserar förövarns bild av situationen, dvs. övertar den som sin egen, vilket inte sällan innebär att hon bär skulden för våldet. Tillsammans leder dessa kontrollmekanismer till att gränser mellan ont och gott, rätt och fel gradvis förskjuts och våldshandlingar kan till slut ha omförhandlats till att uppfattas som uttryck för omtanke. Fenomenet innebär inte att våldsoffer uppfattar våld som ett normalt inslag i relationer, de vet förnuftsmässigt att det inte är så, utan snarare att gränsen för vad som alls uppfattas som våld förskjuts eller att vissa våldshandlingar uppfattas om försvarbara.

Hedersrelaterat våld

Även det hedersrelaterade våldet tenderar uppvisa vissa vanliga mönster och kontextuella förutsättningar:

- Våldet är kollektivbaserat med flera offer och flera förövare
- Våldet är sanktionerat inom gruppen och anses i grunden rättfärdigt vilket ger att förövaren inte upplever skam och skuld för våldsutövningen i samma utsträckning. Om våldet blev känt

för den närmsta omgivningen skulle det i stället ge förövaren status och respekt medan offret skulle fyllas med skam. Våldet anses vara gruppens ensak och samhället hålls utanför. Ett eventuellt straff anses inte på samma vis hotfullt eftersom det inte hotar anseendet i ögonen på den egna gruppen

- Våldshandlingarna är oftare medvetet planerade utifrån att de anses nödvändiga mot bakgrund av motivet även om hedersvåldet också har inslag av emotionsutlösta utbrott, särskilt i mer vardagliga situationer

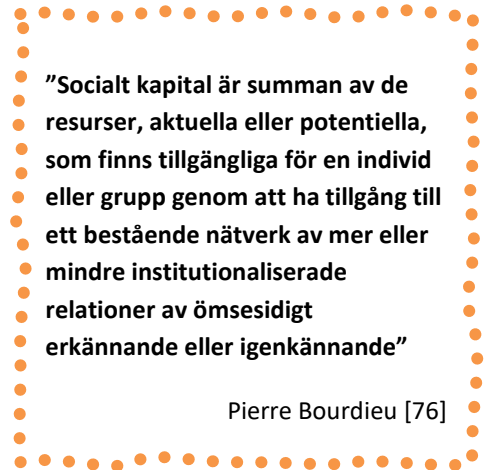
Heder som socialt kapital

Vissa forskare har presenterat en bild av heder som ett nollsummespel, man har den eller har den inte [19]. Den beskrivningen har vi aldrig stött på i våra möten med otaliga personer som lever i hederskontext. De beskriver snarare hedern som en gradskala och det blir tydligt hur hedern samspelar med andra viktiga kapital så som pengar (ekonomiskt kapital), samhällsmakt (kulturellt kapital) och kunskap (makt per se). Utifrån det kan heder snarare förstås som en form av *symboliskt*- och *socialt kapital* som kan omsättas till andra former av kapital. Hedern ger anseende i den egna gruppen vilket medför viktiga vinster så som inkludering och tillhörighet, skydd vid svåra händelser och

tillgång till maktbaser och tillgångar andra gruppmedlemmar förfogar över. Exempelvis kan heder ge möjlighet att få ett lån, en eftersträvtjänst eller hjälp vid en oförutsedd händelse. Hedern är föränderlig med personens och den närmsta gruppens, ofta familjens, handlingar. Om handlingarna strider mot gruppens normer sänks familjens heder med resultatet minskat socialt kapital och fräntagen respekt. Om handlingarna i stället är till gruppens fördel stiger kapitalet och respekten.

I centrum för hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskheter. Flickor och kvinnors faktiska, eller bara påstådda, beteende avgör familjens anseende och rykte. Det hedersrelaterade våldet kretsar därför kring att kontrollera flickor och kvinnor på ett sätt som gör att deras beteende inte kan ifrågasättas. Därför ser vi våld och kontroll i form av exempelvis krav på täckande klädsel, att inte ensam umgås med killar eller män utanför familjen, att inte festa eller delta i vissa aktiviteter, tvångsäktenskap och könsstympning. I sin mest extrema form behöver hedern återupprättas genom att problemet får en slutgiltig lösning, våldet kan då ha dödlig utgång.

Att den feminina sexualiteten står i centrum innebär inte att bara kvinnor och flickor är offer för hedersvåldet och inte heller att bara pojkar och män utför det. Den kollektiva kontexten gör att det är en angelägenhet för hela gruppen att bevara och stärka hedern och alla tilldelas roller efter tydliga spelregler. Att utföra kontroll och förmå familjens flickor och kvinnor att lyda är i huvudsak en manlig uppgift och han förväntas använda våld, t.o.m. dödligt våld, om det krävs. En man som inte förmår få sina kvinnor att inordna sig ses som en svag man som inte är värd heder. Det finns därför ofta en oerhörd press från omgivningen om att utföra våldshandlingar. På samma sätt ser man på män som inte uppfyller maskulinitetsnormer, exempelvis homosexuella män. Uppgiften att kontrollera och utdela repressalier fördelas ofta på gruppens medlemmar under ett manligt överhuvuds överinseende. Det är exempelvis ofta mödrars uppgift att uppfostra sina döttrar till "fina flickor", dvs.

"Socialt kapital är summan av de resurser, aktuella eller potentiella, som finns tillgängliga för en individ eller grupp genom att ha tillgång till ett bestående nätverk av mer eller mindre institutionaliserade relationer av ömsesidigt erkännande eller igenkännande"

Pierre Bourdieu [76]

flickor som uppfyller kontextens normer. Pojkar och unga män kan förväntas övervaka sina systrar i skolan och utföra vissa våldshandlingar för att visa sin duglighet som "riktiga män", dvs. män som kan uppehålla ordningen i systemet.

Kollektivism vs. individualism

Hedersnormer utvecklades som ett sätt att säkra gruppens överlevnad. I individualistiska samhällssystem tar staten det yttersta ansvaret för att dess invånare får sina basala behov tillgodosedda. I ett samhällssystem med svaga sociala skyddsnät måste individen själv säkra sin överlevnad. Det effektivaste sättet att göra det är att tillhöra en grupp för att tillsammans bli starkare. I traditionella samhällen har familjen varit en naturlig sådan grupp. Familjen blir basen för individernas trygghet och utveckling och gruppen blir därför överordnad individerna, detta kallas *kollektivism*. För att systemet ska fungera måste individerna följa gemensamma spelregler så som att sätta gruppen före individuella begär varför en stark inbördes kontroll utvecklas.

Att just sexualitet står i centrum för kontrollen kan förklaras av flera saker. Människans viktigaste biologiska uppgift är att fortplanta sig. I ett historiskt perspektiv har det enda sättet att kontrollera att det är faderns gener som förs vidare varit att kontrollera att kvinnan inte befruktas av någon annan, det fanns ju inte DNA-test. Dessutom är arrangerade äktenskap ett mycket effektivt sätt att alliera den egna familjen med andra familjer med gott anseende och därmed stärka gruppens kapital och ytterligare stärka förmågan till överlevnad och framgång. För att lyckas med detta måste man tillse att gruppen har gott anseende och att flickorna uppfattas vara åtråvärda på äktenskapsmarknaden. Åtråvärda egenskaper i kontexten är att vara oskuld, att foga sig i systemet till gruppens bästa samt att ta hand om familj och hushåll. Det är därför mot dessa mål kontrollen inriktas.

En kollektivistisk eller individualistisk utgångspunkt blir till en del av identiteten i den primära socialisationen, dvs. den blir en naturlig del av vem vi är och hur vi förstår världen genom att vi fostras in i den redan från födseln. Det blir i hög utsträckning en omedveten självklarhet för oss och vi uppfattar allt annat som underligt. Utgångspunkten spelar stor roll för hur vi förstår och tycker om saker som exempelvis samhällsfrågor och etiska dilemman. Att förstå detta är en viktig del i vad vi brukar kalla *kulturkompetens*.

Individualism	Kollektivism
- Individen i centrum - Hyllar olikhet - Självförverkligande och lycka övergripande mål - Ungdom idealet - Eget ansvar; annars samhället - (Val)frihet viktig norm	- Gruppen i centrum - Hyllar konformitet - Trygghet och framgång för gruppen övergripande mål - Ålderdom idealet - Gruppens ansvar: samhället hålls utanför - Individuell uppoffring viktig norm

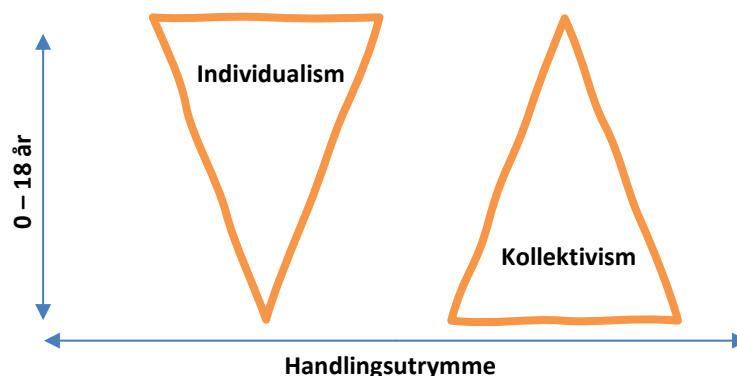
Att leva med en kollektivistisk identitet i Sverige innebär en hel del normkrockar. Sverige är ett av världens mest individualistiska länder [20]. Hela vårt samhällsbygge kan sägas utgå ifrån en hyperindividualistisk grundsyn där individen inte bara är den viktigaste enheten utan också det viktigaste målet i sig själv. Ett lyckat identitetsbygge med självförverkligande som högsta mål är en underförstådd självklarhet som står i direkt kollision med det kollektivistiska målet om gruppens överlevnad och utveckling. Skolan odlar individualistiska framtidsdrömmar och undervisar om mänskliga rättigheter, tv-serierna återupprepar ständigt berättelsen om individen som av egen kraft når anseende och lycka genom att följa sina drömmar och jobba hårt och i mötet med myndigheter ställs frågorna på samma vis och insatserna utformas därefter. Det är inte minst tydligt i socialtjänsten: IBiC – individens behov i centrum, BBiC – barnets behov i centrum, insatser ska utformas utifrån individuella behov, individen har ett eget ansvar för sin försörjning osv.

Detta blir till en intern konflikt hos individer med kollektiv identitet som växer upp i Sverige. Många ungdomar vi mött som växt upp i hederskontext beskriver det som ett olösligt etiskt dilemma: de är lockade att gå upp i identitetsskapandet och välja sitt liv efter egna önskemål men samtidigt känner de att det är fel, gruppen är viktigare än individerna och familjen behöver att medlemmarna inordnar sig. Särskilt som gruppen och familjemedlemmar annars tar skada. Ofta vacklar de fram och tillbaka som på ett vippråde eftersom utgångspunkterna inte är förenliga. Att välja jaget ger enorm skam och skuld men att välja gruppen innebär att offra sig själv. Resultatet blir en stark ambivalens och ett beteende som kan uppfattas mycket inkonsekvent av omgivningen.

Omvänd syn på frihet och ansvar

De olika utgångspunkterna medför också motsatta perspektiv på frihet och ansvar. Beskrivningen stämmer naturligtvis inte för alla men på gruppnivå är det en intressant mekanism. I individualistiska samhällen tänker vi att små barn inte har utvecklat de förmågor som krävs för att ta ansvar för sitt beteende och de får begränsade möjligheter att styra sin vardag. Med ålder och mognad förväntas de ta ett allt större ansvar för sig själva och får då allt större handlingsutrymme. När de blir myndiga förväntas de ta fullt ansvar för sig själva även i rättslig mening. I kollektivistiska sammanhang tänker man i stället att barn föds fria och inte har förmåga till anpassning. Med ålder och mognad förväntas de kunna ta ett allt större ansvar för gruppen varför handlingsutrymmet i stället krymper.

Någonstans i yngre skolålder är vi relativt överens om hur mycket handlingsutrymme som är lämpligt. Ett bekymmer blir det i regel först i tonåren då det blir tydligt för ungdomar i kollektivistisk kontext att friheten krymper och kraven växer i en situation då omgivande ungdomar har en motsatt utveckling. Detta är en orsak till att socialtjänsten möter många tonårstjejer i hederskontext.

Bortom en dikotom förståelse av offer och förövare

Den dikotoma uppdelningen i offer och förövare skapar en del problem vid analys av våldssituationer. Att kategorisera är en grundläggande mänsklig kognitiv funktion. Meningen är att vi genom scheman av kategorier som vi omedvetet knyter egenskaper till ska göra att vi snabbare kan orientera oss i omvärlden och skapa mening av det vi upplever [21]. Det kan dock medföra att vi konstruerar företeelser till oförenliga motsatser, dikotomier, på ett sätt som utesluter vissa egenskaper kopplat till en kategori. I fallet med offer och förövare innebär det att vi bara kan förena beteenden och egenskaper som vi anser tillhör rollen, om vi ser exempel på motsatsen börjar vi ifrågasätta om rollen alls är riktig. Det här ser vi exempelvis när våldtäktsoffer möter rättsapparaten och får ingående frågor om sitt eget beteende och klädsel, som om berusning eller avslöjande klädsel skulle rättfärdiga våldtäkten. Man kontrollerar att hon verkligen är att beteckna som ett offer.

I socialtjänstens vardag dyker denna problematik ofta upp då personerna vi möter inte uppfyller våra förutfattade meningar om vad det innebär att vara ett offer eller en förövare. Exempelen är många: Skyddsplacerade kvinnor som inte uppvisar tydlig rädsla eller som söker kontakt med sin förövare får sin trovärdighet ifrågasatt eftersom det inte är så vi föreställer oss att ett offer agerar. Mödrar i hederskontext som beskriver att de utsätts för hot, våld och kontroll bedöms inte vara i behov av skydd och stöd utifrån att det framkommer att de själva utsatt sina barn för liknande våldshandlingar eftersom vi inte kan tänka oss att de motsatta rollerna är förenliga. Män som avslöjar att de utsätts för våld av sin kvinnliga partner blir inte tagna på allvar eftersom offerrollen inte är förenlig med mansrollen. En ung tjej som berättar att hon utsätts för allvarligt hedersrelaterat våld blir inte tagen på allvar eftersom hon också uppvisar eget normbrytande beteende som vi inte förstår som förenligt med att vara ett kontrollerat offer, och så vidare ...

Dessa felaktiga antaganden medför stora risker för att professionella misstolkar situationen och inte ger individerna rätt stöd och hjälp. För att kunna arbeta effektivt behöver vi komma bort från den svartvita motsatssituationen och omfamna att våldets komplexitet inte låter sig förenklas till två oförenliga motpoler. Reaktionen efter att ha utsatts för våld kan många gånger te sig irrationella och varierar mellan individer, det går inte att dra slutsatser om huruvida någon utsatts för våld baserat på att denne uppvisar ett riskfyllt beteende. Många våldsoffer har också utövat våld, exempelvis i form av motvåld som en försvarsstrategi, och är i den meningen våldsförövare. Våldet kan också ha utförts mot någon som uppfattas underordnad i enlighet med principen om att våldet kommer ut på ett annat ställe än det kom in. Många förövare var en gång våldsoffer och kan behöva insatser även utifrån den grunden. Situationerna följer inte heller alltid vårt tankeschema för hur det typiskt ser ut. Det är betydligt vanligare att män utsätter kvinnor för våld i nära relation men det betyder inte att motsatsen inte existerar. Dessutom är våld relativt vanligt i HBTQI-personers relationer där roller kopplade till kön kan vara irrelevanta. Att utgå ifrån förutfattade meningar som vem som "är mannen" i förhållandet kan leda till allvarliga missbedömningar.

Våldets konsekvenser

Våld drabbar alla som kommer i kontakt med det. Mest direkta konsekvenser drabbar förstås de våldsutsatta som kan få både fysiska och psykiska men som kan påverka livskvaliteten för resten av livet. Även våldsförövare kan drabbas av både psykiska följder och konkreta konsekvenser så som straff och stigmatisering. En grupp vi inte lika ofta tänker kring är den Per Isdal kallar *observatörer*, dvs. de som upplever våldet utan att direkt utsättas själva [15]. Hit hör barnen som lever i familjer där det förekommer våld mellan de vuxna, det kan få lika allvarliga konsekvenser som om våldet varit riktat mot dem själva, men också alla vi professionella som möter våld i vårt arbete.

Av de tidigare beskrivna våldsmekanismerna framgår en rad psykiska konsekvenser som ofta drabbar offer för våld i nära relation, se avsnitt Mekanismer kopplade till olika våldskategorier.

Normalisering

Normaliseringsprocessen kan göra att individen inte fullt ut uppfattar våldet som våld och därför inte inser att de utsätts för allvarliga risker för hälsa och säkerhet. Att förmågan att bedöma risk påverkas av normalisering är viktigt ur ett socialtjänstperspektiv. Om jag inte förstår det som händer som särskilt allvarligt kommer jag heller inte att vidta tillräckliga säkerhetsåtgärder för mig och eventuella barn. Det är en anledning till att det är viktigt att undersöka graden av normalisering i utredningen och vid behov rikta insatser för att bryta den. Att bryta normaliseringen är också ett nödvändigt steg i uppbrottsprocessen. Att identifiera sig som våldsutsatt och lägga ansvaret för våldet hos förövaren är grunden för återhämtning.

Svag självkänsla

Att utsättas för systematiska kränkningar av närstående innebär att gång på gång invalideras, dvs. ogiltiggöras eller underkännas, av de som förväntas måna om och känna en bäst. Just att våldet utförs av någon av de som är viktigast i livet gör att kränkningarna har potential att nå djupare och medför ofta att den utsatta börjar ifrågasätta sig själv och sitt värde i grunden. En överlevnadsstrategi i våldsrelationen är också ofta att anpassa sig, gradvis slutar offret tänka och känna utifrån sig själv till förmån för förövarens vilja för att undkomma nytt våld. En sorts självutplåning och stora svårigheter att fatta beslut är därför en vanlig konsekvens.

Tillitsbrist

Att bli systematiskt våldsutsatt av närstående bryter allvarligt mot grundläggande relationsscheman. Vi förväntar oss att våra närstående ska vara de vi kan lita mest på. Det är därför vanligt att den basala tilliten till andra människor tar skada och många har svårt att veta vem man kan lita på. Det ligger därför nära till hands att själv överta ansvar och vilja kontrollera sin situation och omgivning.

Tillitsbristen är ofta tydlig i kontakten med myndigheten och kan ta sig uttryck som återkommande behov av försäkrar, rädsla och oro vid handläggningar eller att själv göra upp planer vid sidan om den gemensamma planeringen. Många blir av samma skäl lätt påverkade av andras, exempelvis förövarens, negativa budskap om myndigheter och kan därför vara motvilliga till att söka och ta emot hjälp. Stöd till målgruppen kräver därför inte bara kompetenta bedömningar utan också ett våldsmedvetet bemötande för att det alls ska bli möjligt att få tillräcklig information och samarbete för att insatserna ska kunna bli till hjälp.

Ambivalens

Det starka band som kan formas mellan offer och förövare i en våldsam relation innebär att olika emotioner och processer tillsammans skapar en känsla av närhet, "vi mot världen". Det är en känsla som man inte gärna vill förlora. Två av de band som binder paret samman beskrivs vara en *drivkraft att förstå förövaren* och en *känsla av att vara beroende* [17].

Drivkraften att förstå kan vara stark. Det kan ha sin förklaring i att det underlättar i situationen. Ångesten som uppkommer av det obegripliga i att en någon man älskar gör en illa dämpas om våldet kan göras begripligt. Det kan ge känsla av kontroll i en traumatisk situation. Många våldsutsatta kan därför urskulda våldet med stor förståelse för sin förövare. Känslan av ömsesidigt beroende kan också ha sammanbindande effekt. Många våldsutsatta beskriver sig själva som helt avgörande för att fylla förövarens olika behov, inte sällan utifrån att offret upplever sig vara den enda som förstår och finns för förövaren. På samma sätt upplever många våldsutsatta att de inte har någon annan än förövaren, en känsla som förstärks av att isolering av offret är ett vanligt våldsuttryck.

Tillsammans med faktorer som normalisering, svag självkänsla och tillitsbrist skapar det en nästan olöslig valsituation. De utsatta upplever sig kunna förlora närhet, kärlek och gemenskap genom att inte leva med förövaren och har inte sällan hopp om förändring. Dessutom har de ofta stor oro inför konsekvenserna av ett uppbrott så som en osäker boendesituation, oklar försörjning och ensamhet. Ändå kommer många till slut till en punkt där de inser att situationen är ohållbar, inte sällan att de inser att de riskerar livet, och att de därför måste bryta upp. Sammantaget ger det stor ambivalens och många vickar länge fram och tillbaka, både psykiskt och rent faktiskt in och ut ur relationen.

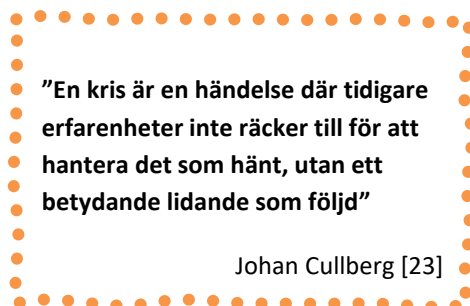
Kris, trauma och PTSD

Många av de reaktioner som uppkommer efter våldsutsatthet kan sorteras under begreppet traumasymtom. Risken för att utveckla traumatisering efter upprepat och systematiskt våld är hög men det kan räcka med en enstaka händelse beroende på individuella förutsättningar.

Definitioner

Begreppet trauma används ofta lite slarvigt och kan betyda olika saker. Vi kan exempelvis mena en överväldigande situation, en krisreaktion eller ett sjukdomstillstånd. Det kan därför vara svårt att veta vad som avses, så vi börjar med definitioner.

Kris - En psykisk kris är mentalt tillstånd som utlöses av en yttre omständighet och som försätter kroppen i stressläge [22]. Krisreaktioner är i grunden kroppens överlevnadssystem. Kroppen sätts i beredskap för att på bästa möjliga sätt hantera det vi möter vilket ger att olika typer av försvar sätter i gång.

"En kris är en händelse där tidigare erfarenheter inte räcker till för att hantera det som hänt, utan ett betydande lidande som följd"

Johan Cullberg [23]

Trauma – Ett psykologiskt trauma är en *varaktig* reaktion efter en extremt påfrestande händelse innehållande hot, våld och/ eller skräck som varken kan undflys eller bekämpas med individens tillgängliga resurser [10] [23]. Ett trauma sätter i gång vårt stress-responssystem. Inom psykologin är man idag återhållsam med användandet av ordet trauma.

Våra reaktioner på svåra händelser är vanligtvis övergående och det är då enligt definition inte fråga om ett trauma. Vid särskilt allvarliga och djupgående tillstånd efter upprepade utsatthet för traumatiserande händelser talar man ibland om komplext trauma.

Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) - PTSD är en diagnos som betecknar en situation då livshindrande symptom kvarstår eller förvärras mer än en kortare tid efter händelsen. Diagnos ställs efter ett antal diagnoskriterier, innehållandes återkommande återupplevande av händelsen genom exempelvis flashbacks eller mardrömmar, undvikande beteenden, bestående neuropsykologiskt beredskapsläge, dvs. aktiverat stress-responssystem samt nedstämdhet. Mer om det i avsnittet Traumasymtom. Vid särskilt allvarliga tillstånd talas det ibland om komplex PTSD.

Kriser

Forskningen skiljer vanligen på *utvecklingskriser*, dvs livskriser, och *traumatiska kriser* vilka utlöses av en plötslig och oförutsedd yttre händelse [23].

En utvecklingskris uppstår när en individ möter en händelse som anses höra till en viss fas eller händelse i livet men som ändå blir påfrestande och svår att hantera utifrån de erfarenheter och färdigheter individen just då har. Det kan exempelvis vara att ingå eller avsluta ett äktenskap, att bli förälder, gå in i medelåldern eller gå i pension. Det är naturligt att förändringar sker i våra liv och som en följd av det utvecklas vi som människor men ibland händer det att förändringar medför att personen förlorar greppet om tillvaron. Utvecklingskriser kan i grunden ses som en sorts identitetskriser. Ofta upplever individen en betydande krock mellan den inre självbilden och omgivningens syn och förväntningar. Ta exempelvis den nyblivne fadern som tidigare varit en festprisse. Plötsligt en tidig morgon går han med barnvagn förbi stationen där han träffar gamla vänner på väg hem från krogen, glatt skrålandes, som skrattar åt att han går där med barnvagn. Det blir med ens tydligt att han inte längre är densamma. Vem är han nu? Hur ska han klara av det här? Kan han ens spela rollen "pappa"? Hans tidigare strategier räcker inte till och han vet inte hur han ska hantera sin nya livssituation. Utvecklingskriser ger vanligtvis måttliga besvär och de är mindre långvariga än traumatiska kriser.

Traumatiska kriser är till skillnad från utvecklingskriser inte väntande utan plötsliga och överraskande. De uppstår på grund av *potentiellt traumatiska händelser*, dvs. händelser där individen kan uppleva sin fysiska existens, trygghet, identitet och livsmål som allvarligt hotade [24]. Om händelsen blir traumatisk eller inte är beroende av individuella förutsättningar så som tidigare erfarenheter, personlighet och temperament. Reaktionen kan också uppstå som en följd av en långvarig, svår belastning som till slut blir för mycket. Krisen medför att individens hela tillvaro upplevs som hotad och tryggheten försvinner.

-
- Exempel på potentiellt traumatiska händelser:**
- Våld
 - Övergrepp
 - Olyckor
 - Krig
 - Naturkatastrofer
 - Förluster

Forskning påvisar faktorer som var för sig eller i kombination kan utlösa en traumatisk kris [22] [25]:

Hot - Verkliga eller symboliska hot utlöser stressreaktioner i kroppen och kan försätta personen i kris. Exempelvis våld, rån eller utpressning.

Förluster – Så som dödsfall där man faktiskt förlorar någon men också skilsmässor som leder till förlust av en roll i livet eller sjukdom/ skada som leder till att man förlorar en förmåga.

Ansvar - Då vi känner oss ansvariga för något negativt så som att vi orsakat en trafikolycka eller lett ett företag i konkurs så känner vi ofta skuld. Den skulden kan utlösa en krisreaktion.

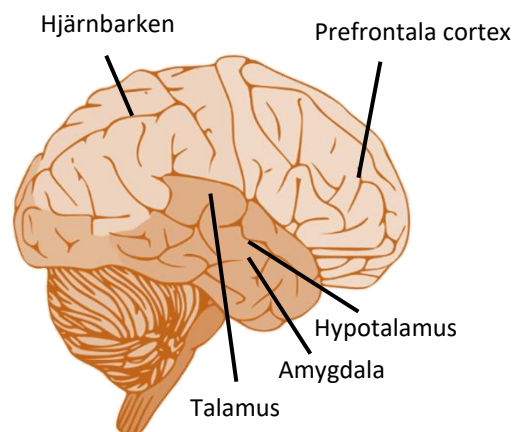
Kränkningar - Den som blir utsatt för övergrepp eller upplever sig själv som offentligt förödmjukad känner lätt skam och vanmakt. Detta är känslor som kan utlösa krisen.

Mot bakgrund av dessa faktorer är det lätt att förstå varför traumatisering är så vanligt bland offer för våld i nära relationer. Våld innebär alltid *hot* mot den utsattes hälsa och trygghet. Att en närstående person utför våldshandlingar innebär en *förlust* av den relation som tidigare fanns och våldet bidrar ofta till förlorad självkänsla. En av våldets mekanismer är att offret både *skuldbeläggs* och åtar sig *skuld* för våldet. Våld, och då särskilt systematiskt våld av närstående, innebär slutligen alltid en *kränkning* som ger både skuld och vanmakt.

Krisens neurobiologi

I det akuta skedet av en kris kan vi reagera märkligt och reaktionerna kan skrämja både den drabbade och omgivande personer [22]. Den drabbade kan exempelvis uppträda förvirrat, neka till att vara skadad trots tydligt blodvite, få utbrott eller ligga helt still och inte kunna röra sig. Jag hade en gång en lärare som berättade att han krockat med bilen och blödde ganska rejält ur ett jack i pannan. Människor på platsen kom för att hjälpa, polis och så småningom sjukvårdare kom också. Alla försökte lugna och trygga honom men själv var han bestämd i att han skulle till skolan, hans klass väntade ju! När en ambulanssjuksköterska kom och skulle plåstra om honom fick han ett utbrott och skrek: " Förstår ni inte att klassen har nationellt prov om bara två veckor??!"

I situationen blir reaktionen märkligt, de flesta av oss skulle hålla med om att hans hälsa har högre prioritet än klassens kunskapsmål där och då. Ur ett biologiskt perspektiv är reaktionerna dock fullt rimliga. De har utvecklats under miljontals år för att öka våra möjligheter till överlevnad [26]. När vi är med om en traumatisk upplevelse reagerar kroppen ögonblickligen. Information passerar inte längre de delar av hjärnan som står för djupare analyser, prefrontala cortex, i stället aktiveras delar av hjärnan kring amygdala och talamus vilket ger snabbare men mindre genomtänkta responser [27]. Kroppen försätts i beredskapsläge, vårt stress-responssystem aktiveras och stresshormoner rusar ut i kroppen. Det är en effektiv reaktion. Om vi plötsligt skulle stå öga mot öga med en ilsken björn hjälper det oss knappast att börja fundera igenom allt vi vet om björnar och sedan analysera hur situationen kan tänkas hanteras, ska jag slå eller fly? Innan vi tänkt färdigt kan det vara för sent. Denna reaktion förklarar också varför personer som blir skjutna i filmer ofta inte verkar förstå att det är de som blöder förrän efter en stund. Det beror på att starka smärtimpulser når hjärnstammen som startar en stressreaktion som minskar blodflödet och blockerar smärtan.

Fight (slåss), flight (fly), freeze (frysa) och underkastelse. Det är begrepp som de flesta känner till. Det är våra grundläggande neurobiologiska reaktioner vid akuta situationer. Walter Cannon talade om kamp- och flyktreaktioner redan på 30-talet, idag vet man mer om vad som händer i kroppen. I korthet kan man säga att binjuremargen utsänder hormoner, bland annat adrenalin och noradrenalin, som ligger bakom den snabba mobiliseringen i kroppen [22]. Det sympatiska nervsystemet aktiveras. Hjärnan tar emot signalen och bedömer situationen utifrån hotet, tidigare

erfarenheter och genetiska förutsättningar. Blixtnabbt mobiliseras ett komplext flöde av kamp-, flykt-, frys- och underkastelsereaktioner. Reaktionerna anpassas efter situationen. När kamp och flykt inte bedöms fungera i situationen mobiliseras i stället en särskilt stark sympatisk reaktion som ger en frysning eller det parasympatiska nervsystemet som ger en underkastelsereaktion. Det ger antingen hög muskeltonus, dvs. att personen blir helt spänd och tappar förmågan att röra sig, eller motsatsen dvs. ingen som helst muskeltonus så som möss när katter leker med dem. Det kan därför bli så att man under ett skede i en akut situation inte kan fly, göra motstånd eller skrika på hjälp. Det är något som våldsoffer ofta kan känna stor skam och skuld över i efterhand, som om deras passivitet gör dem till medskyldiga. Att då få kroppens fantastiska automatiska skyddssystem förklarat för sig kan lätta på skulden och underlätta det senare förloppet.

När amygdala uppfattar ett hot sänds alltså stressignaler ut i kroppen som försätts i beredskapsläge. Hormoner som gör oss på alerten frisätts. Det sympatiska nervsystemet aktiveras. Vi blir snabbare, starkare, mer uppmärksamma, behöver mindre energi, blodkärl i hjärta och lemmar vidgas, smärta blockeras osv. Det kallas att få en stegring på HPA-axeln [22]. HPA-axeln består av hypotalamus, hypofysen och binjurebarken. När det akuta skedet är över ska kroppen snabbt återgå till normalfunktion, då aktiveras det parasympatiska nervsystemet och utsöndrar må-bra-hormoner för återhämtning. Hos exempelvis hundar ser vi förloppet tydligt. Hunden ser någon den inte känner igen. Aktiveringen av stressresponssystemet ger att kroppen spänns, huvudet hålls på skaft och öronen spetsas i förhöjd vaksamhet. Kanske ger den ifrån sig skall. När den sen upptäcker att det var husse skakar den hela kroppen och har sedan återfått ett avspänt kroppsspråk, systemet är återställt.

Vi människor har tyvärr inte lika lätt att återställa vårt system av flera skäl. Vi har en fantastisk förmåga att reflektera över saker som hänt och ställa hypoteser på ett sätt som kvarhåller aktiveringen. "Tänk om det och det hänt, det hade kunnat gå riktigt illa!". Dessutom har vi ett mycket kontrollerat kroppsspråk som hindrar att vi använder kroppen för återställning så som hunden skakar sig. Det bidrar till att vi tenderar ha en mindre effektiv återställningsprocess. Det är problematiskt för oss. Kroppen tar i längden skada av att vara påkopplad på det här sättet. Vi kan inte vara i beredskapsläge med förhöjd puls, nedprioriterad matspjälkning och förhöjd vaksamhet under en längre tid utan att ta skada. Det är en viktig orsak till att stress är skadligt på sikt. Långvarigt stresspåslag har samband med sjukdomstillstånd så som depression, missbruk, cancer och diabetes och aktuell forskning visar att hjärnans förmåga att bearbeta information kan skadas [22]. Det är en anledning till att det är viktigt att sätta in stöd- och behandlingsinsatser efter traumatiska händelser så snart det står klart att personen inte återhämtar sig av egen kraft. Dessutom är det en viktig kunskap i ditt självomhändertagande. Professionella hjälpare har ofta en hög arbetsbelastning och tar emot många potentiellt traumatiserande berättelser. Du måste ha effektiva strategier för återhämtning för att inte ta skada. Mer om det i avsnittet *Våldet påverkar dig som professionell hjälpare*

Fördjupningstips

- **Trauma och tillfrisknande (Bok)** – Judith Lewis
- **Krisstöd (Bok)** – Sara Hedrenius & Sara Johansson
- **Medkänslans pris (Bok)** – Per Isdal

Traumasyntom

Kris- och traumareaktioner brukar delas in i fyra kategorier: fysisk- och psykisk hyperkänslighet, påträngande reaktioner, undvikande reaktioner och negativt förändrad sinnesstämning [22] [23].

Hyperkänslighet är kopplat till att leva med ett ständigt aktiverat eller överkänsligt stress-responssystem. Det leder till att personen blir överdrivet vaksam och lättskrämd samt får svårigheter att reglera sitt humör. Utbrott av ilska eller sorg är inte ovanligt. Typiskt är också sömnproblem och mardrömmar. Att leva med ett påkopplat stress-responssystem innebär också inlärnings- och koncentrationssvårigheter pga. både uttröttnings- och neurobiologiska processer i hjärnan som prioriterar aktivering framför kognitiva funktioner.

Påträngande reaktioner innebär att starka minnesbilder tränger sig på när hjärnan påminns om en traumatisk händelse utan att personen kan styra det. Triggers kan vara olika sinnesintryck så som lukter, ljud, årstider eller att se någon som påminner om förövaren. Påträngande reaktioner kan exempelvis uppkomma i form av flashbacks, mardrömmar och minnesbilder. De påträngande reaktionerna är en av anledningarna till att det kan vara svårt att återhämta sig efter traumatiska händelser. Hjärnan förstår inte skillnad på en flashback och en verklig händelse vilket gör att stress-responssystemet går i gång med högt påslag på HPA-axeln varje gång, som om händelsen inträffade om och om igen [28].

Undvikande reaktioner innebär att personen försöker undvika det som kan aktivera traumat. Det kan röra sig om att undvika situationer direkt kopplade till händelsen så som att undvika att åka spårvagn efter ett överfall på en hållplats men också om att undvika indirekta triggers så som att undvika vårdbesök för att undkomma alla situationer där individen upplever kontrollförlust. Undvikandebeteenden kan lätt generaliseras även till livsområden och situationer utan direkt koppling till den traumatiska erfarenheten vilket resulterar i att livsutrymmet krymper. Att bemöta och trygga den traumatiserade individen på ett sätt som gör att stress-responssystemet inte aktiveras i onödan är därför kärnan i stöd- och behandlingsinsatser efter traumatiserande händelser. Mer om det i avsnittet Våldsmiljön bemötande.

Negativt förändrad grundstämning betecknar olika negativa föreställningar om sig själv och omvärlden så som att man är värdelös, äcklig, känner skuld, skam eller bristande tillit. Det kan också innebära att man tappat intresset för saker som tidigare varit viktiga eller upplever att inget längre spelar någon roll.

Traumasyntom hos vuxna

- Hyperkänslighet – hjärnan alltid beredd på fara
- Påträngande minnesbilder, flashbacks, mardrömmar
- Minnesluckor
- Undvikande pga. rädsla för nya traumareaktioner
- Sömnsvårigheter
- Humörubbningsar
- Koncentrations- och minnesrubbningsar

När behövs stöd och behandling?

Alla som varit med om potentiellt traumatiserande händelser utvecklar inte traumareaktioner och de allra flesta förmår hantera kriser utan professionell hjälp. Sen finns det situationer där individen av olika anledningar har svårt att komma igenom krisen på ett bra sätt och i värsta fall utvecklar komplex traumatisering med allvarligt lidande som följd. De behöver hjälp för att hantera vad de varit med om. Så hur vet vi vem vi ska hjälpa vidare till behandling?

Många typer av händelser är potentiellt traumatiserande men vad som leder till trauma är individuellt. En grupp personer kan drabbas av exakt samma händelse men ändå reagera olika beroende på sina personliga förutsättningar. Det är därför viktigt att utgå ifrån individens upplevelse, inte vad som objektivt sett skedde. Tänk dig en grupp rivningsarbetare som råkar ut för ett husras som begraver dem under rasmassor. En person hinner uppfatta raset och har erfarenheter och strategier som gör att hen placerar sig strategiskt och skyddar huvudet medan en annan inte alls hinner uppfatta vad som händer, skadas av rasmassorna och kan därför inte ens påkalla hjälp. Individerna kommer att ha upplevt olika grad av osäkerhet och kontrollförlust i samma händelse beroende på både faktorer i händelsen och subjektiva upplevelsen av graden av upplevt hot.

Inom socialt arbete bedöms individuella behov ofta utifrån risk- och skyddsfaktorer. Socialsekreterare som arbetar med barn- och unga gör det dagligen, det är en av grunderna i BBiC. När det gäller kriser kan vi tänka likadant. Riskfaktorer är faktorer som ökar risken för att utveckla psykisk traumatisering och skyddsfaktorer faktorer som kan öka individens motståndskraft och förmågan att ta sig ur situationen på ett positivt sätt och inte traumatiseras av sina upplevelser. Samtidig förekomst av flera faktorer ökar risken respektive skyddet, de har *kumulativ effekt*.

Nedan beskrivs risk- och skyddsfaktorer för att utveckla trauma efter svåra händelser. Faktorerna är dubbelriktade, dvs. de utgör en riskfaktor om den uppfylls och en skyddsfaktor om de inte gör det. Faktorerna kan därför användas både för att bedöma när det föreligger hög risk för trauma och för att planera insatser så att skyddsfaktorer stärks. Faktorerna indelas i tre grupper: faktorer i händelsen (peritraumatiska faktorer), faktorer hos individen och faktorer i miljön.

Riskfaktorer för att utveckla trauma [22]

Faktorer i händelsen	Faktorer hos individen	Faktorer i miljön
- Allvarlighetsgrad och kontrollförlust - Passiva reaktioner - Starkt stresspåslag - Avsikten	- Trauma i barndomen - Låg begåvning - Svag mentaliseringsförmåga - Maladaptivt HPA-system - Sömn, kost & motion	- Otillräckligt socialt stöd - Mottaglighet - Okänsligt bemötande

Faktorer i händelsen

Allvarlighetsgrad - Händelsens allvarlighetsgrad har visat sig ha en direkt koppling till hur individen mår efteråt. Hur allvarlig individen uppfattar en händelse är kopplad till graden av osäkerhet, brist på information och den upplevda möjligheten att påverka situationen. Skräcken beskrivs av många som det värsta och den är starkast när man inte ser någon möjlighet att påverka situationen.

Passiva reaktioner - Vilken typ av försvar som aktiveras i händelsen är en viktig faktor som kan förutse kraften i senare reaktioner. Vi har fyra huvudgrupper av försvar vid traumatiska händelser: kampreaktioner (fight), flyktreaktioner (flight), frysreaktioner (freeze) och underkastelsereaktioner. Kamp och flykt är aktiva beteenden medan frys och underkastelse är passiva beteenden. Hjärnan svarar med frys- och underkastelsereaktioner först när det bedömts vara omöjligt att använda andra alternativ. Det kan förstås som ett sätt att ge upp inför hotet vilket innebär att händelsen uppfattats som direkt livshotande. Att ha kommit till insikten att "nu dör jag" beskrivs vara den riskfaktor som har starkast koppling till allvarlig traumatisering.

Starkt stresspåslag – Potentiellt traumatiserande händelser aktiverar vårt stress-responssystem. Aktiveringen blir starkare desto allvarligare vi uppfattar situationen. Stark aktivering är en risk för senare utveckling av PTSD. Det är en anledning till att barn kan traumatiseras av till synes vardagliga händelser.

Avsikten – När det är en annan människa som med avsikt skadar och skrämmar får händelsen ofta allvarligare konsekvenser för offret. Olyckor och katastrofer som ingen råår för är det lättare att leva med. En förklaring kan vara att den grundläggande tilliten till andra människor spricker och skapar oro och rädsla på många livsområden.

Faktorer hos individen

Trauma i barndomen - Tidiga trauman har starka samband med senare ohälsa och för tidig död och gör oss dessutom mer sårbara även som vuxna. Att ha traumatiserats under barndomen utgör därför en riskfaktor för att utveckla trauma efter svåra händelser även som vuxen.

Låg begåvning – Låg begåvning utgör en välkänd risk för att utveckla trauma men man har ännu inte klargjort sambanden tillräckligt. En tänkbar förklaring är att det handlar om förmåga att förstå vad som händer och koppla det till lösningsmöjligheter.

Svag mentaliseringsförmåga - Vår förmåga att förstå egna och andras känslor, beteenden och tankar är en viktig faktor eftersom man efter en traumatisk händelse använder den till att tänka om sig själv och sina reaktioner men också hur andra tänker och känner. En god mentaliseringsförmåga kan hjälpa individen att förstå situationen på ett sätt som minskar rädsla, skam och skuld och samtidigt ökar känslan av hanterbarhet. Det är särskilt viktigt efter potentiellt traumatiserande händelser eftersom känslor och reaktioner kan uppfattas som irrationella. Många våldsoffer säger att de tror att de håller på att bli galna eftersom de inte förstår varför händelsen skulle ha utlöst reaktionerna de upplever. Det ger stark rädsla, oro och stress som motverkar återhämtningen. Att få stöd i mentaliseringen genom exempelvis psykoedukativa insatser kan därför vara en god hjälp.

Maladaptivt HPA-system - Stressaxeln eller HPA-axeln kallas det system av hormonkörtlar och dess hormoner som utgör kroppens svar på stressorer, människans stress-responssystem. För att kunna hantera en traumatisk händelse behöver vi ha ett adaptivt HPA-system, dvs. det ska utlösa en lagom stark och lagom snabb respons i förhållande till situationen och det behöver också kunna avregleras och återgå till normalläge. Stora stresspåslag utgör en riskfaktor för att utveckla traumatisering och en ständig påkoppling kan leda till allvarliga hälsokonsekvenser.

Bristfällig sömn, kost och motion - Goda sömn-, kost- och motionsvanor har direkt samband med fysisk- och psykisk hälsa, återhämtningsförmåga och motståndskraft. Under sömnen bearbetas våra upplevelser, det parasympatiska nervsystemet aktiveras, lugnande hormoner utsöndras och stress-responssystemet återställs. Sömnbrist har visat sig påverka hjärnans förmåga att reglera känslor och göra oss lättirritabla. Även kost och motion har stor inverkan på dessa funktioner. Att återupprätta en fungerande vardagsstruktur är därför en av de viktigaste sakerna individen själv kan göra efter svåra händelser för att motverka traumatisering.

Faktorer i miljön

Otillräckligt socialt stöd - Avsaknad av socialt stöd har visat sig vara en av de största riskfaktorerna när det gäller att utveckla PTSD efter en svår händelse. Människan är i grunden ett flockdjur. När vi känner oss hotade flyr vi till andra människor för att få stöd, det är genetiskt betingat. Att vara ensam är det enskilt största hotet mot överlevnad och utveckling. Utan socialt stöd i en krissituation får vi därför betydligt svårare att hantera våra reaktioner. Gott socialt stöd har i forskning visat sig ha samband med längre liv, minskad förekomst av sjukdomar och mindre allvarliga krisförlopp.

Mottaglighet - I forskning skiljer man på *tillgängligt socialt stöd* och *mottaget socialt stöd*. Det är det senare som har visat sig ha betydelse för utgången. Om individen uppfattar situationen som stödjande är den det, annars inte. En central utmaning för professionella hjälpare är därför att erbjuda stöd som den drabbade kan ta emot och ta till sig. Om en individ inte erbjuds stöd denne kan ta emot eller om individen har svårt att ta emot stöd alls är det en allvarlig riskfaktor. Paradoxalt nog blir socialt stöd svårast att ta emot när det behövs som mest. Personer som utsatts för systematiskt våld av närstående har ofta svag tillit till andra människor vilket försämrar prognosen på lång sikt.

Bemötande - Att bemötas med okänslighet och ointresse efter svåra händelser kan vara direkt skadligt. Det försvårar och kan till och med motverka återhämtningen. Det tycks inte spela någon roll vilken typ av händelser det gäller. Oavsett om det gäller brottsoffer, krigsveteraner eller personer med livshotande sjukdomar så visar studierna samma sak: ett okänsligt stöd är sämre än inget stöd alls [29]. En förklaring är att om miljön runt omkring inte visar förståelse och validerar erfarenheterna så försvårar det den drabbades möjligheter att relatera till och bearbeta den traumatiska händelsen. I mötet med våldsutsatta kan bemötande som inte präglas av mentalisering och bekräftelse leda till att förstärka våldsnormalisering och öka känslor av skuld och skam. Den utsatte behöver då lägga energi på försvarsmekanismer så som undanträngning i stället för återhämtning.

Barn som upplever våld

Våld i en familj kan se ut på olika sätt. Det kan ta sig olika uttryck, vara mer eller mindre grovt och ske med en frekvens från ett enstaka tillfälle till dagligen på ett sätt som gör att våldet präglar hela livet för de inblandade. De vitt skilda våldssituationerna ger att barns erfarenheter och därmed också våldets konsekvenser varierar stort. Det är därför mycket viktigt att utgå från det specifika barnets situation och upplevelse vid utredning och bedömning, mer om det i avsnittet Utredning. Här berör vi främst svårare våldssituationer, utifrån både våldets uttryck och dess frekvens.

Barn som upplever våld är ett begrepp som ofta avser barn som upplevt en förälders våld mot den andra föräldern. Det är ett relativt nytt kunskapsområde. I majoriteten av fallen handlar det om att barnets mamma utsätts av barnets pappa [30] och forskningen baserar därför främst på dessa situationer även om det naturligtvis förekommer våld även mot pappor och i samkönade relationer. Längre brukade barnen beskrivas som att de "bevittnar" våld och fortfarande används begreppet i vår lagstiftning. Det är ett problematiskt begrepp då det medför en felaktig bild av innebörden av att som barn uppleva våld. Forskning visar tydligt att barnens situation präglas av de inte bara passivt åser våldet, utan att de är direkt eller indirekt involverade i våldshändelserna och dessutom har en nära relation till dem som utövar eller utsätts för våldet [31]. Det ger att våldet är en del av deras livsmiljö som de som barn inte har möjlighet att välja bort eller blunda för och som de därför påverkas av [32]. Hemmet som ska vara en trygg plats för vila och återhämtning blir en brottsplats. Att barnen inte skulle känna till våldet mellan de vuxna är en föreställning som många föräldrar lever med men studier har visat att barnen i regel vet vad som sker och de förhåller sig till det genom olika strategier [33] [34]. Begreppet *upplever våld* är idag vedertaget men även det har kritiserats för att sakna den negativa laddning erfarenheten faktiskt medför [28]. Begrepp som *utsatts* eller *exponerats* för våld kanske bättre fångar problematiken men riskerar i stället att osynliggöra barnens status som subjekt med egna upplevelser, behov och rättigheter. Vi väljer därför att använda begreppet *upplevt*.

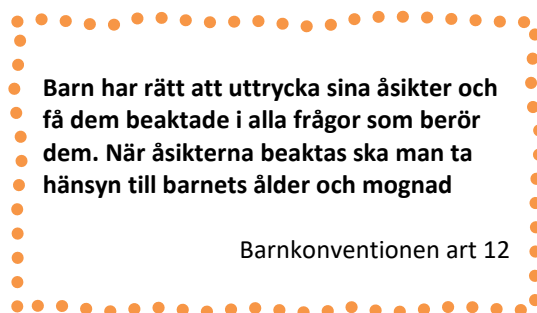
Barn som upplever våld mot en förälder och barn som utsätts för våld är på flera sätt överlappande kategorier. Många av de barn som upplevt våld har också själva utsatts för våld. Forskning har påvisat att risken för att som barn utsättas för fysiskt våld är tio gånger högre om våld mellan de vuxna i familjen förekommer jämfört med om det inte gör det [35]. Det är därför en mycket viktig fråga att utreda om det finns uppgifter om våld i hemmet. Att som barn uppleva våld mot en omsorgsperson likställs dessutom ofta med att ha utsatts för psykiskt våld [36]. Utgångspunkten är att det är särskilt traumatiskt att som barn uppleva våld mot en omsorgsperson då barnet har en nära relation till och är beroende av sin förälder. Ur ett barnperspektiv är det inte "våld i nära relation" eller "kvinnomisshandel" – det är mammamisshandel [31]. Flera forskare anser att det kan vara minst lika skadligt att bevittna våld mot en förälder som att själv utsättas [37]. Att detta perspektiv fått genomslag är tydligt både i socialtjänstlagen där barn som "bevittnat" våld betecknas som brottsoffer och i det nya barnfridsbrottet som fastslår att det är brottsligt att låta barn "bevittna" våldshandlingar, mer om det i avsnittet Lagstiftning om våld mot barn samt barn som bevittnat våld

Barn har rätt till delaktighet, skydd och omsorg

Det är en vanlig missuppfattning att barn inte vet om eller förstår vad som händer mellan de vuxna i familjen och att de därför lever i en sorts lycklig ovetskap. Mammorna som kommer till vårt skyddade

boende är ofta osäkra på hur eller om de överhuvudtaget bör prata om våldet med barnen eftersom de inte vill "väcka den björn som sover". Tyvärr är samma inställning inte heller ovanlig bland professionella. I grunden handlar det om hur vi tänker kring vad ett barn är. Om vi utgår ifrån en traditionell bild av barn som "blivande" vuxna (becomings) som är underutvecklade, omogna och okunniga så får det till följd att vi kommer anse att de inte har förmåga att veta vad de varit med om, behöver eller önskar. Vi kommer reducera barnen till endast objekt för vuxna ansvar, detta brukar kallas att ha ett *omsorgsperspektiv* [38]. Denna bild stämmer dock inte med barns verklighet så som den framträder i forskningen. Barn vet nästan alltid mer om vad som försiggår kring dem än vad deras föräldrar tror. Det är tydligt i studier av barns situation när det förekommer våld i familjen. Barn som upplevt våld mot en förälder beskriver ofta sin upplevelse genom olika sinnesintryck. De kan ha sett, hört och känt vibrationer genom golvet. Ljud beskrivs ofta som särskilt plågsamma [32]. Det hjälper inte att gömma sig i badrummet eller på sitt rum, ljudet når dit och fantasierna om vad som kan ha hänt kan vara svårare att hantera än att faktiskt se vad som sker. Barn upplever också konsekvenserna av våldssituationerna även i de fall då de inte själva varit hemma då det skett. De ser den våldsutsatta förälderns skador, oordning i hemmet och trasiga möbler. Barn inte bara känner till våldet. De tänker och agerar självständigt för att förebygga, stoppa och lindra [34]. De ställer sig emellan föräldrarna, säger ifrån eller påkallar hjälp. Det kan medföra allvarlig risk för att de själva skadas. De kan också försöka förebygga våld genom att anpassa sitt beteende för att skydda sin förälder. Exempelvis genom att stanna hemma från skolan, ta på sig skulden för saker eller bjuda hem kompisar. Barn försöker också lindra konsekvenserna av våldet, exempelvis genom att lugna syskon, trösta den våldsutsatta föräldern eller att hämnas på den våldsutövande föräldern. Med den blicken framträder barnen som egna subjekt, här och nu (beings). De är kompetenta aktörer som själva iakttar, tolkar och bedömer sin omgivning och aktivt deltar, det brukar kallas ett *delaktighetsperspektiv* [38].

Barn har rätt till delaktighet i alla frågor som rör dem. Det innebär förstås inte att barn alltid vet vad som är bäst för dem, att de bör få all information även om den är skrämmande eller att de självständigt bör fatta beslut i avgörande livsfrågor, barn har också rätt till skydd och omsorg. För att tillgodose barns rättigheter bör perspektiven därför kombineras på ett sätt som bidrar till bästa möjliga situation och utveckling för det individuella barnet. Vad det kan innebära i socialtjänstens handlägningsarbete återkommer vi till i senare kapitel.

Barn har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör dem. När åsikterna beaktas ska man ta hänsyn till barnets ålder och mognad

Barnkonventionen art 12

Våldets konsekvenser för barn

Att uppleva våld mot en förälder har stark koppling till både direkta och indirekta konsekvenser på både kort och lång sikt [39]. Direkta konsekvenser kan exempelvis vara att barnet traumatiseras, utvecklar depression eller beteendestörningar. Även magont, huvudvärk och astma har påvisats ha koppling till att ha upplevt våld [30]. Våldssituationen innebär att hela livsmiljön kring barnet påverkas. En våldsutsatt förälder lever ofta i ständig beredskap. Kroppens stress-responssystem är

påkopplat med följden att känsligheten för barnets signaler blir nedsatt till förmån för överlevnadsstrategier. Att undvika nya våldssituationer överordnas andra behov och rutiner. En våldsförövande förälder är ofta upptagen av sin process och kan beroende på var i våldsspiralen denne befinner sig antingen vara i en aggressiv laddning som släcker omsorgssystemet eller i en tilltagande känsla av skam och skuld som flyttar fokus från barnets behov [28]. Resultatet blir att vardagsrutinerna sätts ur spel och att föräldrarnas känslomässiga tillgänglighet blir nedsatt eller oförutsägbar. Brister i den basala omsorgen även inom andra behovsområden än skydd och säkerhet är därför vanliga och blir viktiga att utreda vid kännedom om våld i familjen. Indirekta konsekvenser av våldet kan vara att barnet tvingas flytta till en ny stad och i och med det tappar sitt sociala nätverk, att det blir avbrott i skolgången som påverkar kunskapsutvecklingen eller att familjen tvingas leva med skyddade personuppgifter vilket ger svårigheter i vardagen. Vad ska jag svara på frågor om min bakgrund i skolan? Kan jag vara med på skolfotot? Hur ska jag förklara att jag inte kan det? Våldsutsatta föräldrar behöver ofta stöd för att förmå kompensera dessa konsekvenser.

En annan konsekvens kan vara att barnet tar stort ansvar för sin våldsutsatta förälder. När barnets anknytningssystem är aktiverat vill det vara nära sin omsorgsperson och när en förälders omsorgssystem aktiveras vill den ha sitt barn nära [28]. Det är en biologiskt programmerad funktion som optimerar barnets chanser att överleva i en hotfull situation. I en situation när bådas system är ständigt aktiverade kan det skapa en mycket tät relation som bygger på ömsesidig rädsla och hämmar barnets utveckling. Många barn som hamnar i en sådan relation till en våldsutsatt förälder har hög skolfrånvaro eftersom de prioriterar att vara nära och skydda. Det mönstret kan sitta i även vid en skyddsplacering, särskilt om situationen upplevs som otrygg. I dessa situationer är det inte ovanligt att barnet fortsatt tar ansvar för sin förälder samtidigt som föräldern inte ger tillräckligt stöd för att barnet ska våga släppa kontroll och ansvar eftersom den täta relationen ger dem båda en känsla av ökad trygghet och kontroll. Det är därför mycket viktigt att samhället tar tillräckligt ansvar för skydd och stöd till den utsatta föräldern, annars kommer barnet göra det på bekostnad av sin egen utveckling.

Trauma hos barn

Barn har tillgång till samma emotionsregister som vuxna och deras stress-responssystem fungerar i grunden likadant, vilket beskrevs i tidigare avsnitt. Det finns dock viktiga skillnader vad gäller reaktioner och konsekvenser. Barn har en särskild sårbarhet beroende av att de i egenskap av barn inte har samma möjligheter att tolka och förstå det som händer, att de är beroende av sina omsorgspersoner samt att de fortfarande är i utveckling. Det medför att de lättare traumatiseras, kan ha svårare att återhämta sig samt att erfarenheterna kan medföra biologiska skador på deras hjärna som kan påverka dem genom hela livet [40].

När vi upplever ett hot tolkar vi situationen utifrån hotet, tidigare erfarenheter och genetiska förutsättningar. Bedömningen avgör sen vilka neurobiologiska processer som startar, dvs. hur stor aktivering av stress-responssystemet som utlöses. Barn har inte samma tolkningsmöjligheter och erfarenhetsbank som vuxna och kan därför uppfatta även triviala händelser som stora hot. Deras subjektiva upplevelse blir allvarigare vilket ger stort stresspåslag och aktivering i amygdala. De har heller inte samma möjlighet till självreglering. Barn kan därför traumatiseras av till synes vardagliga

händelser [28]. Det är en anledning till att det är viktigt att ge barn anpassad information om vad som händer och följa barnets takt. Händelser som att hållas fast vid en medicinsk undersökning eller att abrupt flyttas till ett skyddat boende utan att alls förstå vad som händer kan annars leda till traumatisering.

Små barn har heller inte samma möjligheter att skydda sig genom att slåss (fight) eller fly (flight). I stället aktiveras deras anknytningssystem vilket resulterar i att de påkallar sina omsorgspersoners hjälp genom gråt och skrik eller springer till dem om de kan [28]. Ett aktiverat anknytningssystem är den övervägande reaktionen hos små barn som blir skrämde eller är traumatiserade. Hos barn med tillgång till en trygg anknytningsperson ser vi därför främst symtom som att de vill vara nära föräldern hela tiden [28]. Närhet till sina omsorgspersoner har god lugnande effekt på barns stress-responssystem ända upp i skolkåldern och den upprepade erfarenheten av att få skydd och tröst utgör grunden för utvecklingen av egen emotionsregleringsförmåga genom ett tryggt anknytningsmönster [40]. När det är en omsorgsperson som skrämmar barnet kortsluts systemet. När anknytningssystemet aktiveras och påkallar omsorgspersonens uppmärksamhet och det inte leder till skydd utan till ökat hot innebär det att systemet inte ger avsedd effekt och anknytningssystemet riskerar släckas ut. Hos dessa barn kan vi i stället se symtom som att de undviker närhet och är förvirrade inför vem som kan ge skydd och tröst och vem som är farlig [28].

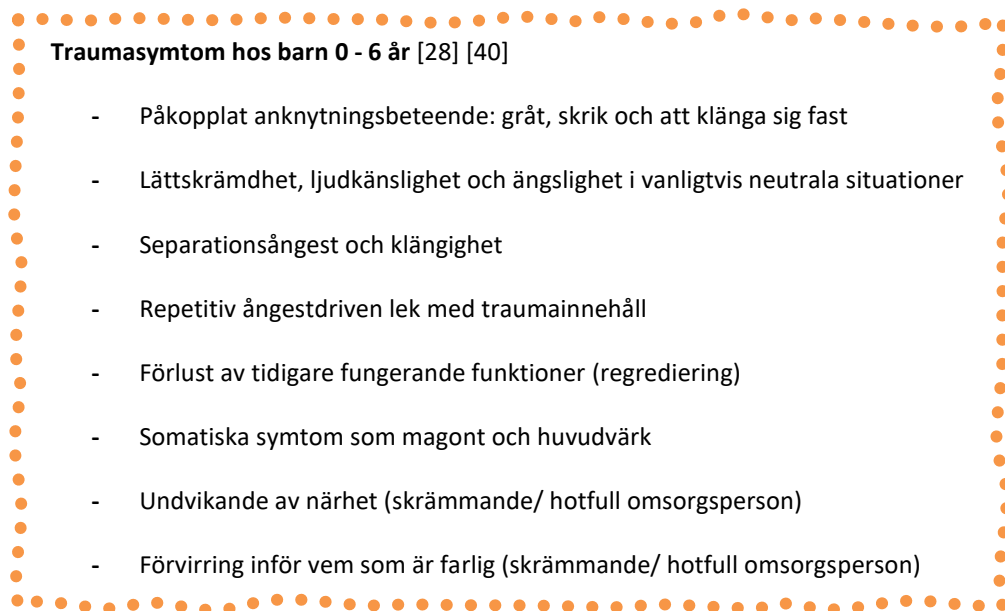
För tonåringar är inte längre föräldrarna lika avgörande för regleringen, i stället är deras egen tolkning av sina upplevelser den viktigaste grunden och reaktionerna liknar vuxnas alltmer med stigande ålder och mognad [28]. Socialt stöd från andra blir lika viktigt som föräldrarnas. Ur ett historiskt perspektiv har det gynnat överlevnaden att så snart det är möjligt bli självständig.

Barn som upplever våld i sin familj har ofta otillräckliga möjligheter att återställa sitt stress-responssystem vilket ytterligare bidrar till de negativa konsekvenserna. Att våldet sker i hemmet och mellan barnets omsorgspersoner innebär att barnet både har mycket svårt att undkomma våldet och att det finns begränsade möjligheter till återhämtning [38]. Våld i hemmet kan vara väldigt svårt för barn att förstå. Barn tolkar sina upplevelser och reglerar sina emotioner i kommunikation med andra, främst med sina omsorgspersoner. Det gör världen begriplig och långsamt utvecklar de egen regleringsförmåga. Vid våld i hemmet är det vanligt att föräldrarna förminskar och undviker ämnet inför barnen. Dessutom innebär situationen att föräldrarna är upptagna av sina respektive erfarenheter och tolkningar på ett sätt som gör att de förklaringar som ges kan vara svåra att förena. Att ämnet i sig är tabubelagt och bryter mot normerna om vad ett hem ska vara gör också att det kan vara svårt för barn att prata med utomstående om sina upplevelser [38]. Sammantaget ger det att barnen ofta har begränsade möjligheter att få skydd, förklaring och tröst och därmed att återhämta sig efter våldssituationer. De blir ensamma med sina upplevelser. Att barnet får möjlighet till samtal för att tolka och förstå sina erfarenheter är viktigt för att motverka negativa effekter på sikt.

Traumasyntom hos barn

Symtomen tenderar följa vissa könsmonster även om det naturligtvis inte gäller alla barn. Pojkar visar oftare utåtriktade symtom så som aggressivitet medan flickor oftare uppvisar inåtvända symtom så som depression och självskadebeteende [28]. Reaktionerna följer också vissa åldersmonster. Små barn tenderar uppvisa mer fysiska symtom medan äldre barn oftare visar kognitiva symtom, ångest, depression och antisocialt beteende [28] [40]. Följande avsnitt bygger på Almqvist med fleras bok Barn unga och trauma (2017) samt Bidö med fleras bok Traumatisering hos barn (2018).

Även barns traumasymtom brukar delas in i de fyra kategorierna fysisk- och psykisk hyperkänslighet, påträngande reaktioner, undvikande reaktioner och negativt förändrad sinnestämning [28]. De har samma grund vilka förklaras i tidigare avsnitt men kan ta sig lite andra uttryck. Hos de yngsta barnen, 0 – 6 år, är de flesta symtomen kopplade till det påslagna anknytningsystemet.

-
- Traumasymtom hos barn 0 - 6 år [28] [40]**
- Påkopplat anknytningsbeteende: gråt, skrik och att klänga sig fast
 - Lättskrämdhet, ljudkänslighet och ängslighet i vanligtvis neutrala situationer
 - Separationsångest och klängighet
 - Repetitiv ångestdriven lek med traumainnehåll
 - Förlust av tidigare fungerande funktioner (regrediering)
 - Somatiska symtom som magont och huvudvärk
 - Undvikande av närhet (skrämmande/ hotfull omsorgsperson)
 - Förvirring inför vem som är farlig (skrämmande/ hotfull omsorgsperson)

Hos barn i skolålder ser vi allt fler symtom kopplade till de fyra kategorierna. *Hyperkänslighet* syns hos barn ofta som hyperaktivitet, irritabilitet och att de blir lättskrämda. Humörsvängningarna kan påverka samspelet med jämnåriga och skapa kamratproblem. Särskilt svårt kan detta bli för barn som traumatiserat tidigt då de ofta har nedsatt förmåga att reglera emotioner och samtidigt tillitsbrist. De tenderar hamna i många konflikter. Att kroppen är försatt i beredskapsläge och prioriterar vaksamhet för fara innebär också att den kognitiva och reflekterande förmågan är nedsatt. Det gör att symtom som koncentrationssvårigheter, minnesproblem och svårigheter att fokusera är vanligt vilket kan få allvarliga konsekvenser för skolresultat och självkänsla. Det påslagna stress-responssystemet gör också att det blir svårt att koppla av och sova, ett problem som ytterligare försvåras av mardrömmar och andra *påträngande reaktioner*.

Barn försöker ofta hålla sina sinnen upptagna genom att göra, se och lyssna för att undvika tankar som kan trigga återupplevande symtom. Hos små barn ser vi att de gärna blir motoriskt aktiva medan äldre barn spelar dataspel, lyssnar på musik eller låter sig uppslukas av sociala medier. Det här kan vara goda strategier för att kunna reglera sina känslor till en hanterbar nivå. Det är först när strategierna ger stora negativa effekter de utgör undvikande symtom. Ett annat vanligt *undvikande symtom* hos barn är att de undviker att prata om traumatiska händelser för att slippa påträngande minnen. Yngre barn säger därför gärna att de inte kommer ihåg men i vidare samtal framkommer det ofta att de visst minns men försöker undvika de påträngande minnesbilderna.

Många barn hittar strategier för att stå ut med sina känslor. Tröstätande kan ha lugnande verkan, lugnande hormoner utsöndras då vi äter. Men även motsatsen förekommer, kinkighet med mat kan vara både ett uttryck för en minskad aptit och ett sätt att känna kontroll i en kaotisk situation. Vissa barn utvecklar också dissociativa symtom. Dissociation påverkar personens grad av medvetande,

individen kan sägas zona ut för att undvika obehagliga psykiska upplevelser. Alla dissocierar ibland men efter trauma kan det bli ett symptom som personen inte själv styr över. Det kan göra att barnet uppfattas som frånkopplat och avstängt. En del barn utvecklar en typ av våldsfixering. Genom att utsätta sig för skrämmande men ofarliga saker som dataspel eller skräckfilm kan de både undvika påträngande minnesbilder och utveckla en känsla av att kunna bemästra skrämmande situationer. Att utsätta sig för stimuli med våldsamt innehåll har dock visat sig ha avtrubbande effekt och medföra en ökad risk för att utveckla aggressiva beteenden, så det är en strategi att vara vaksam på.

I tonåren kvarstår många av de symptom som fanns i skolålder men i takt med att ungdomen utvecklar sin självständighet lämnar de föräldrarna till förmån för jämnåriga och pojk- eller flickvänner för hjälp och tröst. Traumatiserade ungdomar kan uppleva stora bekymmer då de etablerar parrelationer [28]. De kan ha en längtan efter närhet men också stora svårigheter att vara nära någon pga. tillitsbrist och kraftiga humörsvängningar. Barn som upplevt våld löper också högre risk att själva använda våld i sina vuxenrelationer. Det större handlingsutrymmet innebär också att olika typer av riskbeteenden ökar så som kriminalitet, skolk och missbruk. Traumatiserade ungdomar kan också uppvisa symptom som självdestruktivitet, ätstörningar och suicidtankar.

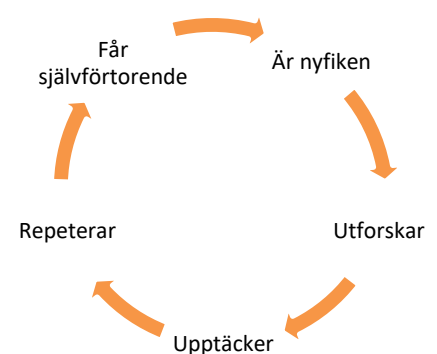
Traumasyntom hos barn 6 - 15 år [28] [40]

- Oförutsägbara och kraftiga humörsvängningar
- Håglöshet, minskat intresse
- Inlärningssvårigheter
- Generell ångest och specifika rädslor
- Uppmärksamhetssökande
- Regressivt beteende
- Kamratproblem
- Trotsbeteende
- Sömnstörningar, mardrömmar
- Kinkighet med mat eller trösttand
- Overklighetskänslor (dissociation)
- Upptagenhet med skrämmande saker

Våld påverkar barnets utveckling

För att utvecklas på ett gynnsamt sätt behöver barn lyhörda och känslomässigt närvarande omsorgspersoner som prioriterar barnets behov [28]. Föräldern fungerar som en trygg bas och säker hamn som barnet kan utforska världen ifrån och återvända till för tröst och emotionsreglering. Ett lyhört samspel ger barnet erfarenheten att "det finns någon där för mig när jag behöver det". Samspelet med omsorgspersonen formar barnets basala tillit, mentaliseringsförmåga, psykiska hälsa, relationsförmåga, emotionsreglering och påverkar också hjärnans struktur.

I en situation där det förekommer våld mellan omsorgspersonerna fungerar inte samspelet som avsett. Barnet och den våldsutsatta föräldern lever i en ständig beredskap på nya våldssituationer. Stress-responssystemet är aktiverat hos dem båda. Det leder till att tankar och fokus hela tiden är på det som skapar rädslan och det blir svårt att fokusera på andra saker så som utforskande och lek [28]. Barnets utveckling hämmas därför.

I ett lyhört samspel utvecklar barnet successivt förmåga att reglera sina känslor [28]. Spädbarn kan inte lugna sig själv utan är helt beroende av omsorgspersonen för sin emotionsreglering. Vid 1 – 2 års ålder kan barn använda en trygg förälder för att lugna sig men de är fortsatt beroende av omsorgspersonens fysiska närhet. Barn i förskoleåldern har börjat utveckla egen förmåga till emotionsreglering. Trygga barn känner en växande tilltro till sig själva och omgivningen. De kan hålla förtvivlan en stund och söka upp någon som kan hjälpa och de litar på att hjälp finns att få. Otrygga barn bygger upp beteendemönster för eget skydd eftersom de inte litar inte på att det finns hjälp att få.

Att som barn uppleva svåra händelser, inom forskningen kallat Adverse Childhood Experiences (ACE), kan medföra allvarliga konsekvenser under hela livet. Studier har visat att erfarenheter så som att uppleva våld, försummelse eller sexuella övergrepp har tydliga samband med många typer av ohälsa och för tidig död [41]. Bland de former av ohälsa som identifierats finns psykisk ohälsa, cancer, diabetes och hjärtsjukdomar. Som så ofta med riskfaktorer har antalet negativa barndomsupplevelser betydelse för utgången, dvs. ju fler svåra händelser under barndomen desto större risk för negativa konsekvenser. Att svåra upplevelser i barndomen kan få så allvarliga konsekvenser för personens hela liv har sin förklaring i krisens neurobiologi [28] [40]. En stor del av vårt neurobiologiska system utvecklas efter födseln och då särskilt under de första levnadsåren, hit hör hjärnan. Utvecklingen är beroende av barnets livsmiljö och sociala relationer [40]. Om barnet upplever traumatiska händelser och då särskilt om det sker vid upprepade tillfällen och det inte får hjälp med skydd och tröst för emotionsreglering så kommer det ge en stark, frekvent och långvarig aktivering av kroppens stress-responssystem, kallat toxisk stress, som påverkar hjärnans utveckling [42]. Detta kallas *utvecklingstrauma*. Hos barn som växer upp i en hotfull eller farlig miljö anpassas hjärnan till en hotfull omgivning. Anpassningen är inte bara psykologisk utan också fysiskt [27]. Amygdala som aktiverar stressignaler förstöras och kan hamna i ett läge av kronisk aktivitet samtidigt som hippocampus, hjärnans erfarenhetsbank, minskar i volym och får sämre funktion. Det ger förändringar i HPA-axelns funktion som medför att stress-responssystemet kan lösas ut både lättare och med större kraft, vad som tidigare refererats till som maladaptivt HPA-system. Dessutom försenas utvecklingen av hjärnbarken som styr beteende och kognitiva förmågor. Utvecklingstrauma kan påverka barnets emotionsreglering, kognitiva förmåga, språkutveckling och intelligens samt den fysiska hälsan på både kort och lång sikt. De höga halterna av stresshormonet kortisol som utsöndras när stress-responssystemet aktiveras är en viktig anledning till att trauma i barndomen kan leda till sjukdomar och för tidig död i vuxen ålder [28].

Det här innebär inte att det är för sent om ett barn utsatts för utvecklingstrauma. Hjärnan är plastisk, dvs. formbar, och kan förändras genom hela livet [40]. Hjärnceller som stimuleras blir kraftigare och utvecklar starkare kopplingar till andra hjärnceller och kopplingar som inte används krymper och förlorar styrka. Det innebär att det går att förändra hjärnans struktur och funktion genom insatser som påverkar omgivning, relationer och individens tolkningar av sina erfarenheter. Särskilt stora möjligheter till reparation finns i barndomen.

Fördjupningstips

- **Barn, unga och trauma (Bok)** - Almqvist, Norlén och Tingberg
- **Traumatisering hos barn (Bok)** - Bidö, Mannheimer och Samuelberg
- **Barn, trauma och hjärnan (Film)** - Rädda barnen, Youtube
- **Svåra upplevelser i barndomen (Film)** - Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Youtube

Våld och anknytning

Innan vi beskriver hur våld kan påverka anknytningen börjar vi med en repetition av grunderna i anknytningsteorin så som Ainsworth beskrivit den. Vi lär oss att skapa relationer genom erfarenhet. Den eller de personer som tar hand om oss när vi är små, omsorgspersonerna, är livsviktiga för oss eftersom vi är helt hjälplösa utan dem. Det har en tendens att prägla vårt sätt att relatera till andra människor för resten av livet. Vi utvecklar ett karaktäristiskt sätt att relatera till andra människor, ett *anknytningsmönster*, som kännetecknar hur vi formar relationer även i vuxen ålder. Tydligast blir detta i de relationer som är viktigast för oss så som i relationen till kärlekspartners och egna barn. Anknytningsmönstret utvecklas särskilt under de första två levnadsåren men befästs eller förändras av erfarenheter under hela uppväxten. Även om detta mönster har blivit relativt beständigt i vuxen ålder är det fortfarande möjligt att förändra. Oftast talar man om fyra grundläggande anknytningsmönster där det *trygga*, det *otryggt-undvikande* och det *otryggt-ambivalenta* är vanligast. Det *desorganiserade* anknytningsmönstret är förknippat med särskilt allvarliga konsekvenser och är vanligt bland barn som upplevt upprepat våld, särskilt om det utövats av en omsorgsperson [28].

Trygg anknytning

Samspelet mellan barnet och omsorgspersonen kännetecknas av stabilitet och förutsägbarhet vilket ger barnet balans i vardagen med växlingar mellan närhet och utforskande. Föräldern är lyhörd för barnets behov och fungerar som en trygg bas och säker hamn. Relationen präglas av förutsägbarhet, balanserat beteende, lyhördhet, respekt, spontanitet, lugn och känslighet. Trygga barn litar på att omsorgspersonen finns där och försöker hjälpa barnet i svåra eller skrämmande situationer. Som vuxna har de lätt att komma nära andra människor men trivs också bra i eget sällskap. De har lätt att fungera i långvariga relationer.

Otrygg-undvikande anknytning

Barn med otrygg-undvikande anknytning förväntar sig att bli avvisade och bortstötta när de behöver hjälp. Därför lär de sig tidigt att inte söka närhet och stöd, utan att klara sig själva. De tänker sig fram till svar snarare än känner efter. Som vuxna är de ofta omtäckta och fungerar bra i mer ytliga relationer. I nära relationer håller de distans. De kan vara svåra att komma inpå livet och drar sig ofta undan när de upplever krav på närhet.

Otrygg-ambivalent anknytning

Barn med otrygg-ambivalent anknytning bär med sig en erfarenhet av att ibland bli omhändertagna, ibland avvisade när de söker hjälp och tröst. Osäkerheten gör att de känner separationsångest och rädsla. De är i stor utsträckning känslöstyrda. Som vuxna uppfattas de ofta som kreativa personer som har nära till sina känslor. I nära relationer skrämmer de ibland bort människor med sin starka önskan om närhet. En del är så rädda att bli övergivna att de i stället undviker nära relationer.

Otrygg – desorganiserad

Det finns också en fjärde mer ovanlig kategori som kallas otrygg-desorganiserad. Detta anknytningsmönster utvecklas ofta hos barn som växer upp med våld eller har föräldrar med svåra upplevelser från sin barndom och som därför inte kan tolka sitt barns signaler på rätt sätt. De kanske bli arga eller rädda när barnet gråter så att barnet upplever föräldern som skrämmande. Ändå behöver barnet knyta an för sin överlevnad. Små barn med desorganiserad anknytning upplevs ofta kaotiska, förvirrade eller agiterande i sitt beteende när de blir stressade eller oroliga. Barnet har inte

något sätt att lugna sig när hen blir skrämmd, oavsett om föräldern är närvarande. Stress-responssystemet aktiveras därför både oftare och starkare än hos trygga barn. Det desorganiserade anknytningsmönstret leder till särskilt svåra relationsstörningar även i vuxen ålder. Behovet av professionell hjälp är störst i den här gruppen.

Våldets påverkan på anknytningsprocessen

Hos små barn som blir skrämmda startar anknytningssystemet, genom gråt och skrik påkallar de sin omsorgspersons uppmärksamhet för att få skydd och tröst. Hos föräldern aktiverar barnets signaler omsorgssystemet som gör att föräldern vill ha sitt barn nära för att lugna och trygga. Om föräldern inte uppträder lugnande utan i stället uppfattas som skrämmande eller farlig lugnas inte barnet utan skrällen växer sig större. Barnet skickar då intensivare signaler men blir bara mer rädd av omsorgspersonens närhet. Detta blir för barnet en outhärdlig emotionell paradox som brukar kalla *fear with no solution* [28]. Anknytningssystemet fortsätter vara aktiverat och i stället för grundläggande tillit och trygghet får barnet negativa erfarenheter. Det ger att barnet utvecklar andra strategier för att hantera rädslan. Situationen kan få allvarliga konsekvenser för barnets utveckling. I samspelet med en våldsförövande förälder kan det också medföra omedelbara risker. Den aggressiva laddningen hos en våldsutövande förälder släcker omsorgssystemet och sänker förmågan till empati med barnet. Det finns då risk att barnets ihärdiga gråt och skrik väcker aggression mot barnet, barnet söker upp faran i sitt försök att undvika den. Om det inte finns någon alternativ omsorgsperson kan detta över tid leda till att anknytningssignalerna släcks ut eftersom systemet bygger på störst chans till överlevnad och beteendet får motsatt effekt. Hos sådana barn kan vi se tystnad och bortvänd blick vid rädsla.

I en våldssituation kan inte heller den våldsutsatta föräldern ge skydd och tröst. Hos en våldsutsatt omsorgsperson är kroppens stress-responssystem i full aktivering vid en våldssituation. Det är då inte möjligt att skydda, trösta och lugna sitt barn eftersom barnet uppfattar omsorgspersonens tillstånd och blir uppskrämmd av det. När situationen upprepas skapas en dynamik där både barnet och den våldsutsatta föräldern ofta vet att föräldern inte kan skydda och trösta barnet. Det medför att barnet tappar tilliten och slutar söka omsorgspersonen även i andra situationer. Dessutom är det inte ovanligt att våldsutsatta föräldrar söker tröst och bekräftelse hos barnet, det kan ge känsla av närhet men riskerar samtidigt urholka föräldrarollen och förstärka barnets känsla av att inte kunna få hjälp och stöd hos sin förälder. Sammantaget medför detta att våldsutsatta föräldrar ofta har låg tillit till sin omsorgsförmåga [28]. Vissa barn kan också som en följd av situationen uppvisa aggressivt beteende mot den våldsutsatta föräldern, mer om det i nästa avsnitt. Våldsutsatta föräldrar som hamnar i en situation där de upplever att de inte kan lugna sitt barn och kanske får ta emot barnets aggression har ofta svårt att avläsa barnens beteenden. Det kan leda till att de känner sig avspisade eller uppleva att barnet agerar som våldsförövaren.

Särskilda anknytningsmönster i våldskontext

Almqvist, Norlén och Tingberg beskriver i sin bok *Barn, unga och Trauma* (2017) tre särskilda anknytningsmönster som kan uppstå då barn blir skrämmda av sina omsorgspersoner.

Aggressivt-bestraffande anknytningsmönster

Ett sätt att känna sig tryggare är att själv uppträda aggressivt för att uppfattas som farlig av andra. Att slåss och hota för att kontrollera omgivningen blir en strategi för många barn som levt med en

skrämmande förälder. Detta mönster kan ses redan hos 3 - 4 åringar som då uppträder aggressivt mot omsorgspersoner och andra i sin närhet. Den här typen av beteende generaliseras lätt. Det finns därför hög risk att barnet börjar bete sig aggressivt även mot jämnåriga och då särskilt mot personer barnet uppfattar som svagare. Den här strategin tenderar bli allt effektivare med tiden. Mindre barn har inte många tillfällen att styra omgivningen men en aggressiv tonåring kan få ett starkt gensvar. Strategin ger då allt större effekter vilket gör att det blir allt svårare att bryta mönstret.

Att barnet gärna väljer att rikta sin aggression mot personer det upplever som svagare beror på den hypervaksamhet mot fara många traumatiserade utvecklar. Den gör att barnet inte gärna utmanar personer som uppfattas större och starkare. Det kan innebära att barnet uppträder mycket olika i sällskap med olika personer och att barnet därför kan beskrivas mycket olika av föräldrarna. Exempelvis kan en våldsförövande pappa uppleva ett skötsamt barn medan en våldsutsatt mamma möts av aggressivitet. Här krävs en vaksamhet så att detta inte tolkas som att barnet har det bättre hos den förälder den uppträder lugnt med eftersom "lugnet" kan vara en effekt av rädsla.

Tvångsmässigt omvårdande anknytningsmönster

Vissa barn lugnar sig själva genom att själva bli omsorgspersonen i förhållande till föräldern, kallat *rollreversering*. Om man själv är den som lugnar och tryggar upplever man inte att man behöver någon som gör det för en. Strategin kan uttryckas genom att barnet utför praktiska sysslor som städning, matlagning och att passa småsyskon men också genom att barnet ger emotionellt stöd, exempelvis genom att trösta och trygga mamma. I en familj med flera syskon finns tendenser till att den äldste tar denna roll, särskilt om det är en flicka. Strategin ger ofta uppskattning från föräldern och barnen beskrivs som skötsamma och snälla. Föräldrar till barn med den här strategin kan också finna tröst i att de inte kan ha varit så dåliga föräldrar eftersom barnet blivit så snäll och omtänksamt.

Även detta mönster generaliseras lätt och barnen blir "duktiga" och "snälla" i alla situationer och får svårt att sätta gränser och uttrycka sina behov. De beskrivs ofta som resursstarka och skötsamma. Strategin går dock ofta ut över barnen. Att de inte får eller kan sätta sina egna behov i centrum medför att deras utveckling kan hämmas. Det kan också vara svårt att lämna en förälder man tagit på sig rollen som beskyddare av. Många barn med den här anknytningsstilen har därför hög skolfrånvaro. Det är också ofta särskilt svårt för dessa barn att utvecklas väl i tonåren. Att separera från en förälder man skyddat kan både kännas lockande och framkalla ångest. Vi har sett många exempel på rollreversering i våra skyddsverksamheter som resulterat i att barn velat kontrollera sin mammas angelägenheter och stötta hennes mående vilket resulterat i hög skolfrånvaro och litet utrymme till åldersadekvat lek och utveckling. Föräldrastödjande insatser i syfte att förmå föräldern att uppmuntra barnets utforskande och självständighet brukar vara framgångsrikt för att barnet ska våga släppa kontrollen om mamma för att prioritera skolgång och intressen.

En sorts inåtvänd kontrollerande anknytning – de "strykrädda"

En annan typ av de kontrollerande anknytningsmönstren är att göra sig osynlig. Att inte märkas eller höras blir ett sätt att undvika fara. Detta mönster är inte lika välbelagt och har så vitt vi vet ingen vedertagen beteckning. Små barn kan undvika att visa uttryck som skratt eller gråt. Lite äldre barn kan helt undvika att uttrycka åsikter och visa känslor, hålla med föräldern och försöka hålla sig undan. Förr kallades strategin ofta för "strykrädd" vilket är en träffande beskrivning.

Våld och omsorgsförmåga

En förälders *omsorgsförmåga* kan definieras som att på olika sätt bidra till att barnet utvecklas så optimalt som möjligt utifrån barnets individuella förutsättningar och behov [43]. Omsorgsförmågan är beroende av föräldrarnas personliga egenskaper, kontextuella faktorer och barnets personliga egenskaper [44]. Är föräldern kärleksfull, aggressiv eller kanske i kris? Är kontexten präglad av samarbete och värme eller av våld? Är barnet välmående eller har det särskilda behov eller symtom? Egenskapen omsorgsförmåga blir i det perspektivet ett relationellt begrepp som måste bedömas utifrån aktuell situation. Det står i kontrast till begreppet *föräldraförmåga*. I praktiken används begreppet ofta som en egenskap en förälder har eller inte har. Det kan leda till slutledningsfel. Vi har ofta erfarenhet att handläggare beskriver att en skyddsplacerad kvinna *”har god föräldraförmåga men i nuläget är starkt påverkad av situationen”* och bedömer att den i grunden goda föräldraförmågan gör att det inte finns behov av insatser från socialtjänsten. I själva verket har ju omsorgsförmågan bedömts vara otillräcklig i den aktuella situationen men ändå föreslås inte insatser för barnet. Det är förståeligt mot bakgrund av att socialsekreterare ofta är rädda att skuldbelägga en redan belastad kvinna men ur ett barnperspektiv är det en olycklig situation. Ett barn som precis kommit ur en hemsituation präglad av våld har i de allra flesta fall stora behov av stöd och information. Barnen behöver hjälp att begripliggöra både vad det varit med om och den nuvarande situationen, de kan behöva stöd och behandling utifrån traumareaktioner och de behöver närvarande vuxna som kan fånga upp symtom och svårigheter och sätta in kompenserande insatser innan det får bestående konsekvenser för barnets mående och utveckling, ja faktiskt för hela barnets liv.

Våldsutsatthet och föräldraskap

Att vara våldsutsatt förälder innebär att ha omsorg om ett barn i en kontext av stress och belastning. Barnets erfarenhet av våld har inte sällan orsakat symtom och reaktioner hos barnet som behöver bemötas och hanteras. God omsorg kan kompensera många negativa effekter av våldet men det räcker då inte med *”good enough”* [45]. Tyvärr har våldsutsatthet ofta en direkt negativ effekt på omsorgsförmågan, trots att många våldsutsatta föräldrar gör sitt bästa för att ge god omsorg.

Våldssituationen tvingar föräldern att ha ett akut fokus på barnets fysiska säkerhet samtidigt som den stressfyllda livssituationen också innebär att hjärnan hos både barn och förälder prioriterar överlevnad framför lek, utforskande och utveckling även i stunder utan våldsinslag. Föräldern har också ofta olika symtom kopplade till våldsutsattheten så som traumasymtom, försvagad självkänsla eller depression. Sådana symtom kan inverka på föräldraförmågan genom att orsaka exempelvis inkonsekvent beteende, reaktiv disciplinutövning, kontrollerande beteende, aggression, svårigheter att gränssätta eller mentalisera med barnet. Sammantaget innebär det en mycket en riskabel situation där barnet har särskilt stora behov samtidigt som föräldrarnas omsorgsförmåga är nedsatt.

Våldsutövande och föräldraskap

Det finns inte lika många studier om våldsutövande föräldrars omsorgsförmåga. Att utöva våld mot ett barn eller en medförälder påvisar en bristande reflekterande och mentaliserande förmåga samt otillräcklig förmåga att skydda barnet. Föräldrar som utsatt sina barn för våld har i forskning visat sig vara mindre stödjande och uppvisa färre positiva beteenden mot barnen som att ge beröm, förklara

saker och delta i lek [46]. Studier har också visat att våldsutövande fäder ofta brister i ansvar och engagemang, oftare har en auktoritär föräldrastil och kan undergräva sin medförälder [47].

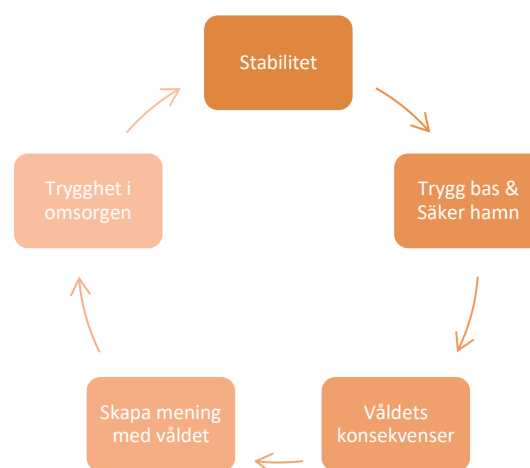
Våldsutövande föräldrar har ett stort reparationsarbete att göra i förhållande till sina barn efter att våldet har upphört. De behöver etablera sig som en trygg bas och säker hamn och bidra till barnets återhämtning, trygghet och utveckling. Det kräver en särskilt god föräldraförmåga över lång tid, det räcker inte med "good enough" för dem heller [44]. Det kräver också att våldet verkligen har upphört. För de allra flesta barn som upplevt våld finns ingen fördel med att ha fortsatt kontakt med en våldsutövande pappa [48]. Våldsutövande pappors önskan om att bli en bättre förälder kan vara viktig motivator till förändring [49]. Det kräver dock ett genuint intresse för sitt barn och föräldraskapet. För vissa våldsutövande fäder verkar engagemanget i barnen snarare handla om en vilja att genom dem kunna fortsätta utöva kontroll och våld mot deras mamma [47].

Barns behov efter våldet

Våldet skadar barn-föräldrarelationerna och det kräver ett reparationsarbete av båda föräldrarna [44]. Därför krävs ett särskilt närvarande och lyhört föräldraskap efter att våldet upphört vilket beskrivs i omsorgscirkeln här bredvid. Barnet behöver en stabil situation där omsorgspersonen eller omsorgspersonerna utgör en trygg bas och säker hamn utifrån vilken barnet kan få stöd i att skapa meningen med våldet, få hjälp med sina reaktioner och återetablera en känsla av trygghet och tillit.

Föräldrarnas förmåga att erkänna våldets och dess konsekvenser och vara närvarande för barnet blir avgörande för deras förmåga att möta barnets behov. Stabilitet kräver en förutsägbar vardag. Boende, skolgång och sociala relationer är viktiga faktorer och man bör sträva efter så få förändringar som möjligt.

Det är särskilt viktigt att hitta en stabil vardag i en situation då barnet behöver leva skyddad från våldsförövaren. Vistelse i skyddat boende innebär ofta flera skrämmande saker för barn. Flyttar, byte av skola, att inte få ha kontakt med kamrater osv. Det blir då särskilt viktigt med tillgång till en trygg omsorgsperson som kan utgöra trygg bas och säker hamn.

Efter SKR (2020) – Barn som upplever våld [44]

Faktorer att beakta vid bedömning av omsorgsförmåga efter våldet

Vid bedömning av om omsorgspersonen eller omsorgspersonerna kan möta barnets behov enligt omsorgscirkeln kan följande faktorer tas i beaktning enligt SKRs *Barn som upplever våld* [44]:

- Föräldrarnas *reflekterande förmåga*, eller mentaliseringsförmåga, är en viktig faktor. Begreppet fångar in föräldrarnas förmåga att sätta sig in i andra människors, i det här fallet sitt barns, situation och förstå dem. Det är grunden för att kunna vara en känslomässigt tillgänglig förälder och utgöra barnets trygga bas och säkra hamn. Hur förstår föräldern sina egna och barnets inre upplevelser av våldssituationen? Kan föräldern reflektera över barnets intentioner i situationer av stress och konflikt? Kan föräldern beskriva barnets unika upplevelser, reaktioner och behov? Förstår en våldsutövande förälder hur våldet påverkat

barnet? På vilken nivå förmår föräldern reflektera, grundläggande eller avancerat?

- Barnets upplevelse av och tillit till respektive förälders förmåga och vilja att finnas till hands för barnet och trösta i situationer när barnet känner sig rädd, ensam och sjuk är en viktig faktor. Hur ser det ut? Krävs insatser för att hjälpa föräldern med reparationsarbete?

Observation av samspel som grund för bedömning av anknytning och omsorgsförmåga bör användas med stor försiktighet [44]. Om relationerna präglas av våld och rädsla kan det som professionella uppfattar av interaktionen vara direkt missvisande. Vid observationstillfället kan barnets rädsla för sin förälder ge upphov till att det spelar med i ett konfliktfritt och varmt samspel eller så blir föräldern tvärtom så stressad av situationen att samspelet inte fungerar så väl som det gör till vardags. Observera att begreppet *anknytning* är inte direkt översättningsbart med *relation*. Att bedöma barn anknytning kräver specialistkompetens

- Stabilitet är en avgörande faktor för barnets återhämtning. Kan föräldern erbjuda en stabil situation avseende boende, skola och kamrater? Behövs insatser för att föräldern ska klara det? Exempelvis stöd att etablera sig på ny ort och att göra upp säkerhetsplaneringar
- Gemensam omsorg om ett barn kräver en god *föräldrallians*, dvs. ett gott samarbete i omsorgen om barnet. Den ena förälderns förhållningssätt till det egna omsorgsansvaret sätter ramar och villkor för den andra föräldern och tvärtom. En våldsutövande förälder behöver därför reparera relationen till sin medförälder för att barnet ska få god omsorg. Detta är viktigt att beakta vid frågor som rör vårdnad och umgänge.
- En trygg omsorgssituation är viktig för att både barn och förälder ska kunna landa och återhämta sig. Barnets behov ska avgöra vilken form av vårdnads- och umgängesarangemang som är lämpliga. Omsorgsalliansens kvalitet, barnets relation till respektive förälder, föräldrarnas förmåga att komma överens om omsorgen kring barnet och graden av känslomässig bindning mellan föräldrarna är viktiga faktorer vid bedömning av vårdnads- och umgängesfrågor kring barnet. Ju svagare omsorgsallians och relation mellan barn och våldsutövande förälder och ju högre grad av familjerättslig konflikt och fortsatt starka känslomässiga band våldsutövaren har till medföräldern desto mer olämpligt är det med gemensam vårdnad i ärenden där det förekommit våld [44]. Dessutom måste riskbedömningen vägas in vid bedömningen. I en situation där det bedöms föreligga så stora skyddsbehov att barnet är skyddsplacerat tillsammans med sin våldsutsatta förälder är det som huvudregel inte lämpligt med fysiska umgängen
- Barnet behöver hjälp att skapa meningen med våldet för att förstå och kunna förhålla sig till det. Talar föräldern med barnet om våldet på ett sätt som bidrar till förståelse för situationen? Behövs föräldrastöd för att klara uppgiften?
- Våldets konsekvenser för det individuella barnet måste beaktas och tas omhand. Vilka särskilda behov har barnet som en effekt av det upplevda våldet? Kan föräldern möta dessa behov eller krävs insatser?

Fördjupningstips

- Barn som upplever våld – Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga (Bok, nedladdningsbar på SKR.se) – Sveriges kommuner och Regioner (SKR)

Våldsmedveten handläggning

Socialtjänstens roll och ansvar

I den här delen av boken ska vi koppla teorin till praktiken och mer specifikt till handläggningsarbete inom socialtjänsten. När vi professionella socialarbetare pratar om arbetet med våldsutsatta så har vi ofta fokus på svårigheter, begränsningar och problem. Det är ett svårt område men det är inte på något vis hopplöst. Lagstiftning, metoder och vår samhällsorganisering möjliggör ett kvalitativt arbete som verkligen gör skillnad i människors liv – men det kräver kunskap och samarbete. En bra bas är att själv kunna orientera sig i arbetets förutsättningar. Vi kommer därför börja med några nedslag i relevant lagstiftning för att därefter fördjupa oss i bemötande, utredning och insatser.

Rättighetsperspektiv en god utgångspunkt

En svårighet vid handläggning av våldsärenden är att det kan uppstå konflikter kring hur situationen ska förstås och hanteras. Handläggare har olika uppdrag i specialiserade verksamheter och olika individuella våldsförståelser som kan leda till olika tankar om sitt ansvar och vad som behövs för att lösa situationen. Det kan ge både tvetydighet och konflikter. De inblandade i våldssituationen kan också ha vitt skilda perspektiv och värderingar som skapar motstridiga intressen. I en sådan situation är det lätt att bli osäker som handläggare och det riskerar att skapar en sorts handlingsförlamning, man vågar inte handla av rädsla för att göra fel. Ett exempel är när våld mot ett barn i hederskontext uppdagas och en förälder uttrycker att de bara gör vad de tror är bäst för sitt barn. Ofta är det säkert precis så det är och som handläggare förstår man det, vill inte vara kränkande eller uppfattas som rasistisk. Det är i sådana lägen inte ovanligt att våldsuttryck som hot och kontroll ursäktas med att det är vanligt i en viss kultur eller att det är så föräldrarna växt upp, kallat *kulturel relativisering*. Men att det går att förstå motivet och bakgrunden till våldet gör det inte acceptabelt.

Ett sätt att överkomma osäkerhet och nå samsyn är att alltid utgå från ett *rättighetsperspektiv*. Våld och förtryck strider mot de mänskliga rättigheterna och mot svensk lag. Ingen ska behöva leva med våld och alla människor i Sverige har samma rätt till stöd och hjälp. En stabil grund för ett rättighetsperspektiv är naturligtvis att ha god kännedom om rådande lagar och regelverk.

Lagstiftning och föreskrifter om våld i nära relation

Socialtjänstlagen 5 kap 11 §

Socialtjänsten har ett uttalat och flera gånger förtydligt ansvar för att ge stöd till den som utsätts för våld i en nära relation och för barn som upplevt våld. Skyldigheten följer egentligen redan av rätten till bistånd som regleras i socialtjänstlagens fjärde kapitel, första paragrafen (SoL 4 kap 1 §). Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd. Genom biståndet ska den enskilde tillförsäkras skälig levnadsnivå och biståndet ska utformas så att det stärker möjligheten att leva ett självständigt liv. 1998 infördes en särskild skrivning om socialtjänstens ansvar i förhållande till våldsutsatta kvinnor. Bakgrunden var att socialtjänsten kritiserats för att inte uppmärksamma frågan och ge insatser i tillräcklig utsträckning varför staten ville markera socialtjänstens ansvar. 2001 omformulerades tillägget till att avse brottsoffer i allmänhet. I samband med det omformulerade man också ansvaret i förhållande till våldsutsatta kvinnor genom att byta ut den vagare formuleringen "verka för" mot det mer förpliktigande "beakta". 2006 tillfördes ytterligare en grupp till paragrafen, barn som bevittnat våld. Nu ändrades också paragrafens modalitet från att socialtjänsten *bör* till att socialtjänsten *skall* gällande både stöd till brottsoffer i allmänhet och till våldsutsatta kvinnor samt barn som "bevittnat" våld i synnerhet. Fortfarande innebar förändringen inga nya rättigheter men staten såg ett behov av att tydliggöra socialtjänstens ansvar gentemot brottsoffer generellt och våldsutsatta specifikt då en stor del av behoven fortfarande hänvisades till och tillgodosågs av ideella krafter.

2012 förtydligades slutligen socialtjänstens ansvar för att barn som utsatts för brott, att ha "bevittnat" våld inkluderat, får stöd och hjälp. I tidigare formulering nämndes bara barn som bevittnat våld och ansvaret formulerades som att barnen *kan* vara i behov av stöd och hjälp, nuvarande formulering kan förstås som att utgångspunkten är att barnet behöver stöd.

Idag lyder paragrafen:

Socialtjänstlagens 5 kap 11 §

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.

Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

Socialstyrelsens föreskrifter om våld i nära relationer HSLF-FS 2022:39

Den 1:a november 2022 började Socialstyrelsens nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39) att gälla. De ersatte de tidigare från 2014 (SOSFS 2014:4). Författningen innehåller föreskrifter vilka utgör bindande regler och allmänna råd vilka är rekommendationer. De gäller förutom socialtjänst även hälso- och sjukvård och tandvård. Viktiga förändringar är att även våldsutövare nu omfattas i en rad av de sedan tidigare gällande bestämmelserna, att socialtjänsten har fått ett förtydligat ansvar för att upptäcka våld genom att det nu är ett krav att fastställa rutiner för att ställa frågor om våld samt att riskbedömningar ska förnyas vid behov, exempelvis vid flytt från ett skyddat boende. För ytterligare stöd i hur gällande regelverk ska tillämpas vid handläggning har Socialstyrelsen också utgivit en handbok. Den revideras nu och utkommer i nytgåva inom kort.

Planering och styrning

Det andra kapitlet rör socialnämndens ansvar för planering och styrning. Det inleds med föreskrifter:

- Socialnämnden ska *fastställa mål* för arbetet med våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare samt beskriva när och hur målen ska uppnås
- Socialnämnden ska *fastställa vilken del i verksamheten* som ansvarar för att utreda, fatta beslut och följa upp ärenden som rör våldsutsatta, våldsutövare och barn som bevittnat våld
- Socialnämnden ska upprätta *rutiner för när och hur personal ska ställa frågor om våld* för att kunna upptäcka våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare
- Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur *skyddade personuppgifter* ska hanteras
- Socialnämnden ska upprätta rutiner för hur information om att ett barn kan ha utsatts för eller bevittnat våld ska *föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret* för att utreda barnets behov
- Socialnämnden *ansvarar för att erbjuda insatser* som motsvarar behoven hos kommunens invånare och ska därför analysera utbudet av relevanta insatser
- Socialnämnden ska *samverka och samordna* både sina egna insatser och insatser från externa parter så att de inte motverkar varandra. Om flera i en familj erbjuds insatser ska samtliga insatser samordnas. Om en individ har insatser från både socialtjänst och hälso- sjukvård ska en individuell plan upprättas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas. Bestämmelser om sekretess ska beaktas vid samverkan. Socialnämnden ska också fastställa var i verksamheten ansvaret för samordningen ska förläggas

Avsnittet innehåller även allmänna råd:

- Socialnämnden bör fortlöpande *kartlägga förekomsten* av våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare i kommunen
- Socialnämnden bör *planera för hur information* om nämndens verksamhet för våldsutsatta, barn som bevittnat våld samt våldsutövare ska nå de som kan behöva stöd och hjälp
- Socialnämnden bör se till att de metoder som används utgår från bästa tillgängliga kunskap

- Socialnämnden bör både vid planering av verksamheten och i enskilda ärenden *beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet* som en våldsutsatt kan ha på grund av bland annat ekonomisk situation, funktionsnedsättning, hedersrelaterad kontext, kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, missbruk och beroende, sexuell läggning, tillhörighet till en nationell minoritet, utländsk bakgrund eller ålder

Kompetens

Det tredje kapitlet rör personalens kompetens. Där fastslås att personal inom socialtjänsten med uppgifter som rör barn och unga ska ha avlagt svensk socionomexamen eller annan motsvarande utbildning enligt 3 kap 3 § SoL. Föreskriften efterföljs av allmänna råd. Däribland att personal som handlägger ärenden rörande våldsutsatta vuxna bör ha socionomexamen, att all personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden som gäller enskilda enligt SoL bör ha kunskap om våld av eller mot närstående samt ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet. Om ärendena gäller barn som utsatts för eller bevittnat våld, bör personalen dessutom ha kunskap om hur man för samtal med barn om våld samt vilka konsekvenser erfarenheterna kan få. Personal som genomför insatser enligt SoL bör ha kunskap om våld av eller mot närstående för att kunna uppmärksamma om en person är våldsutsatt och tillse denne får stöd och hjälp. Om verksamheten är särskilt inriktad på stöd och hjälp till våldsutsatta bör kunskapen även kunna omsättas i praktiken.

Utredning

Det fjärde och femte kapitlet behandlar utredningsarbetet avseende vuxna respektive barn. I utredning avseende våldsutsatta vuxna, barn som utsatts för eller bevittnat våld ska nämnden göra en *bedömning av risken* för att personen utsatts för våld igen och riskbedömningen ska *förnyas vid behov*. Vad gäller vuxna samt barn som utsatts för våld i en partnerrelation eller hedersrelaterat våld bör en standardiserad bedömningsmetod användas som en del i bedömningen. I nuläget rekommenderas inte standardiserade metoder för andra grupper av våldsutsatta barn då beprövade instrument saknas. Föreskriften om att socialnämnden alltid ska inleda utredning vid uppgifter om att ett barn utsatts för eller bevittnat våld är borttagen i de nya föreskrifterna. Bakgrunden är att socialnämndens skyldighet att enligt 11 kap 1 § SoL skyndsamt inleda utredning så snart uppgift som kan föranleda åtgärd av nämnden kommit till nämndens kännedom redan bedöms innebära att utredning alltid ska inledas vid uppgifter om våld. Avsnittet innehåller också rekommendationer om av vad som bör utredas. Det återkommer vi till i avsnitten om utredning.

Insatser

Det sjätte kapitlet rör insatser. Här fastslås att socialnämnden ska erbjuda våldsutsatta personer samt barn som bevittnat våld insatser både akut och på lång sikt. Utgångspunkten avseende vuxna ska vara behovet av skydd, stöd och hjälp. Avseende barn ska utgångspunkterna vara behovet av skydd, råd och stöd samt vård och behandling. Utredningen, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas. Vid behov ska våldsutsatta vuxna erbjudas stöd och hjälp i form av ett lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar personens behov av skydd.

I de allmänna råden skriver Socialstyrelsen att ett skyddat boende bör ha tillräcklig bemanning och skyddsanordningar för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp. Boendet bör även vara lämpligt för eventuella medföljande barn, oavsett ålder och kön. I boendet bör det finnas personal med kunskap om barns behov.

Grov kvinnofridskränkning Brb 4 kap § 4a

Brottet grov kvinnofridskränkning infördes 1998 i Brottsbalkens 4 kap § 4a. Bestämmelsen avser upprepade kränkningar i form av vålds-, frids- eller sexualbrott som en man begår mot en kvinna i en nära relation. Det är upprepade och systematisk utsatthet som avses för att beakta det särskilda straffvärdet i att utsättas för upprepade och systematisk kränkning. Brottets konstruktion skiljer sig från de flesta andra brott eftersom flera olika typer av straffbara handlingar tillsammans kan utgöra ett grovt brott. Vilka handlingar som avses listas i paragrafen och inkluderar exempelvis misshandel, olaga hot, olaga tvång, sexuellt- eller annat ofredande, sexuellt utnyttjande, skadegörelsebrott och överträdelse av kontaktförbud. Sedan 2022 ingår också brottet förtal i grov kvinnofridskränkning. Hur många gärningar som krävs beror på allvarlighetsgraden. Praxis visar att det rör sig om tre eller fler brott och för att räknas samman ska de ska ha skett inom ett intervall om sex månader.

För att brotten ska rubriceras som grov kvinnofridskränkning ska gärningspersonen vara man och offret kvinna och de ska ha eller ha haft ett parförhållande som gifta eller sambos. Om det i stället är fråga om en kvinnlig gärningsman, ett manligt offer, brott i en samkönad relation, brott mot annan närstående eller om paret inte bott ihop faller brottet under rubriceringen grov fridskränkning.

Kontaktförbud

Kontaktförbud kan utfärdas om det finns en konkret risk för att en person kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera en annan person. Vid ansökan bedömer en åklagare först risken för att en person (förbudspersonen) ska utsätta en annan (skyddspersonen) samt vilka konsekvenser det kan medföra. Bedömningen görs utifrån faktorer som tidigare liknande brott och händelser samt om det pågår en brottsutredning om brott mot skyddspersonen. Sedan genomförs en proportionalitetsbedömning där förbudspersonens integritet vägs mot intresset för att förebygga brott mot skyddspersonen. Det finns fyra olika typer av kontaktförbud:

Ordinärt kontaktförbud innebär att förbudspersonen inte får besöka, kontakta eller följa efter skyddspersonen. Observera att detta gäller även i omvänd riktning, dvs. en skyddsperson som fått kontaktförbud beviljat får inte heller kontakta förbudspersonen. Det gäller vid samtliga typer av kontaktförbud.

Utvidgat kontaktförbud innebär att förbudspersonen inte får besöka eller vara i närheten av skyddspersonens bostad, arbetsplats eller andra platser där personen brukar vistas. Observera att beslutet av praktiska skäl kräver att förbudspersonen får veta vilka områden denne inte får beträda vilket innebär att det inte är lämpligt om skyddspersonen är skyddsplacerad, då avslöjas ju adressen. Ett utvidgat kontaktförbud kan förenas med beslut om elektronisk övervakning, dvs en fotboja. Om ett kontaktförbud har överträtts ska det utvidgade kontaktförbudet förenas med villkor om elektronisk övervakning om det inte finns särskilda skäl som talar emot det.

Särskilt utvidgat kontaktförbud kan beslutas om ett utvidgat kontaktförbud överträtts. Det innebär att området förbudspersonen inte får beträda utvidgas i förhållande till det som omfattades i det utvidgade kontaktförbudet. Beslutet ska förenas med beslut om elektronisk övervakning om det inte finns särskilda skäl som talar emot ett det.

Kontaktförbud avseende gemensam bostad innebär att förbudspersonen inte får vistas i en bostad som delas med skyddspersonen. Detta kan vara aktuellt om det finns en risk för brott mot skyddspersonens liv, hälsa, frihet eller frid. Beslutet är alltså mer restriktivt än övriga typer.

Lagstiftning om hedersrelaterad brottslighet

Vid tiden kring det senaste millennieskiftet skakades Sverige av de första kända hedersmorden. Hedersrelaterat våld blev en samhällelig prioritet men det har tagit tid att förstå problematiken och dess omfattning för att komma till samsyn om att samhället behöver agera och markera mot problematiken genom särskild lagstiftning. De senaste tio åren har mycket hänt på området.

Hedersmotiv som straffsärhetsgrund BrB 29 kap § 2 p.10

Sedan 2020 är hedersmotiv en särskild straffsärhetsgrund enligt BrB 29 kap § 2 p.10. Det innebär att lagstiftaren ser särskilt allvarligt på brott som begås med hedersmotiv och att de därför ger särskilt svåra påföljder. Vilket brott som helst kan egentligen vara hedersrelaterat, det är det bakomliggande motivet som avgör om straffsärhetsgrunden blir aktuell. Vanliga brott i hederskontext förutom äktenskapstvång, barnäktenskap och könsstympning är våldsbrott, sexualbrott och brott mot frihet och frid. Dessa återfinns i Brottsbalken.

Hedersförtryck BrB 4 kap § 4e

I juni 2022 infördes hedersförtryck som ett eget brott i brottsbalkens 4 kap § 4e. Det är upprepad och systematisk utsatthet som avses för att beakta det särskilda straffvärdet i att utsättas för upprepad och systematisk kränkning. Lagens utformning har stora likheter med fridskränkingsbrotten. Bestämmelsen innebär att flera brott utförda av samma gärningsman som var för sig har lägre straffvärde tillsammans kan åtalas som hedersförtryck om motivet varit att återupprätta eller bevara en persons eller grupps heder. Hur många gärningar som krävs beror på allvarlighetsgraden. Mot bakgrund av praxis från fridskränkingsbrotten kommer minst tre gärningar krävas. Om det finns flera gärningspersoner åtalas de separat.

Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott BrB 4 kap § 4c

2014 instiftades brottet äktenskapstvång i BrB 4 kap § 4c. Det var redan innan dess olagligt att tvinga någon till äktenskap men då genom brottet olaga tvång. Bestämmelsen gäller om någon förmår en person till äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse mot dennes vilja. Observera att det alltså inte behöver vara fråga om ett juridiskt bindande äktenskap, det räcker att parterna betraktas som makar, anses ha rättigheter och skyldigheter gentemot varandra och att förbindelsen måste upplösas i särskild ordning. Även vilseledande till äktenskapsresa är ett brott enligt BrB 4 kap § 4d. Brottet gäller att genom vilseledande förmå en person att resa till en annan stat i syfte att personen ska förmås att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Att bli lurad på det sättet är inte helt ovanligt bland tonårstjejer i hederskontext. De kan få berättat för sig att de ska åka till familjens ursprungsland på semester eller kanske för att medverka vid en släktings bröllop, när de väl är där är det mycket svårt att få hjälp att undkomma situationen.

Vad gäller barnäktenskap har bestämmelserna skärpts stegvis. Utgångspunkten i svensk lagstiftning har sedan länge varit att den som är under 18 år inte har nått den mognad som krävs för att ingå ett äktenskap med de konsekvenser och skyldigheter det medför. Fram till 2014 var det ändå möjligt att få dispens efter ansökan men möjligheten togs då bort. Sedan 2019 är huvudregeln att inte heller utländska barnäktenskap ska erkännas i Sverige och 2020 infördes barnäktenskap som ett nytt brott. Brottet innebär att det är straffbart redan att förmå eller tillåta ett barn att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Det gäller även om uppsåt inte funnits men personen agerat oaktsamt beträffande partens ålder. Sedan 2020 kan socialtjänsten också besluta om utreseförbud

enligt LVU om det bedöms föreligga påtaglig risk för att ett barn ska föras utomlands eller lämna landet för att ingå äktenskap eller könsstympas. Barnet behöver inte vårdas enligt LVU för att bestämmelsen ska vara tillämplig.

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

Sverige har Europas äldsta lagstiftning mot könsstympning av kvinnor, den instiftades 1982. Trots det har vi få fällande domar då det är ett brott som är svårt att upptäcka och bevisa men också för att medvetenheten om skyldigheten att anmäla enligt lagen är relativt okänd.

Lagens första paragraf lyder: *"Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte"*. Detta innebär att alla typer av ingrepp som inte är medicinskt motiverade är olagliga att genomföra. Praxis skiljer dock på plastikkirurgiska ingrepp och de som utförs av tradition eller sedvänja. Lagstiftningen är tillämplig även om brottet begås i annat land och även om könsstympning är tillåtet i landet i fråga, om den som utsatts hade anknytning till Sverige då brottet begicks. Lagen innehåller också en bestämmelse om att även försök, förberedelse och stämpling samt *underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott* leder till ansvar. Det innebär att brottet inte måste vara fullbordat för att leda till ansvar och att alla som känner till att könsstympning har eller kan komma att utföras är skyldiga att anmäla. Här har alltså yrkesverksamma en skyldighet att anmäla, även om det gäller en vuxen person, annars kan den professionella dömas till brott. Sedan 2020 är preskriptionstiden för könsstympning av barn slopad.

Du som yrkesverksam omfattas av anmälningsskyldighet om du känner till att könsstympning planeras eller har utförts efter att den utsatta hade anknytning till Sverige då brottet begicks, oavsett var i världen det skedde

Lag (1982:316) § 3

Lagstiftning om våld mot barn samt barn som bevittnat våld

I svensk lagstiftning gällande barn och barnavård kan en intressant perspektivförskjutning skönjas. Sverige har länge utgått från en *familjestödsmodell* där samhällets insatser för barn bygger på partnerskap med föräldrarna som deltar frivilligt. Här blir primärt föräldrar brukare av insatser vilka är mer terapeutiska till sitt innehåll. Denna utgångspunkt medför en del svårigheter, däribland att föräldrar har en långtgående rättighet att neka insatser ett barn kan ha behov av. En trend i statliga utredningar och ny lagstiftning är att de alltmer syftar till att begränsa föräldrars vetorätt över sitt barns delaktighet och möjlighet att ta emot insatser. Barnkonventionen har blivit lag, Lex Lilla Hjärtat har medfört nya lagar som sätter barnets bästa framför föräldrars rätt att fatta beslut och nya lagförslag om stärkta rättigheter för barn i skyddat boende fokuserar barns egen rätt till skydd, stöd och behandling. Utvecklingen kan förstås som att vi rör oss mot en *barnfokuserad modell*, dvs. en modell inspirerad av barnkonventionen som fokuserar barnet som eget rättssubjekt både här och nu och som framtida medborgare. I det perspektivet blir det barnet som är brukaren.

Barnkonventionen

Den 1 januari 2020 inkorporerades barnkonventionen i svensk lagstiftning genom *lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*. Inkorporeringen innebär inga nya rättigheter för barn, barnkonventionen har varit juridiskt bindande i Sverige sedan 1990 då vi ratificerade, dvs.

förpliktade oss att följa, den. Att barnkonventionen nu är lag innebär däremot att den får en högre rättslig status som ställer högre krav på myndigheter, organisationer, beslutsfattare och domstolar att ta hänsyn till barnets rättigheter vid samtliga beslut och ärenden som rör barn.

Det innebär exempelvis att bestämmelsen om att beslut som rör barn ska fattas utifrån en bedömning om barnets bästa (artikel 3) behöver tillämpas mycket mer noggrant än tidigare och att barns rättigheter väger tyngre vid en konflikt mellan svensk lag och barnkonventionen, tidigare var det tvärtom. Även barns rätt att komma till tals har nu en ny tyngd.

Barnkonventionen bygger på fyra grundläggande principer:

- *Alla barn har samma rättigheter och lika värde*
- *Barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn*
- *Alla barn har rätt till liv och utveckling*
- *Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad*

FNs konvention om barnets rättigheter

För socialtjänsten innebär det naturligtvis inga egentliga nyheter men flera principer som tidigare tillämpades som rekommendationer är nu krav.

Socialtjänstens särskilda ansvar utifrån barnkonventionen [50]

- I varje barnavårdsutredning kommer barnets röst till uttryck och barnets synpunkter dokumenteras (art 12)
- Barnets perspektiv och behov beaktas vid bedömning av ekonomiskt bistånd (artikel 3.1)
- Medarbetare i socialtjänsten har utbildning för att kunna föra samtal med barn (artikel 42)
- Vuxna som kommer i kontakt med socialtjänsten tillfrågas om de har barn (artikel 3.1)
- Medarbetare i socialtjänsten samverkar med medarbetare inom andra verksamheter för att tillgodose barnets bästa (art 3.1)
- Det finns åldersadekvat information på socialtjänstens webb om hur socialtjänsten arbetar och hur man lättast gör för att få kontakt (art 17, 19)
- Medarbetare inom socialtjänsten frågar barn hur de upplever mötet med den enskilda medarbetaren (art 12)
- Pojkar och flickor behandlas likvärdigt (art 2)

Barnfridsbrott BrB 4 kap § 3

Den 1:a juli 2021 infördes brottet Barnfridsbrott i Brottsbalken. Det innebär att det är straffbart att låta ett barn bevittna vissa brott eller försök till brott i Brottsbalkens 3, 4, 6 och 12 kapitel. Lagtexten listar vilka brott som avses. Bland dem finns våldsbrott, ofredande, sexualbrott och skadegörelse. Brottet förutsätter att barnet är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och målsäganden i det bevittnade brottet. Brottet är gradindelad och ingår i grov fridskränkning.

Med "bevittna" avses i lagtexten att barnet ska ha sett eller hört de väsentliga delarna av brottet. Det finns inget krav på att barnet förstår att det som händer utgör ett brott eller att barnet kan ge uttryck för sin upplevelse. Med "närstående" avses i första hand föräldrar, föräldrars nya partners, syskon och bonussyskon. Även exempelvis släktingar kan räknas, det är barnets relation till personen som avgör. Om personen bor eller har bott tillsammans med barnet talar det för att denne är närstående.

Barnet som bevittnat brott är målsägande och har rätt till särskild företrädare/ målsägarbiträde. Vid misstanke om barnfridsbrott prövas grundbrottet och barnfridsbrottet i samma rättegång. För fällande dom om barnfridsbrott krävs fällande dom i grundbrottet. Barnfridsbrottet utreds dock separat från grundbrottet och ska anmälas oavsett om grundbrottet är anmält eller kan styrkas.

Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende

Insatsen skyddat boende är i dag i hög grad oreglerad. Skyddat boende är inte definierat i lagstiftningen, är inte tillståndspliktigt och utgör ingen egen placeringsform för barn. Det innebär att vi kan mena väldigt olika saker med begreppet skyddat boende, allt från en lägenhet med en för förövaren okänd adress till en institution med skalskydd, bemanning dygnet runt och HVB-tillstånd. I nuvarande lagstiftning är barn som placeras på skyddat boende tillsammans med en förälder "medföljande" i juridisk bemärkelse. Förälderns behov utreds och bedöms och placering beviljas och följs upp som bistånd till föräldern. Det innebär att barnet sällan har någon insats beviljad och därför ingen egen socialsekreterare som följer upp eller dokumenterar barnets situation och behov och att skyddade boenden inte kan journalföra sina insatser för barnet. Dessa juridiska förutsättningar osynliggör barnen och motverkar att deras rättigheter tillgodoses vid vistelse i skyddat boende.

Problematiken behandlas i utredningen *Ett fönster av möjligheter* (SOU 2017:112). Utredningens förslag innefattar att skyddat boende ska bli en tillståndspliktig verksamhet och en egen placeringsform för barn och unga i Socialtjänstlagen. Det bedöms ge ökad kvalitet, kontroll och insyn på flera samtidiga plan. Förslagen innebär att skyddade boenden kommer omfattas av krav på relevant utbildning och kompetens, en bemanningsgrad som motsvarar uppdraget samt att varje barn ska omfattas av egen social dokumentation så som journalföring och genomförandeplaner. I socialtjänsten omfattar förslagen att varje barn ska ett eget placeringsbeslut och en särskilt utsedd socialsekreterare som följer upp och bedömer barnets behov. Lagförslagen innefattar även ändringar som ska möjliggöra att barns rätt till hälso- och sjukvård och skolgång kan tillgodoses vid vistelse i skyddat boende. I skrivande stund är utkast till lagrådsremiss ute på remissrunda och nuvarande tidplan är att lagförslagen ska beslutas under våren 2023 för att vinna laga kraft till den 1:a juli 2023.

Våldsmedveten handläggning

Socialtjänstens uppdrag i förhållande till våldsutsatta vuxna kan sammanfattas med att upptäcka våld, utreda behov av skydds- och stödinsatser och erbjuda insatser för att tillgodose behoven. Gentemot barn som utsätts för eller upplever våld är det att upptäcka våldet, utreda deras situation, skydda dem från att bli utsatta igen och motverka våldets negativa effekter på kort och lång sikt genom insatser. Mot bakgrund av våldets mekanismer och konsekvenser är det en komplicerad uppgift som kräver fördjupad våldskompetens både hos enskilda handläggare och i organisationen som helhet. Dessutom krävs ändamålsenliga rutiner och arbetssätt som är väl implementerade i organisationens alla delar och en arbetssituation som tillåter ett våldsmedvetet arbete.

Begreppet Våldsmedveten handläggning

Vad vi menar med begreppet *våldsmedveten handläggning* är ett handlägningsarbete där handläggaren på ett reflexivt sätt väver samman individens rättigheter, behov och önskemål; ärendets specifika kontext, rutiner och handlingsutrymme och kunskap om våld, dess mekanismer och konsekvenser samt kunskap om effektiva insatser. Det vill säga en *evidensbaserad praktik*.

Socialstyrelsen beskriver evidensbaserad praktik som en medveten och systematisk användning av flera kunskapskällor [51]. I en evidensbaserad praktik har socialsekreteraren med sin yrkeskunskap, personliga kompetens och erfarenhet en avgörande roll. Baserat på den bästa tillgängliga kunskapen på området, individens aktuella situation, erfarenhet och önskemål bedömer socialsekreteraren hur behoven bäst ska mötas. Det är så att säga socialsekreterares expertis att översätta vad den bästa tillgängliga kunskapen innebär för det specifika våldsärendet. Expertisen inkluderar en mentaliserande förmåga, en skicklighet i att identifiera individens problematik och relatera den till forskning, lagstiftning och lokala rutiner, att kritiskt värdera information samt en förmåga att balansera och integrera alla faktorer inför beslutsfattandet, i samråd med klienten. För att klara sitt komplicerade uppdrag behöver socialsekreterare utbildning, handledning, rutiner och metoder som vägleder och strukturerar arbetet och en arbetssituation som tillåter att tillräckliga underlag tas fram.

Översatt till vardagspraktiken i socialtjänsten kan en våldsmedveten handläggning innebära att anpassa bemötande, information och arbetssätt utifrån kunskap om de konsekvenser våldet kan ha medfört för de utsatta; att sträva efter en trygg och förutsägbar handläggning; att tolka individernas agerande utifrån kunskap om våldets konsekvenser samt att ha trygghet och säkerhet som en prioritet och utför strukturerade riskbedömningar. Följande avsnitt kommer att behandla hur det kan låta sig göras i praktiken.

Våldsmedvetet bemötande

Ett våldsmedvetet bemötande kännetecknas av lugn, förutsägbarhet och mentalisering. De våldsutsatta individerna behöver känna att vi som finns för att hjälpa dem är trygga i vår roll, att vi lyssnar och tror på de berättelser vi får till oss och att vi har en verktygslåda för att kunna hantera situationen tillsammans med klienten. Det ger den trygga bas som även vuxna behöver efter våldet.

För många som utsatts för våld i nära relation medför våldet konsekvenser som försvårar mötet med socialtjänsten. Tillitsproblem höjer ofta tröskeln för kontakt med myndigheter och präglar de inledande kontakterna. Att utsättas för våld i en nära relation innebär att grundtilliten till andra människor skadas. Dessutom är det inte ovanligt att en del av våldet har innefattat hot om vad som kan hända om myndigheter kontaktas. *"De skulle aldrig tro på dig, de kommer fatta att du är galen!"* eller *"Berättar du för soc kommer de ta barnen!"*. Det är därför vanligt att utsatta berättar en liten del av sin berättelse i taget, som att de prövar responsen innan de avslöjar hela situationen. Ur det perspektivet blir de första samtalen en trevande dans där gensvaret avgör fortsättningen. Vi professionella behöver signalera att vi vill klienten väl och att det finns hopp. Här blir en viktig nyckel att mentalisera känslan av otrygghet. Det kan göras genom att sätta ord på känslan: *"Jag vet att många som kommer hit är rädda för att inte bli trodda eller att vi inte ska förstå hur farlig situationen är. Jag vet inte om det är så för dig, men jag vill att du ska veta att vi är vana vid att hantera våldsamma relationer och att jag tar det du berättar för mig på största allvar."* Ett annat sätt är att låta personen framför dig förstå att du förstår. Det kan exempelvis göras genom dina frågor. *"Många av de tjejer jag träffar som precis som du berättar att de inte får ha pojkvänner och måste ha på sig slöja brukar också berätta att det är viktigt för deras familjer att det inte sprids rykten om dem som kan förstöra familjens heder. Är det så för dig?"*. Med en sådan fråga har du berättat att det finns andra med samma problem, att du har kunskap om problematiken och att du och din organisation är van vid att hantera den. Det bygger tillit. Förmedla också att du tror på klienten. Ibland behöver du ställa riktade frågor om detaljer eller motsättningar i berättelsen för att bättre förstå. Var då noga med hur du formulerar dig så att det inte uppfattas som att du efterfrågar bevis. Sträva också efter att inte uttrycka för mycket neutralitet, positivt engagemang och personligt bemötande lugnar [40].

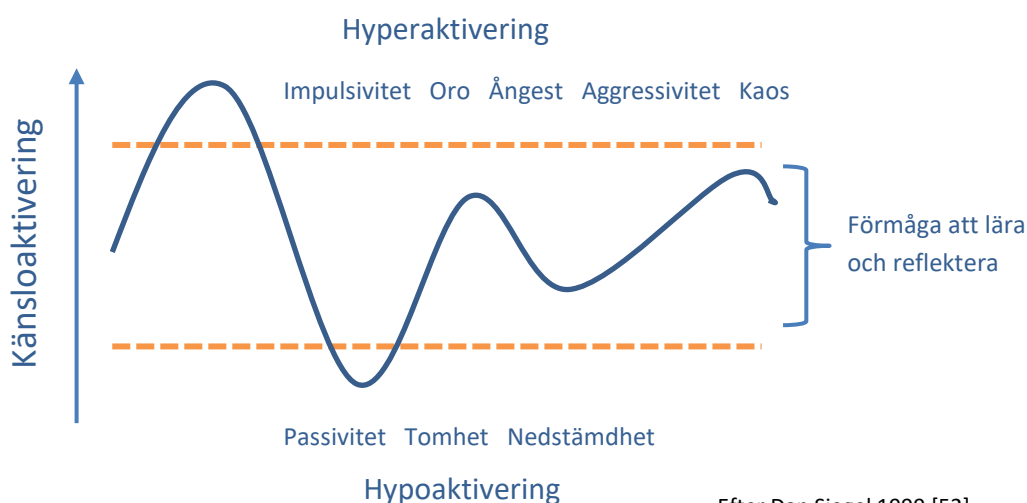
Många som utsatts för våld i nära relationer har också en försvagad självkänsla och har i olika grad normaliserat våldet. Det påverkar deras bedömning av vilka aspekter av sin situation de tycker är viktiga att förmedla i ett möte och ofta används mottagarens reaktioner som en bekräftelse på om det som sagts är något att fästa vikt vid eller om det man själv som är känslig. Samtalen kan bli det första steget mot att bryta normaliseringen - om gensvaret är tydligt och inkännande. Det är därför viktigt att lyssna aktivt och tydligt validera, dvs. giltiggöra, den utsattas reaktioner på våldet. Det kan göras genom korta mentaliserande kommentarer som *"Jag förstår att du måste varit hemskt rädd"*

eller genom tydliga reaktioner som *"Oj! Blev du allvarligt skadad?"*. Det är också viktigt att redan i första samtalet benämna våldet som just våld, att markera att våld aldrig är okej och att det alltid är förövarens ansvar. Det kan göras genom en sammanfattande markering. *"Det du berättat för mig är våld. Våld är inte bara slag och sparkar. Att kalla dig hora, styra över din ekonomi och tvinga dig att göra saker är också våld och vi ser allvarligt på det. Våld är brottsligt och du har rätt att leva ett liv där du mår bra. Vi kan hjälpa dig att komma bort från våldet och att ge dig stöd för att må bättre."*

Toleransfönstret

En annan viktig aspekt av bemötandet är kopplat till medvetenhet om att många som utsatts för våld har traumasymtom som påverkar deras förmåga att ta in information, att tolka det som sägs och att reglera sina känslor. Det kan ge ett beteende som kan te sig märkligt. Någon kan upplevas aggressiv och någon annan närmast oengagerad i samtal om deras situation och eventuella insatser. Det kan förstås mot bakgrund av krisens neurobiologi. För att kunna delta aktivt i ett samtal behöver personen befinna sig i ett balanserat tillstånd av känslöaktivitet, i sitt *toleransfönster*.

Toleransfönstret

Efter Dan Siegel 1999 [52]

Toleransfönstret, illustrerat med streckade linjer, är det känslöaktiveringsspann inom vilket vi tolererar upplevd stress [52]. I det tillståndet kan vi reglera och samordna känslor, tankar och impulser på ett effektivt sätt utan kroppens stress-responssystem slår i taket och "kidnappar" hjärnan [40]. När vi befinner oss i vårt toleransfönster är det sociala engagemanget påkopplat och det finns förmåga att lära och reflektera. Andningen är reglerad, ansiktsmimiken är aktiv och personen söker kontakt under samtalet. Samspelet präglas av responsivitet snarare än reaktivitet. Bredden på toleransfönstret beror på våra tidigare erfarenheter av att förmå hantera svåra upplevelser men är också beroende av dagsform. Barn har därför ett snävare fönster än vuxna och traumatiserade har ett smalare fönster än andra. Även faktorer i den aktuella situationen som hur vi uppfattar situationen, trötthet och hunger påverkar toleransfönstrets vidd. Sammantaget innebär det att många våldsutsatta har ett mycket snävt toleransfönster, särskilt i möten med socialtjänsten som ofta upplevs som stressfyllda. Det leder till att de lätt hamnar i ett oreglerat tillstånd. En viktig uppgift för professionella som möter våldsutsatta personer är därför att vara vaksam på personens aktivering och försöka hjälpa till med regleringen för att skapa förutsättningar för ett gott möte.

Hyperaktivering

När någon typ av stimulus startar stress-responssystemet går aktivitetskurvan uppåt. För en traumatiserad person kan det vara små saker som startar processen. Ett ljud, en missuppfattning eller en tanke kan räcka. Stresshormoner utsöndras och kroppen mobiliserar för att hantera hotet, mer om detta i avsnittet Krisens neurobiologi. Vid en mindre aktivering kan de flesta reglera sig tillbaka mot mitten. Vid en större aktivering eller om toleransfönstret är smalt försätts kroppen i ett läge av hyperaktivitet. I det här tillståndet har personen inte tillgång till sin fulla kognitiva förmåga, har begränsade möjligheter att ta till sig ny information och hamnar lätt i reaktivitet med uttryck som aggressivitet, impulsivitet, oro och kaos. Det sociala engagemanget stängs av till förmån för överlevnad. Vaksamheten på fara skapar en grundläggande misstro som förstärker tillitsbristen. Bland de första tecknen på att personen är på väg upp är att ansiktsuttrycket skiftar, blicken smalnar och kroppsspråket signalerar vaksamhet. Hamnar personen utanför sitt toleransfönster syns tecken på vaksamhet på hot så som oro, irritation, ilska, ångest och motorisk oro.

Hypoaktivering

I situationer där kroppen uppfattat något som ett livshot där reaktioner som fight, flight och freeze inte bedöms kunna möta situationen och kroppen i stället aktiverar underkastelsereaktioner rör sig aktivitetskurvan i stället nedåt mot hypoaktivering. Även här släcks det sociala engagemanget. Kroppsspråket kan uppfattas som att personen "säckat ihop". Ansiktsmimiken blir minimal och talet tappar sin melodi. Personen uppfattas nedstämd, passiv och signalerar tomhet. Ibland sker detta i en kortare sekvens av ett samtal, ibland kan personen befinna sig varaktigt i det här tillståndet som en konsekvens av våldet och livssituationen.

Att ge stöd i regleringen

När du uppmärksammar att en klients kurva stiger mot hyperaktivering eller sjunker mot hypoaktivering behöver du först bedöma om det finns ett reellt hot. Om det är så måste hotet först hanteras. Om inte så kan du fokusera på att minska responsen som satts i gång för att hjälpa personen, eller dig själv, tillbaka in i toleransfönstret. Här är det mest effektiva att gradvis rikta uppmärksamheten mot nuet. Du kan använda någon form av uppmärksamhetsövning så som en andningsövning eller att fråga om eller visa något konkret här och nu. Det återaktiverar hippocampus som skickar en kemisk stoppsignal om att faran är över till kroppens nervsystem. Binjurarna minskar då sin produktion av stresshormon och aktiveringen kan börja balanseras mot mitten.

För att kunna hjälpa andra med sin reglering behöver du vara skicklig på att reglera dig själv. Det kan du träna på genom att uppmärksamma hur din aktivitet skiftar och träna på reglering enligt principen ovan. Självregleringen är ett viktigt verktyg i samtal med personer som har svårt med sin aktivitetsreglering. Om mimik och mikrorörelser inte uppmärksammas kan den första responsen på att personen faller ur sitt toleransfönster i stället bli känslomitta. Att blixtnabbt fånga upp varandras signaler på fara är en överlevnadsfunktion och vi gör det helt omedvetet. I samtal med en hyperaktiverad person kan det medföra att du själv hamnar i hyperaktivering vilket i sin tur ger ännu större aktivering för klienten. Ni bildar en feedbackloop där ni skrämmer varandra vilket omöjliggör ett gott möte. Du behöver då kunna reglera dig själv för att få med dig klienten ner. I samtal med en hypoaktiverad kan känslomittan ge starka känslor av hopplöshet. Det kan leda till svårigheter att engagera sig i personen och ärendet när det egentligen är motsatsen som behövs. Du behöver då kunna hårbärgera känslorna och reglera dig själv för att få med dig klienten upp.

Att hjälpa sina klienter med sin känsloreglering är komplext och kräver träning. Det kan vara hjälpsamt att be om stöd i förhållande till specifika fall i processhandledningen.

Trygghet och förutsägbarhet

Avgörande faktorer för att skapa en trygg situation kring en traumatiserad person är att sträva efter förutsägbarhet, säkerhet och samarbete. Att tillse att inget oförutsett händer, att visa att du tar ansvar för klientens säkerhet och att alltid göra personen delaktig i sina processer minimerar de situationer då stress-responssystemet drar i gång och bidrar till att du upplevs som trygg och någon att lita på. Det hjälper individen att hålla sig i sitt toleransfönster och förebygger situationer då personen känner sig tvungen att överta ansvaret för sin situation, det medför ofta allvarliga risker.

Förutsägbarhet och socialtjänst känns inte alltid förenligt, särskilt inte för dig som jobbar i en socialjour eller ett mottag. Men förutsägbarhet behöver inte betyda långsiktig planering utan snarare att tillse att inget händer utan föregående information och att du är transparent med arbetssätt, bedömningar och planering. Att fortlöpande förmedla tydlig information och bjuda in till delaktighet är nyckeln till trygghet. Klienten behöver veta vad denne kan förvänta sig. Berätta därför vad du och din verksamhet har för roll och mandat, förklara hur sekretess och anmälningsplikt vid oro kring ett barn fungerar och vilka insatser socialtjänsten kan och inte kan bevilja. Klienter behöver också få veta vilken förhandsinformation du har, vilka bedömningar som görs, vad de baseras på och göras delaktig i planeringen. Det inkluderar att göra klienten delaktig i de säkerhetsbedömningar som löpande genomförs i handläggningen. Att tydligt förmedla att en riskbedömning ligger till grund för planeringen och förklara bedömningen ger en trygghet i att du vet vad du gör och det skapar tillit till dig, organisationen och den planering som görs upp. Det är också viktigt att lämna ut all information du har så att personen kan vara delaktig i hela planeringen. Ibland väljer vi professionella att inte oro eller uppröra med viss information men om det senare blir uppenbart att du vetat om det skapar det otrygghet och det blir svårt att etablera tilliten på nytt. Ett vanligt exempel är att handläggare gör upp en säkerhetsplanering tillsammans med det skyddade boendet inför placering men att socialsekreteraren väljer att inte dela den med klienten innan inskrivningsmötet pga. rädsla för att personen då inte ska samtycka till placering. När personen väl på plats får veta att mobiltelefonen skulle behöva bytas eller att barnen inte bör gå till sin vanliga skola dagen efter blir det gärna överväldigande information. Personen upplever kontrollförlust, faller ur sitt toleransfönster, hamnar i hyperaktivering och riskerar fatta riskabla beslut. Ta dig därför tid att informera och att inhämta personens åsikter, förslag och önskemål. Det gör dig trygg, även om informationen du lämnar kanske inte är den individen vill höra. De flesta samtycker till en planering om den förklaras så att den blir begriplig utifrån deras behov men blir mycket otrygga om det som presenterats för dem sedan inte stämmer.

Information behöver också förmedlas på ett sätt som mottagaren kan ta emot, annars finns en risk att de hamnar i samma upplevelse som om de inte fått någon information. Våldsutsatta personer, oavsett om det är barn eller vuxna, kan ha särskilt svårt att motta information eftersom våldets konsekvenser kan inbegripa koncentrations- och inlärningssvårigheter, sömnproblem och en kamp för att reglera sina emotioner. Det är då svårt att ta in, förstå och bearbeta det som sägs i samtal. Du behöver därför anpassa hur du ger information. Många behöver detaljerad, handfast och praktisk information för att tydligt kunna se det framför sig, det hjälper personen att hålla sig i sitt toleransfönster. Olika typer av kognitivt stöd så som bildstöd, figurer eller skriftliga sammanfattningar kan vara till god hjälp för förståelse och minne [40] Dessutom signalerar färdigt

material att individen inte är ensam i sin situation och att det finns upparbetade rutiner och arbetssätt för att hantera situationen. Ofta behöver information ges vid upprepade tillfällen.

Här följer ett exempel på hur konkret information kan låta inför en skyddsplacering:

”Ni kommer att få vänta här en stund, jag tror det kommer ta ungefär en timme. Då kommer jag och min kollega Lisa att köra er till ett skyddat boende. Resan kommer att ta ungefär 45 minuter.

Ett skyddat boende är ett hus där det bor andra mammor med barn som behöver en lugn plats att bo där ingen kan skada dem. Det är hemligt var huset finns så att ingen ska kunna hitta er och det finns lås och larm så ni ska kunna känna er trygga. Alla som bor där har egen lägenhet och det finns personal som kan hjälpa er med olika saker. Ni kan också prata med personalen om hur ni mår och få hjälp om ni exempelvis är ledsna eller rädda. När vi kommer fram är det en kvinna som heter Noor som kommer ta emot oss, hon är personal där.

Det jag vet just nu är att ni ska bo där i 2 veckor men det kan bli längre. Om det är farligt för er att åka hem så kommer ni inte behöva göra det. När man bor i det skyddade boendet får man inte ha med sig sin mobiltelefon för då kan man bli hittad, men det finns andra mobiltelefoner och tv-spel där som ni får låna.”

Det här kan låta som en förklaring för yngre barn men vår erfarenhet är att även vuxna behöver information på basal och konkret nivå i situationer av akut stress, vilket ju oftast en akut skyddsplacering är. En sådan information öppnar också upp för att ställa ”små” frågor som kan vara viktiga för personen. Vad händer med mitt husdjur? Kommer jag få hämta saker? Får mina lärare och skolkamrater veta varför jag inte kommer? Det är viktigt att få utrymme för denna typ av frågor för att individerna ska få möjlighet att styra vilken information just de behöver.

Att tänka på för ett våldsmedvetet bemötande

- Mentalisera – sätt ord på känslor och upplevelser
- Låt personen förstå att du förstår
- Lyssna aktivt
- Validera upplevelser och reaktioner
- Benämna våldet som våld och markera att våldet är förövarens ansvar
- Förmedla att du tror på det personen berättar och var inte för neutral
- Ge stöd i emotionsregleringen
- Var uppmärksam på egna känslor och reaktioner
- Sträva efter förutsägbarhet
- Var transparent med metoder och bedömningar
- Ge tydlig och anpassad information
- Bjud in till delaktighet

Våldsmedvetet bemötande av barn

Barn har i grunden samma behov som vuxna av ett bemötande som präglas av lugn, förutsägbarhet och mentalisering och de redan beskrivna faktorerna är därför tillämpliga även för barn. Barn har dock inte fullt utvecklad förmåga att förstå egna och andras reaktioner, de har ofta svårare att uttrycka sina behov och en begränsad kunskap om sina rättigheter. Vi som i vårt yrke möter utsatta barn behöver därför ta ett särskilt ansvar för hur vi gör barn delaktiga, hur vi ger dem information och hur vi tolkar deras beteende. Vanliga traumasymtom hos barn är exempelvis koncentrations- och inlärningssvårigheter, beteendestörningar, att söka uppmärksamhet och att regrediera. Vissa barn använder aggressivitet som strategi. En annan konsekvens av våldet kan vara att barnet saknar tillit till vuxna och därför undviker att berätta om sina upplevelser och känslor, försöker luras eller undflyr kontakt och planeringar [53]. Det ger att många barn som utsatts för eller upplevt våld har ett mycket utmanande beteende som en konsekvens av sina erfarenheter och sitt mående. Vi måste därför vara särskilt lyhörda i relation till barn och försöka mentalisera med känslor och upplevelser bortom beteenden. Annars riskerar vi att formulera barnet som problembärare och agera bestraffande i stället för stödjande. En god utgångspunkt är att omformulera sin inre fråga *"Vad är det för fel på dig?"* till *"Vad har du varit med om?"* och nyfiket försöka utforska barnets känslvärld. Det är viktigt att lyssna aktivt till både vad barnet har att säga och vad det förmedlar på andra sätt. Att få hjälp att sätta ord på sina känslor kan vara en stor lättnad och bidra till ökat välmående.

Att tänka på för ett våldsmedvetet bemötande av barn

- Alla punkter från föregående ruta +
- Anpassa språk och metoder till barnets ålder, mognad och förutsättningar
- Träffa barnet flera gånger för att möjliggöra förtroende
- Efterfråga barnets åsikter och låt barnet vara med och styra samtalet
- Uppmana barnet: "Berätta om ...", Fråga inte; "vill du berätta?" men respektera om barnet inte vill
- Ge tydlig information om rättigheter, arbetssätt, bedömningar och planeringar
- Avlasta barnet genom att tydliggöra att våld alltid är vuxnas ansvar

Barns delaktighet är av avgörande betydelse

I mötet med socialtjänsten behöver barnet bemötas som en egen individ och rättighetsbärare med sina egna erfarenheter, behov och önskemål. Information från barnet är avgörande för att kunna göra tillförlitliga bedömningar av risken för fortsatt våld och om barnet får sina övriga behov tillgodosedda [44]. Det gäller även yngre barn. Forskning i forensisk psykologi har påvisat att barn från tre års ålder har förmåga att lämna tillförlitliga uppgifter om övergrepp de utsatts för [54]. Det är bara barnen som kan berätta för oss hur det upplevt våldet, hur de upplever relationerna till föräldrarna och vilka frågor de behöver få svar på. Ändå är det vanligt att information om barnets behov inhämtas enbart genom samtal med vuxna, typiskt barnets föräldrar. Det är särskilt allvarligt mot bakgrund av att överensstämmelsen mellan barn och vårdnadshavares uppgifter om våld i familjen är relativt låg [55] [56]. Barns delaktighet är inte bara avgörande vid informationsinhämtning

och bedömning utan också vad gäller informationsgivning. Barn är än så länge medföljande i skyddat boende i juridisk mening men situationen är precis lika verklig för barnen som för de vuxna. Barnen behöver tydlig och ärlig information för att förstå vad som händer och känna sig trygga och de behöver få vara delaktiga i planeringen för att insatserna ska bli till hjälp för dem. En hög grad av delaktighet kan vara särskilt viktig för barn i utsatta livssituationer [57]. De har ofta levt i en situation som varit oförutsägbart och svårbegripligt och kan därför behöva mer makt och kontroll över sin situation än andra barn. Det är därför särskilt viktigt att professionella strävar efter att barnens upplevelser ska valideras och tillmäts betydelse samt att barnet får möjlighet att styra sitt deltagande. Exempelvis genom att tydliggöra att barnet inte behöver svara på frågor eller prata om det inte vill samt att erbjuda information men stämna av om barnet vill motta den. En hög grad av delaktighet i mötet med socialtjänsten kan bidra till tillit, trygghet och känsla av sammanhang.

Många barn upplever inte att de får en grundläggande information inför placering i skyddat boende [58]. Barnen vet då inte var de har hamnat eller varför vilket bidrar till mycket oro. Socialsekreterare kan ha överlåtit åt mamman att förklara men i en situation då mamman själv är i akut kris förmår hon inte alltid att göra det eller så tänker hon att hon skyddar barnet genom att inte oroa det med informationen. Det ger otrygga barn med många frågor. Var är poolen, det var ju en semester? Kommer pappa att komma hit? Varför är mamma ledsen hela tiden? Hur länge måste jag vara här? Att inte ges möjlighet att förstå vad som sker eller varför kan upplevas som en total kontrollförlust och orsaka starka reaktioner, barnet kan falla ur sitt toleransfönster eller t.o.m. retraumatiseras. Att inse att de vuxna inte sagt som det är kan också förstärka en redan låg tillit till vuxenvärlden och ge en upplevelse av att det man berättat inte var så viktigt eller att man inte är lika viktig som vuxna. För att undvika en situation där placeringen förvärrar barnets situation behöver socialtjänsten därför ansvara för att barnet får information, möjlighet att förmedla sina åsikter och att ställa sina frågor. Det kan göras genom stöd till föräldern för att framföra informationen eller genom att socialsekreterare informerar barnet. Om det är lämpligt i förhållande till situationen i övrigt är det bra att samtala med barnet i sällskap med föräldern, det bidrar till en öppen kommunikation mellan förälder och barn om situationen och barnets upplevelser. Information och material behöver anpassas till det enskilda barnets ålder, mognad och barnets intresse av information och delaktighet.

"Jag förstod ingenting.

Två vuxna kom och hämtade mamma och mig och vi åkte jättelångt in i skogen.

Jag grät hela tiden och var jätterädd."

Min tur att berätta [58]

Fördjupningstips

BRA-samtal är en modell som hjälper personal att uppmärksamma barns rätt till information och hjälp när de är anhöriga. Som en del i projektet har modellen anpassats för att passa barn som bor på skyddat boende. Du kan läsa mer på Stiftelsen Allmänna Barnhusets hemsida: allmannabarnhuset.se

Traumamedveten omsorg, TMO, är ett forskningsbaserat förhållningssätt som syftar till att skapa miljöer som främjar läkning och återhämtning. I utbildningen lär sig deltagarna att se bortom beteendet när de tolkar traumatiserade barns behov. Du kan läsa mer om utbildningen på Rädda Barnens hemsida: raddabarnen.se

Att upptäcka våld

En av socialtjänstens uppgifter gentemot våldsutsatta personer och barn som upplever våld är att upptäcka våldet. Det är en förutsättning för att kunna stoppa våldet, förebygga nya våldssituationer och motverka våldets allvarliga konsekvenser för de utsatta. På samhällsnivå är det en fråga om att förbättra folkhälsan, att bidra till jämlikhet och att aktivt arbeta för att tillgodose medborgarnas mänskliga rättigheter. Dessutom finns en samhällsekonomisk dimension, våld i nära relation kostar samhället enorma summor som hade gjort bättre nytta på annat håll.

Socialtjänsten har ingen lagstadgad skyldighet att fråga samtliga eller vissa grupper av klienter om våld. Däremot är socialnämndens ansvar för att upptäcka våld förtydligat i Socialstyrelsens nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39) som började gälla den 1:e november 2022. Där fastställs att socialnämnden ska upprätta rutiner för när och hur personal ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

Studier visar att våldsutsatta inte gärna berättar spontant om att de utsätts för våld i nära relationer [59]. Det är en naturlig del av våldets mekanismer. Många våldsutsatta känner skam och skuld, de kan vara osäkra på om de ska bli trodda eller tagna på allvar och många är också rädda för vilka konsekvenser som kan drabba dem och deras barn om de berättar. Särskilt som förövaren ofta intalat den våldsutsatta att ingen kommer tro på berättelsen, att socialtjänsten kommer att omhänderta barnen eller att uppehållstillstånd aldrig kommer beviljas om våldet avslöjas. Många våldsutsatta har kontakter med professionella som potentiellt kan leda till skydd och stöd men utan att våldsutsattheten upptäcks. Sjukvården möter patienter som har åsamkats fysiska skador eller som har fått psykiska men så som depression, sömnbesvär eller ångest. De möter också personer som söker vård för mer diffusa psykosomatiska besvär som magbesvär, huvudvärk, hjärtklappning eller yrsel [60]. Socialtjänsten träffar personer som söker ekonomiskt bistånd, söker stöd för beroendeproblematik eller brister i sin omsorgsförmåga kring ett barn. Om våldet inte upptäcks i dessa kontakter medför det att grundorsaken till problemen inte behandlas och att ett onödigt lidande fortgår och i värsta fall får dödlig utgång. Att fråga om våld blir ur det perspektivet en grundläggande förutsättning för att uppfylla sitt uppdrag i socialtjänsten.

Även vad gäller barn som utsätts för eller upplever våld är sannolikheten för att våldet ska upptäckas liten om professionella inte ställer direkta frågor. Våldsutsatta föräldrar tenderar att dölja och förringa våldet pga. orsaker som tidigare beskrivits. Våldsförövare förnekar och döljer ofta våldet av rädsla för konsekvenser så som stigmatisering, att fräntas barnen eller rättsliga påföljder [15]. Det finns studier som påvisar att nästan hälften av alla barn som lever med våld berättar det för någon men bara var tionde berättar för en professionell [36]. Personal som arbetar med barn och föräldrar är ofta obenägna att orosanmäla och förringar ofta sin oro [61]. Att ställa frågor om våld är således en angelägen uppgift även i mötet med barn.

Motstånd och framgångsfaktorer

Trots att kunskapen om vikten av att fråga om våld idag är allmänt spridd och trots att det på många håll finns rutiner för att ställa frågor till klienter och patienter upplever många professionella ett motstånd mot att fråga. Socialstyrelsens dödsfallsutredningar visar att varken socialtjänsten eller

hälso- och sjukvården ställde frågor om våld trots att rutiner fanns i nästan samtliga fall som utreddes [62]. Vad beror motståndet på?

Våld påverkar alla som kommer i kontakt med det [15]. Det väcker känslor av rädsla, oro och skräck som kan påverka oss professionella och göra att vi medvetet eller omedvetet undviker ämnet för att undslippa obehag. Många socialsekreterare vi mött uttrycker också en stor osäkerhet inför att fråga om våld. Ofta är det kopplat till osäkerhet kring hur frågor ska ställas, hur frågorna ska tas emot och hur svaret ska hanteras. Det kan finnas en rädsla för att kränka eller att göra mer skada än nytta. Det är i grunden en etisk fråga – om professionella ska fråga om våld måste det finnas förutsättningar för att fråga och hantera svaret på ett sätt som hjälper våldsutsatta individer. Ofta uppger socialsekreterare också att tidsbrist samt att frågorna inte känns relevanta i sammanhanget hindrar dem från att fråga om våld [60]. Motståndet kan också grunda sig organisatoriska faktorer så som att man träffar klienter vid enstaka tillfällen och därför inte har någon relation, att man alltid träffar par eller oro för att systematiska frågor om våld ska leda till ökad arbetsbelastning och stigande kostnader.

Framgångsfaktorer för att överkomma motståndet mot att fråga:

Kunskap om våld i nära relationer För att professionella ska känna sig trygga med att fråga om våld och kunna hjälpa våldsutsatta individer krävs att de har kunskap om våld [63]. En grundläggande teoretisk kompetens om våld i nära relationer inklusive våldets uttryckssätt, mekanismer och konsekvenser är en förutsättning för att kunna formulera frågor och samtala om våld, för att kunna ge ett stödande gensvar, svara på frågor och för att veta när något i berättelsen är så allvarligt att omedelbara skyddsinsatser bör påkallas.

Rutiner för när och hur frågan ska ställas För att säkerställa att klienter tillfrågas om våld när så är lämpligt och att frågorna ställs på ett sätt som möjliggör att våldsutsatta vågar berätta behövs tydliga rutiner inom alla enheter inom socialtjänsten. Rutinerna bör vara särskilt anpassade till varje verksamhets uppdrag och innehålla när, var och hur frågor ska ställas.

Handlingsberedskap Det behöver också finnas en beredskap i organisationen för att hantera jakande svar, annars uteblir de positiva effekterna av att fråga [60]. Tydliga handlingsplaner som beskriver hur personal ska agera om våldsutsatthet uppdagas behöver finnas och vara väl kända. Handlingsplanerna bör innehålla handläggarens ansvar, när och hur andra enheter ska kontaktas samt hur organisationen kan ge stöd och hjälp.

Tid och resurser Att fråga om våld kan innebära att öppna dörren för en våldsberättelse som klienten aldrig tidigare avslöjat. Att ta emot berättelsen på ett stödande sätt kan kräva tid både till samtalet och till att ordna med skydds- och stödinsatser. Det kan dessutom kräva resurser i form av snabbt påkallade samverkansmöten och praktiska arrangemang som att köra till ett skyddat boende och att ordna något att äta på vägen. Verksamheten behöver därför vara medveten om detta och ha en beredskap för att hantera sådana situationer.

Rädsla inför att de tillfrågade skulle uppleva frågor om våld som integritetskränkande eller utpekande förefaller inte vara befogad, så länge frågorna formuleras med omsorg. Klienter som fått frågor om våld är i huvudsak mycket positiva till att ha tillfrågats oavsett om de utsatts för våld i nära relation eller inte och de upplever frågan som relevant, särskilt när bakgrunden till frågeställningen beskrivits [59]. De som utsatts uppger att det var en lättnad att slippa ta upp frågan själv.

Vem ska tillfrågas?

Om alla klienter ska tillfrågas, dvs. screening för våld, eller om frågan ska ställas på indikation beror på verksamhetens uppdrag och förutsättningar. Mycket talar dock för att ställa frågan till alla, åtminstone i verksamheter med utredande eller kartläggande uppdrag. Det minskar motståndet hos professionella, förhindrar att handläggares förutfattade meningar styr vem som tillfrågas, motverkar klientens känsla av att vara utpekad och möjliggör tidig upptäckt så att insatser kan förebygga vidare konsekvenser och onödigt lidande. Om rutinen på din arbetsplats är att ni ska fråga om våld på indikation är kunskap om tecken på att någon kan vara våldsutsatt en förutsättning för att fråga.

Tecken på att någon kan vara utsatt för våld i nära relation:

- Personen ändrar sitt beteende - Exempelvis Isolerar sig, verkar orolig eller undviker situationer och personer som den annars brukar tycka om
- Svårigheter att följa planering – kommer inte till utsatta tider, kan inte vara hemifrån för länge eller avslöja var hen varit. Samtycker plötsligt inte längre till planering hen tidigare varit positiv till
- Avböjer insatser som innebär insyn
- Kommer aldrig själv till möten eller blir hela tiden kontakt på sin mobiltelefon under mötestiden
- Visar rädsla eller osäkerhet i förhållande till en närstående och hänvisar ofta till vad denne tycker och tänker
- Har blåmärken, rodnader eller andra skador
- Uppvisar symtom på våld och/ eller trauma så som psykosomatiska besvär, hypervaksamhet mot fara, koncentrationssvårigheter eller symtom kopplade till emotionsregleringsbesvär

Att fråga om våld

Att ställa frågor om våld kräver en trygg situation. Att det första samtalet känns bra är en avgörande faktor till att våldsutsatta berättar om sin situation och söker stöd [63]. Tillse att frågan ställs i enrum, att det finns tid och utrymme för berättelsen och till att hantera svaret och eftersträva ett våldsmedvetet bemötande, se tidigare avsnitt.

Hur frågorna ställs har betydelse. Med språket förmedlar vi hur vi ser på den våldsutsatta, förövaren och våldet och det påverkar om och vad en våldsutsatt berättar [17]. Det är därför en god utgångspunkt att börja med öppna tillåtande frågor och att välja ord och beskrivningar som ligger nära ett vardagsspråk som personen kan känna igen sig i. De kategorier professionella använder för att beskriva våld så som *psykiskt*- eller *sexuellt våld* behöver därför konkretiseras om de ska användas i den här situationen. Inte heller laddade ord så som *misshandel*, *våldtäkt* eller *könsstympning* är

lämpliga då många inte känner igen sig i dem och dessutom kan vara rädda för att dessa kategorier ska medföra stigmatisering.

Börja med att beskriva varför du frågar. Om ni screenar och därför frågar alla så berätta det och om du frågar på indikation, förklara den bakgrunden. Ställ sedan en öppen fråga.

Förslag på inledande frågor:

"Många kvinnor har någon gång utsatts för våld och hot och det kan göra att man inte mår bra. Därför frågar vi nu alla om våld för att kunna erbjuda hjälp och stöd om det behövs. Är det ok att jag frågar dig?"

"Det är vanligt att kvinnor jag träffar i jobbet lever tillsammans med någon som skadar eller hotar dem. Därför har jag börjat fråga alla för att kunna erbjuda hjälp och stöd om det behövs. Kan jag fråga dig hur du har det i din relation?"

"Jag ser att du har ett blåmärke på armen. Får jag fråga dig vad som har hänt?"

"Jag har märkt att din telefon ringer ofta när vi träffas och att du verkar lite nervös över det. Är det så att din partner är svartsjuk eller försöker kontrollera dig?"

Ibland kan frågor behöva bli mer direkta och konkreta för att klienten ska känna igen sig. Det gäller särskilt om klienten har normaliserat våldet, har en kulturell bakgrund där patriarkala normer och värderingar är vanligt förekommande eller om det finns språkliga barriärer mellan er. Exempel på sådana frågor är:

"Har du blivit sparkad, knuffad eller slagen?"

"Har du känt dig tvingad till sex eller sexuella handlingar?"

"Har du blivit kallad nedsättande saker som hora, idiot, psyksjuk eller dålig mamma?"

"Har du blivit rädd för din partner någon gång?"

"Är det någon annan som bestämmer vad du får göra och inte får göra?"

Gör dig bekväm med att fråga

Det kan vara hjälpsamt att träna på att ställa svåra frågor för att hitta ett sätt som känns naturligt, om du är bekväm i situationen kommer det göra att du upplevs tryggare när du frågar. Skriv ner några formuleringar och prova dem på kollegor. Den typen av förberedelse kan vara särskilt viktig när det gäller att ställa känsligare frågor eller frågor om något du inte har goda kunskaper om, exempelvis sexuella övergrepp eller könsstympning. Om du ska ställa sådana frågor behöver du tillse att du får tillräckliga kunskaper för att känna dig trygg och sedan hitta ord för kroppens privata områden som känns naturliga att använda i dina frågor. Teckningar av nakna kroppar kan också vara ett bra sätt att tala om kroppens privata områden som blir ett gemensamt fokus mellan er.

Ett sätt att fråga om könsstympning som ligger nära vardagsspråket kan vara:

"Jag vet att det i det land du kommer ifrån är vanligt att flickor och kvinnor blir klippta i underlivet (visa sax med fingrarna, peka mot underlivet på dig själv eller en teckning). Vet du vad jag pratar om? Har det hänt dig?"

"Ok. Det frågar vi alla flickor som kommer från länder där det är vanligt eftersom vi vet att många kan få väldigt ont i magen eller underlivet, ont när de kissar och få stora problem när de ska ha sex eller föda barn. Men det finns bra vård så man kan få hjälp med sådana besvär."

I länder där könsstympning är vanligt pratar man ofta om "cut" varför "klippta" och saxtecken brukar fungera väl. Däremot talar man sällan om kvinnans underliv varför det kan vara svårt i en första fråga, därav pekandet. Fortsättningen är en information som ges oavsett svaret eftersom vi vet att många könsstympade flickor och kvinnor inte vet om att de är könsstympade och dessutom inte skulle vilja avslöja detta i ett första möte då det är ett tabubelagt ämne. Med den informationen är det inte ovanligt att de återkommer till frågan senare när en relation etablerats och de fått fundera. Vid ett jakande svar behöver du förstås lägga till frågor om klientens eventuella besvär.

Säkerhet som röd tråd i handläggningen

Ofta när vi talar om säkerhet i socialtjänstens våldsärenden så gör vi det som en fråga om riskbedömning för att besluta om insatser som ger tillräckligt skydd. Det är förstås viktigt men säkerhet i våldsärenden handlar om så mycket mer. Säkerheten måste finnas med som en röd tråd i ett våldsmedvetet handläggningsarbete. Förutom att det bidrar till trygghet och förebygger våld så kan det också bidra till att medvetandegöra klienten om risker i sin livssituation och på det viset bidra till att bryta våldsnormalisering.

Riskbedömning

Ett av socialtjänstens huvuduppdrag i mötet med våldsutsatta individer är att utreda och bedöma risk för fortsatt våld för att kunna utforma insatser som minimerar risken. Många socialsekreterare brottas därför med den komplicerade uppgiften att bedöma och beskriva risk för våld i enskilda fall. Vår erfarenhet är att många upplever svårigheter med att utforma fördjupade analyser och att det därför stannar vid uttalanden om oprecisa risker på gruppnivå. Ett sätt att nå en djupare och för ärendet konkret analys kan vara att utgå ifrån den tidigare beskrivna förståelsen av våldets mekanismer och genomgående applicera det på den specifika våldskontext du har att utreda. Målet är att förstå den specifika våldskontexten så långt det är möjligt.

Ett sätt att göra det är att använda ett riskbedömningsinstrument utformat för den våldsproblematik du vill bedöma. Rätt använt har det många fördelar: det hjälper dig att

I utredningar som gäller en våldsutsatt person, vuxen eller barn, ska socialnämnden göra en bedömning av risken för att personen kommer att utsättas för ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning göras.

Socialnämnden bör som en del av riskbedömning gällande vuxna använda en standardiserad bedömningsmetod. Vad gäller barn bör en standardiserad bedömningsmetod användas vid hedersrelaterat våld eller partnervåld.

Socialstyrelsen HSLF-FS 2022:39 [64]

strukturera relevant information utifrån bästa tillgängliga kunskap, det ger en tydlighet och stringens i utredningen som gör insatser och beslut logiska, det ger validitet till bedömningen som kan vara avgörande för att motivera en insats eller vård enligt LVU och det bidrar till samsyn i ärendet. Det finns olika typer av riskbedömningsinstrument. Vissa instrument bygger på poängräkning utifrån specifika faktorer. De kan användas som ett stöd men inte hela vägen till färdig riskbedömning eftersom de inte tar hänsyn till variationer i den specifika våldskontexten och bygger på att riskbedömaren inte lägger till eller viktat faktorer. Det innebär att instrumenten bara kan förutsäga risker på gruppnivå och att den professionelles expertis åsidosätts i riskbedömningen. Strukturerade riskbedömningsinstrument som PATRIARK (hedersrelaterat våld), SARA (partnervåld) eller SAM (stalking) ger stöd i hela riskbedömningsprocessen från informationsinsamling till säkerhetsplanering. De utgår från en beslutsteoretisk ansats som den tidigare beskrivna, dvs. en människas beteende förstås som ett resultat av en förnuftsstyrd bedömning av upplevd vinning i förhållande till upplevd kostnad av ett beteende. De riskfaktorer som instrumenten bygger på är faktorer som påverkar individens bedömning av dessa faktorer samt sårbarheter hos offret. Risken formuleras utifrån förövarens individuella *motivatorer* (faktorer som motiverar beteendet, dvs. den upplevda vinningen), *spärrsänkare* (faktorer som påverkar individens upplevda kostnader av beteendet) och *destabilisatorer* (faktorer som påverkar individens förmåga att fatta förnuftiga beslut). Riskbedömaren viktat faktorerna och det är också möjligt att lägga till faktorer av betydelse för det specifika fallet. När risken är beskriven utifrån den aktuella kontexten blir också den individuella logiken synlig och det blir möjligt att med visst mått av precision förutsäga vilka situationer som kan trigga nya våldshandlingar i det specifika fallet. Det uttrycks i riskscenarier som ligger till grund för utformningen av säkerhetsplaneringar med målet att minimera risken för att de ska inträffa. Nyckeln i arbetssättet är att arbeta metodiskt och strukturerat.

Ofta kritiseras denna typ av instrument för att vara svårtillgängliga. Det stämmer att de kräver våldskompetens och övning men jag ser inte att det finns tillfredsställande alternativ. Våld och riskbedömning är för komplext för att kunna förenklas till ett enkelt formulär som kan användas utan förkunskaper. Riskbedömning enligt strukturerade instrument kräver särskild utbildning och viss vana men även du som inte har till uppgift att göra dessa bedömningar kan ha god nytta av att känna till riskfaktorerna i ditt arbete med våldsutsatta personer. De kan hjälpa dig att utforma följdfrågor och att veta när det kan föreligga behov av omedelbara skyddsinsatser.

Riskfaktorer för partnervåld (SARA-SV v2 uppd 2022)

Våldet innefattar: Skrämsel, Hot, Fysiskt våld, Upptrappning, Överträdelse av kontaktförbud

Gärningspersonen problem med: Annat antisocialt beteende, Problematiska och konfliktfyllda intima relationer, Problem med arbete/ ekonomi, Psykisk ohälsa eller missbruk, Uppfattningar eller tankar som stöder och ursäktar partnervåld

Offrets sårbarhetsfaktorer: Inkonsekvent beteende eller attityd, Extrem rädsla, Dålig tillgång till stöd och professionell hjälp, Farlig livssituation, Personliga problem

Riskfaktorer för hedersrelaterat våld (PATRIARK v2)

Våldet innefattar: Skrämsel, Hot, Fysiskt våld, Grovt hedersrelaterat våld, Upptrappning

Gärningspersonen problem med: Kulturell integration, Upplevda allvarliga normöverträdelser, Familjerelationer, Psykisk ohälsa eller missbruk, Uppfattningar eller tankar som stöder eller ursäktar hedersrelaterat våld

Offrets sårbarhetsfaktorer: Bristande säkerhet, Bristande oberoende, Dålig tillgång till stöd och professionell hjälp, Inkonsekvent uppfattning eller beteende, Psykisk ohälsa eller missbruk

Riskbedömning barn

När det gäller bedömning av risk för att barn ska utsättas för våld rekommenderar Socialstyrelsen idag standardiserade metoder om barnet riskerar utsättas för hedersrelaterat våld eller partnervåld men inte om barnet riskerar att utsättas för eller uppleva våld från en omsorgsperson [64]. Det beror på att det ännu inte finns något tillräckligt beprövat instrument att tillgå. Lovande forskning finns dock och i flera kommuner har man börjat arbeta med metoder som innehåller någon form av strukturerad riskbedömning. Signs of Safety är ett exempel som innehåller element av riskbedömning. IRiSk är en svensk modell som tagits fram särskilt för socialtjänstens arbete med att bedöma risk för våld mot ett barn [65]. Då modellen är framtagen utifrån svenska förhållanden är den särskilt intressant.

IRiSk-modellen är i likhet med tidigare nämnda instrument utformat som ett strukturerat stöd till professionella bedömningar. Modellen kompletterar BBiC genom en stegvis fördjupad informationsinhämtning om våld och dess konsekvenser samt analys av de riskfaktorer som framkommit. Modellen är konstruerad i tre steg som ska stödja handläggare till en etappvis bedömning: 1, Fördjupad kartläggning; 2, Risk- och skyddsintervjuer och 3, Analys och riskbedömning [65].

Vid uppgifter om våld i familjen påbörjas en kartläggning av våldets typ och omfattning. Det görs genom två strukturerade frågeformulär till de vuxna i familjen, ett om våld mot vuxen och ett om våld mot barn. Utifrån resultatet av dessa intervjuer och övrig information i ärendet bedömer handläggaren om det finns behov av ytterligare fördjupning. En sådan genomförs genom strukturerade intervjuer med både stängda och öppna svarsalternativ. Först intervjuas den våldsutsatta föräldern om sin egen och barnets våldsutsatthet, hur kontakten med den andre föräldern ser ut och om sin och barnets upplevelse av trygghet utifrån boende, vårdnad och umgänge. I den här delen ingår även FREDA, ett formulär för bedömning av risk för eskalerande partnervåld mot föräldern, samt ett formulär om egna uppfostringsmetoder. Efter föräldrintervjuerna genomförs barnintervjuer. Risk- och skyddsintervjuerna för barn finns uppdelade i två ålderskategorier; 5–8 år respektive 9–17 år. Intervjuerna inleds med öppna frågor om barnets upplevelser av våld, går vidare till barnets eget förhållningssätt i våldssituationer, kontakt och relation med respektive förälder och då särskilt upplevelse av trygghet med respektive förälder samt om tecken på traumareaktioner. Förutom intervjuerna innehåller modellen också skattningsformulär för att vid behov klargöra föräldrars och barn psykiska hälsa och sociala situation. Analys och bedömning genomförs sedan med hjälp av ett metodstöd utifrån fem aspekter: Akut risk; Farlighet; Barnets agerande; Barnets perspektiv på risk och skydd och Utvecklingsrisker.

Modellens konstruktion ger ett gott stöd till en våldsmedveten handläggning. Den hjälper handläggaren att genomgående hålla fokus på våldet genom att samla in och strukturera relevant information och att bedöma risk utifrån bästa tillgängliga kunskap, gynna delaktighet och ge ett gott stöd till ett våldsmedvetet bemötande. Exempelvis är intervjuguiderna konstruerade för att underlätta relationsskapande mellan handläggare och intervjuad och tar hänsyn till barnets ålder och mognad. Vuxenintervju av våldsutsatt förälder innehåller validering av förälderns egen utsatthet innan föräldraansvaret fördjupas och versionen för yngre barn är mer kortfattad och konkret än versionen för äldre barn.

Kontinuerliga säkerhetsplaneringar

Riskbedömningar och säkerhetsplaneringar behöver genomföras vid ett flertal tillfällen under handläggningsarbetet. Redan vid ett första samtal där du planerar att fråga om våld behöver frågan föregås av en riskbedömning av enklare slag. Kan klientens säkerhet äventyras om jag frågar nu? Det är exempelvis direkt olämpligt att fråga med någon annan i rummet om det inte klargjorts att detta är en person klienten har full tillit till. En sådan fråga är inte bara lönlös utan kan också utlösa reaktioner från en våldsförövare med allvarliga risker för en våldsutsatt person. Utifrån riskbedömningen utformas en säkerhetsplanering för hur du ska fråga och hur du på ett säkert sätt ska hantera svaret. Kanske behöver klienten hjälp att formulera en förklaring till varför mötet drog ut på tiden? Om ett barn tillfrågas behöver det finnas tid och utrymme att säkra barnets trygghet vid hemkomst. Kanske behöver föräldrarna hinna kallas för samtal samma dag? Behövs omedelbara insatser för att de ska förmå agera på ett tryggt sätt efter att ha fått veta vad barnet berättat?

Så snart uppgifter om våld i nära relation uppdagats bör en strukturerad riskbedömning göras. Utifrån riskbedömningen görs en grundläggande säkerhetsplanering upp. Den beskriver platser och sammanhang klienten bör undvika och vilka säkerhetsarrangemang som i övrigt behöver vidtas. Det kan exempelvis handla om att bo tillfälligt hos en vän, att undvika att vara ensam med förövaren, kännedom om vilken hjälp som finns att få i en akut situation, en stödkontakt, skyddade personuppgifter, placering i skyddat boende, behov av nytt bankkonto och bankkort eller behov av att byta mobiltelefon och telefonnummer. Riskbedömningen och säkerhetsplaneringar bör förnyas så snart förutsättningarna förändras. Exempelvis om förövaren släpps från fängelse, klienten börjar arbeta eller barnen påbörjar sin skolgång. Ett kvalificerat skyddat boende genomför strukturerade riskbedömningar och gör regelbundet säkerhetsplaneringar som en del av sitt uppdrag.

Om det framkommer uppgifter om allvarligt våld där riskbedömningen påvisar hög risk men skyddsinsatser inte kan sättas in omedelbart, exempelvis om klienten inte samtycker, bör en säkerhetsplanering göras upp för den situationen. Hur kan säkra kontakter ske? Kan du ringa? Om någon annan svarar, vad ska du säga? Ska ni ha ett kodord så det går att förmedla en allvarlig situation utan att förövaren förstår? Kan ni lägga in olika nödnummer i telefonen? Behöver de kallas något annat? Behöver nödnummer också finnas i annan form, exempelvis på en lapp? Hur ska personen agera om situationen hastigt eskalerar? Vem ska kontaktas i en sådan situation? Kan viktiga saker så som pass, läkemedel och en summa pengar förvaras hos någon som klienten litar på? Vilka flyktvägar kan vara lämpliga? Säkerhetsplanering behöver tydligt dokumenteras på ett sätt som gör att sociala jouren eller en kollega snabbt kan ta över i en akut situation, det är särskilt viktigt mot bakgrund av den höga personalomsättningen i socialtjänsten.

Även vid beslut om placering i skyddat boende, familjehem eller HVB där verksamheten ska ansvara för säkerheten behöver socialtjänsten utforma en säkerhetsplanering inför placeringen. Hur ska transporten gå till? Behövs polisbeskydd? Är det säkert att åka i en bil märkt med kommunens logga? Kan personen synas i bilen eller ska den kanske huka i baksätet tills bilen kommit ut ur området? Bör personen ha med sig telefon, dator, airpods eller annan uppkopplad utrustning till det skyddade boendet? Om förövaren är tekniskt bevandrad och misstänks använda digitalt våld är det ofta inte lämpligt då appar kan vara dolt installerade för att skicka platsinformation. Det räcker då inte att stänga av platstjänster. Hur ska personen presentera sig då ni kommer fram? Vid hög risk kan det vara för riskabelt att andra i det skyddade boendet känner till klientens riktiga namn. Ett skyddsnamn måste då ha valts i förväg så att klienten inte röjer sig direkt vid ankomst. Om beslut om omhänder-

tagande av ett barn har fattats med stöd av LVU kan säkerhetsplaneringen behöva innefatta umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort gentemot vårdnadshavarna. Krävs det? Hur ska umgängesbegränsningen utformas?

Interna risker

Även interna risker bör hanteras i riskbedömningar och säkerhetsplaneringar. Finns kontakter eller kopplingar till anställda i förvaltningen som kan innebära säkerhetsrisker? I högriskärenden behöver lokalt skydd som begränsar åtkomsten till den aktuella akten övervägas. Det är ofta aktuellt i hedersrelaterade ärenden. Dessutom är det viktigt att ha rutiner för hur information i skyddsärenden i övrigt hanteras för att minimera risken för att riskabel information sprids. Kollegor bör inte ha kännedom om känslig information som inte krävs för tjänsteutövningen. Det innebär att man kan behöva se över känsliga uppgifter ska hanteras vid exempelvis metodhandledning, samrådsmöten eller placeringsförfrågan.

Även tolkanvändning kan innebära risker, särskilt i ärenden där våldsförövaren har stöd i sin våldsutövning som vid hedersrelaterat våld. Om klienten tillhör en mindre språkgrupp är risken för att tolken har personliga kopplingar till familjen stor men redan att dela samma kulturella bakgrund innebär en risk för att tolken delar värderingar som stöder och ursäktar våldet. Naturligtvis bör tolkförmedlingen använda auktoriserade tolkar med särskild utbildning men så är sällan fallet. Många kvinnliga klienter är tryggare med en kvinnlig tolk. En telefontolk från en annan stad kan vara ett sätt att minska risken. Vid hög risk kan samtalet föras anonymt för att minimera tolkens chanser att identifiera klienten. Vi brukar också alltid förmedla innan att klienten gör ett tecken om något inte stämmer med tolken, exempelvis om denna börjar framföra skuldbeläggande budskap. Det kan vid behov överenskommas via en översättningstjänst i mobilen.

Stöd till säkerhetsplanering:

- Utgå ifrån riskbedömningen och klientens önskemål
- Vad är du och klienten rädda för ska hända? (Riskscenarier). Utforma dem detaljerat och utgå ifrån den aktuella situationen. Vem? När? Hur? Konsekvenser?
- Vilka åtgärder behöver vidtas för att minimera allvarliga risker? Vilka åtgärder behövs omedelbart, på kort och på lång sikt? Planera säkerhetsåtgärderna stegvis
- Om en våldssituation ändå uppstår, hur ska den då hanteras? Handlingsplan
- Behövs kvalificerat stöd i att utforma säkerhetsplaneringen? Varifrån kan du få det stödet? Kollega? Specialiserad verksamhet som ger kollegial vägledning? Polisen? Kvalificerad skyddsverksamhet?
- Vad behöver klienten för att känna sig trygg?
- Finns behov av umgängesbegränsning, hemlighållande av vistelseort eller beslut om utreseförbud jml LVU?
- Finns interna risker? Hur ska de hanteras?

Utredning

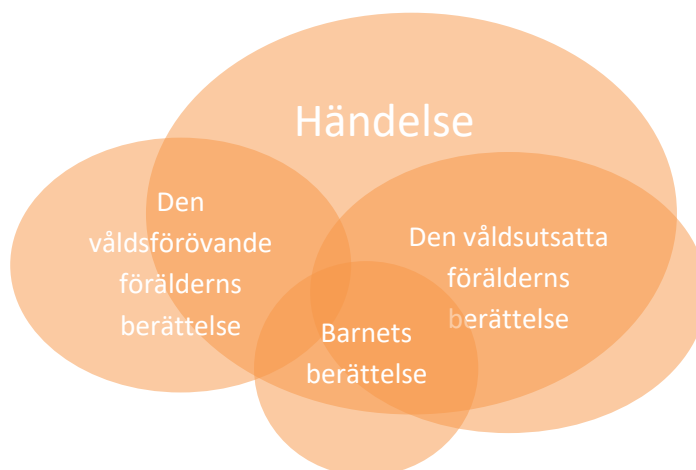
Uppdraget i en socialtjänstutredning i ett ärende där det förekommer uppgifter om våld är att förstå situationen och dess konsekvenser för att kunna besluta om vilka insatser den enskilde behöver för att skyddas från fortsatt våld och få möjlighet till återhämtning. Rätt utförd kan utredningen också bidra till att våldet och dess konsekvenser synliggörs för den utsatte själv, för utredaren och för andra samhällsinstanser så som familjerätt och rättsväsende. Det kan bidra till att bryta våldsnormalisering, underlätta uppbrottsprocessen och återhämtning samt understödja rättsliga processer. Det kräver att utredaren lyckas förstå den specifika våldskontexten och vad den inneburit för de inblandade individerna och koppla det till generella kunskaper om våld och dess konsekvenser med respekt för den enskildes åsikter och önskemål. Det är en komplicerad uppgift av flera skäl.

I utredningar gällande barn är en utmaning att hålla kvar fokus på våldet genom hela ärendet så att insatserna faktiskt adresserar rätt problem. Forskning har påvisat att våldet tenderar "tappas bort" eller omförhandlas under utredningens gång även i de fall då den inleddes pga. uppgifter om våld [66]. Det är allvarligt men förståeligt. Att dölja våldet för omvärlden är en del i våldets mekanismer och det blir gärna ett gemensamt projekt för de inblandade pga. skuld, skam och rädslor samtidigt som våld ger obehag som även professionella helst vill undvika. Dessutom vilar socialtjänstens arbete på en stark familjepresumtion. En god allians med föräldrarna är i de allra flesta fall helt avgörande för att kunna ge insatser som förbättrar ett barns situation och den prioriteras därför högt. Logiken kan bli att uppgifter om våld inte kan bevisas och att den vägen därför inte är framkomlig med föräldrarna varför man i stället går med i föräldrars förklaringar för att kunna bevilja insatser som kan utgöra någon form av skydd och stöd. Det innebär dock att barns upplevelser och berättelser invalideras till förmån för föräldrarnas perspektiv. Det riskerar lämna övergivna och rättslösa barn utan tillit till vuxenvärlden. Våld måste benämnas för att kunna hanteras och vi som i vårt yrke möter utsatta barn måste förmedla att vi tror på barn, annars kan vi inte bidra till förändring.

Våldssituationens många lager

En stor utmaning ligger i de vitt skilda och ofta oförenliga berättelser som kommer från de inblandade i våldssituationen. Alla parter försöker ofta dölja och förringa våldet och då våldet i regel utspelat sig i hemmet där ingen utom de inblandade har insyn finns sällan något sätt att få veta vad som faktiskt hänt. Det kan vara svårt att bedöma vilken vikt som ska läggas vid olika berättelser och perspektiv i en situation då handläggaren aldrig kan vara säker på att bedömningen vilar på riktiga och heltäckande uppgifter.

Våldsutövande män har i forskning visat på tendenser till att hålla isär våldet från andra delar av relationen [67]. De uppfattar våldet som "situationer" som inte kännetecknar relationen som helhet och förefaller inte fullt ut inse hur våldet påverkar familjemedlemmarna mående och relationerna. Kvinnor som utsätts för våld beskriver i stället att hela relationen och deras uppfattningar om partnerns

Efter SKR (2020) *Barn som upplever våld*

beteende präglas av våldet, även i situationer då personen inte utövar våld [17]. De skilda uppfattningarna kan bero på parternas olika upplevelser av situationen men det kan också bero på att våldsförövaren försöker undkomma ansvar. Dessutom vet vi att barns berättelser tenderar överensstämma med föräldrarnas i relativt låg omfattning [55] [56]. Barnens berättelse påvisar ofta att de upplevt och utsatts för fler och svårare våldssituationer än vad föräldrarnas berättelse ger sken av. De inblandades olika perspektiv, upplevelser och berättelser tydliggör vikten av att den vars behov utreds kommer till tals i utredningen. Även när det gäller barn.

Samtalen måste också planeras så att det är möjligt att berätta om sina olika upplevelser. Mot bakgrund av de vitt skilda våldsberättelserna är det att rekommendera att samtalen genomförs i enrum och så snart som möjligt. Du undviker då att våldsutövaren påverkar de andras berättelser eller att de våld utsattas oro och rädsla hinner ta över och göra att de inte vågar berätta. Vår erfarenhet är att det är särskilt viktigt när utredningen rör barn som utsatts för våld. Barn vet ofta att de har sämre förutsättningar för att bli trodda och tagna på allvar än vuxna och anpassar därför gärna sin berättelse till föräldrarnas. Genom enskilda samtal kan utredare snabbt se om det finns stora motsättningar mellan berättelserna eller om de är samstämmiga, det kan bidra till att förstå våldskontexten. När jag som utredare hanterat omedelbara omhändertaganden av barn som berättat om allvarlig våld utsatthet har detta blivit tydligt. När jag i enrum frågat mamman hur hon förklarar uppgifterna om våld har hon gett en förklaring som exempelvis att dottern utvecklat ett eskalerande normbrytande beteende och att föräldrarna därför känt sig tvungna att begränsa hennes frihet. När jag ställer samma fråga till pappa berättar han exempelvis att dottern är psykiskt sjuk och att hennes ADHD gör att hon inte vet vad hon säger. Något normbrytande beteende har hon absolut inte. Här blir det tydligt att något inte stämmer och det stärker dotterns berättelse inför vårdansökan. Om jag pratat med dem tillsammans eller om de fått tillfälle att prata ihop sig om sig om sina svar är risken stor att båda gett en samstämmig förklaring och det hade blivit svårare att bedöma situationen och skydda flickan. I andra ärenden har det varit tvärtom. Allvarliga uppgifter har inkommit men vid enskilda samtal som skett innan de inblandade haft chans att påverka varandra har det blivit tydligt att alla beskriver situationen samstämmigt men med sina egna ord och utifrån sitt perspektiv. Det ger en högre grad av säkerhet inför bedömningen.

Sammantaget är våldssituationer mycket komplexa att utreda, det krävs metodstöd för att försäkra att utredningarna blir av god kvalitet [44]. För att stå ut med osäkerheten kan det också vara hjälpsamt att komma ihåg sitt uppdrag: Socialtjänst är inte en rättsinstans. Uppdraget är att ge skydd och stöd till de som behöver, inte att ta ställning i skuldfrågan. Utredare i socialtjänsten kan därför utgå ifrån vad våld utsatta berättar och hålla hårt i rättighetsperspektivet.

Utredningens utformning

En utrednings mottagare är av betydelse för hur den bör utformas. Socialtjänstens utredningar om våld i nära relation sammanfattas skriftligt för en rad olika läsare varav de flesta inte har fördjupad kunskap om våld och dess konsekvenser. Viktiga läsare är de inblandade själva som behöver kunna förstå socialtjänstens bedömningar och beslut, utförarverksamheter som ska genomföra en beslutad insats och behöver bakgrundsinformation, politiker i nämnder som har att fatta beslut om vissa insatser samt domare och nämndemän som ska fatta beslut vid överklaganden eller vårdansökningar enligt LVU. Dessutom innebär personalomsättningen i socialtjänsten att handläggare även behöver skriva för kollegor som kan komma att ta över ärendet och som då ska kunna fortsätta på samma röda tråd. En hjälpsam utgångspunkt kan därför vara att utforma utredningen som om mottagaren

inte har kunskap om våld. Beskriv våldet och dess konsekvenser tydligt och koppla det till vetenskaplig kunskap. Att våldet blir konkret i utredningen är också en förutsättning för att den ska kunna bidra till stöd, hjälp och förändring. Våldet måste synliggöras för att kunna bemötas, om det förblir oartikulerat i utredningen riskerar du att bidra till att legitimera våldet [68]. Svepande beskrivningar som att det förekommer "hederstänk" i familjen eller att klientens "hälsa är påverkad av våldet" är inte självförklarande och säger inget alls om individens specifika behov. En utredning som är konkret i sitt innehåll är dessutom en dokumentation av våldet som kan komma väl till pass i rättsprocesser eller när ett barn blivit vuxet och försöker skapa mening i det som hände.

Ett verktyg för att hålla våldet i fokus och konkretisera våldet i det enskilda fallet är att göra en noggrann utredningsplanering, både vad gäller barn och vuxna. Undvik allmänt hållna utredningsfrågor som *"Vilka risk- och skyddsfaktorer finns kring Ahmed?"* eller *"Föreligger behov av insats från socialtjänsten?"*. Om du i stället utformar precisa utredningsfrågor blir också svaren konkretare. Exempel på precisa utredningsfrågor är:

- "Vilka former av hot, våld och kontroll har Lisa utsatts för och hur har det påverkat henne?"
- "Vilka behov av hjälp och stöd har Maryam för att etablera ett liv fritt från våld?"
- "Vilka personer är viktiga för Kalle och vilka kan skydda eller stödja honom?"
- "Utsätts Liv för våld av modern och hur påverkar det henne?"
- "Hur gör föräldrarna för att vägleda och sätta gränser för Abdi?"
- "Har Minna utsatts för våld eller kränkande behandling?"

Utifrån utredningsfrågorna kan sedan en planering för hur relevant information ska inhämtas göras upp. Vilka källor kan ha viktig information? Vem ska tillfrågas om vad? Hur ska samtalen genomföras? Om utredningen gäller ett barn så är BBiC en god hjälp vid både planering och genomförande. Frågor om våld kommer in i ett flertal delområden och särskilt i delområdet *Barnets utveckling - Våld, övergrepp och utnyttjande* som listar ett flertal hjälpsamma utredningsfrågor [69].

Tips för att konkretisera våldet i utredningen:

- Utforma en utredningsplanering med konkreta utredningsfrågor och en plan för varifrån och hur information ska inhämtas
- Beskriv våldets motiv, uttryck och utveckling. Ge konkreta exempel. Inte bara de värsta tillfällena utan ge också en bild av hur våldet sett ut i vardagen
- Beskriv våldsutövarens motiv och tillvägagångssätt. Klargör att gärningspersonen bär ansvaret för våldet. Tydliggör kollektivets betydelse och roll i hedersärenden
- Beskriv den utsattas strategier och våldets konsekvenser. Hur mår klienten pga. våldet? Koppla det till kunskap om våldets konsekvenser
- Tydliggör rättighetsperspektivet: Koppla till lagstiftning och mänskliga rättigheter
- Tydliggör riskerna om vård ej beslutas i vårdansökan enligt LVU
- Återge och hänvisa till strukturerad riskbedömning
- Koppla våldets konsekvenser och den strukturerade riskbedömningen till de föreslagna insatserna så att de tydligt motiveras utifrån omständigheter i det enskilda fallet, eftersträva en röd tråd!

Utredningens innehåll

Utredningen behöver förstås innehålla sedvanlig grundinformation som kan ha betydelse för behovet av insatser så som sysselsättning och försörjning, familjesituation, hälsotillstånd, eventuella funktionsvariationer och beroendeproblematik samt bostadssituationen. Resterande utredning inriktas på att förstå den specifika våldskontexten och hur våldet har påverkat klienten. Vad som är relevant att utreda skiljer något beroende på om det rör en vuxen eller ett barn. Följande avsnitt utgår ifrån Socialstyrelsens allmänna råd [64] med våra tillägg och utvecklingar.

Gällande en våldsutsatt vuxen rekommenderar Socialstyrelsen att följande områden ska utredas:

- Akut behov av stöd och hjälp
- Våldets karaktär och omfattning
- Våldets konsekvenser
- Hur klienten hanterar sin situation
- Nätverket
- Behov av föräldrastödande insatser
- Behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt

När det gäller barn som kan vara i behov av skydd eller stöd har socialnämnden ett långtgående utredningsansvar. Om uppgifter inkommer som kan innebära att nämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd ska utredning inledas utan dröjsmål och bedrivas med högsta prioritet. I ärenden gällande barn som utsatts för eller upplevt våld rekommenderar Socialstyrelsen att följande områden utreds:

- Barnets behov av stöd och hjälp akut
- Våldets karaktär och omfattning
- Våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna
- Barnets egen uppfattning om våldet
- Vardera förälderns uppfattning om våldets konsekvenser för barnet
- Barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt

Som synes är merparten av de relevanta områdena överlappande med tillägg för de för barnet så viktiga föräldrelationerna. Kom ihåg att samtal med barnet om våldet är avgörande för att kunna utreda dessa områden, utan dem saknas avgörande information inför beslutsfattandet. Hur våldet upplevts skiljer sig från barn till barn. Om det finns fler barn i familjen behöver varje barn få lämna sin egen beskrivning. I tillägg till barnsamtalen kan information behöva inhämtas från flera viktiga vuxna runt barnet så som föräldrar och vårdnadshavare, skolpersonal och vårdgivare.

Livslinje och nätverkskarta

En vanlig följd av traumatiska händelser är att den drabbade får svårt att hålla ihop sin historia som en helhet [70]. Kronologin går förlorad och det kan upplevas mycket skrämmande och stressande att inte få ihop sina pusselbitar. Det är därför ofta svårt att berätta sin historia på ett sammanhängande vis och följaktligen blir det också svårt för professionella att förstå situationen. Min erfarenhet är därför att det är hjälpsamt att låta de utredande samtalen följa en livslinje som under samtalen ritas upp tillsammans med klienten. Det fungerar bra med både vuxna och barn från den yngre skolåldern. När utredningen gäller yngre barn har jag själv ritat livslinjen och passat in den information jag fått. Livslinjen ger struktur och ordning i berättelsen och bidrar samtidigt till att den utsattas känsla av

sammanhang stärks. Jag brukar börja från början med en snabb resumé av uppväxten. *Var växte du upp? Vilka var dina föräldrar? Har du syskon? Hur ser er kontakt ut i familjen?* För att sedan bli mer detaljerad i mina frågor när vi kommer till den våldsamma relationer eller våldssituationerna. *Hur träffades paret eller föräldrarna? Hur var relationen i början? När började våldet? Fanns tidiga tecken på svartsjuka och kontrollbehov? Hur såg våldet ut i början? Hur har det utvecklats? Vilka uttryck tog sig våldet under graviditet och småbarnstid? Vad gör pappa och mamma när de är arga? Vad gjorde barnet när de vuxna bråkade och slogs? Vilka känslor hade barnet då? Vad var det som hände i den specifika våldssituationen? Vilka var där? Vem gjorde vad? Hur kändes det?* Alla viktiga frågeområden fångas upp under tiden livslinjen utvecklar sig. Viktiga händelser ritas in på livslinjen och vartefter nya viktiga personer dyker upp i berättelsen placeras de in på nätverkskartan.

Akut behov av stöd och hjälp

Med akuta behov avses behov som behöver tillgodoses omgående. Det kan exempelvis röra sig om placering i skyddat boende, familjehem eller HVB eller om akut behov av ekonomiskt bistånd. Klienten kan också behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården eller Polisen. Ett barn kan behöva stöd av socialtjänsten vid mötet med föräldrarna efter ett barnförhör. Om jag träffar en person, vuxen eller barn, som själv sökt socialtjänstens hjälp brukar jag i det första samtalet fråga hur det kommer sig att hen tagit kontakt just nu. Det finns ofta en utlösande händelse som till slut fått bågaren att rinna över. Den händelsen är ofta av stor relevans för bedömningen av ifall akuta insatser föreligger. Svaret kan exempelvis vara att det under gårdagen utspelade sig en särskilt allvarlig våldshändelse, att det finns planer på bortgifte eller att även barnen utsatts. Jag brukar också fråga om personen är rädd och i så fall för vad. Klienten är expert på sin egen situation och kan bäst förutse vad som skulle kunna hända i den akuta situationen. Det är också viktigt att fråga om barn har upplevt eller utsatts för våldet. Exempelvis genom att fråga var barnen var och vad de gjorde vid våldssituationen. Barn kan behöva akut stöd och det kan vara så att socialtjänsten behöver tillse att barnen omedelbart skyddas från våldet även i de fall då en våldsutsatt förälder inte önskar skyddsinsatser. I sådana situationer behöver barnens behov och socialtjänstens ansvar tydligt förklaras för den våldsutsatta föräldern så att denne förstår att valen står mellan att föräldern samtycker till placering i skyddat boende eller att socialtjänsten behöver omhänderta barnen för att tillgodose deras behov av omedelbart skydd. Det kan också vara så att ett barns berättelse föranleder behov av omedelbart omhändertagande enligt LVU. I ett sådant läge behöver barnet få information om bakgrunden till beslutet, vad det innebär och hur det kommer att kommuniceras till föräldrarna.

Våldets karaktär och omfattning

Viktiga områden att ställa frågor kring vid kartläggning av våldets karaktär och omfattning är [63]:

- Hur länge har våldet pågått?
- Har det ökat eller minskat i omfattning?
- Är det enstaka slag eller knuffar eller är det ett utdraget och långvarigt våld?
- Hur ofta förekommer det?
- Har våldet och kränkningarna ändrat karaktär med tiden?
- Förekommer våldet vid vissa tillfällen eller i vissa situationer?
- Har den som utövat våldet använt tillhyggen av något slag, som till exempel knivar, bälten eller cigarettändare?
- Har våldsutövaren varit påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel när våldet ägde rum?

För att kartlägga vilka typer av våld klienten utsatts för brukar det vara hjälpsamt i att börja med definitioner, se avsnittet Definitioner. Vi har väldigt olika tankar om vad våld är, särskilt som det är vanligt att utsatta minimerar våldet. Att rita upp och förklara vanliga våldsyttningar så som fysiskt-, psykiskt-, sexuellt- och ekonomiskt våld kan vara en god hjälp för att klienten ska definiera det hen utsatts för som våld och kunna ge tillförlitlig information. Det kan vara bra att ställa direkta frågor om varje våldsområde. Det är ofta lättare att svara på en direkt fråga än att själv ta upp en händelse som väcker skuld, skam och oro. Exempelvis: *"Har hen någon gång slagit dig/ din förälder med handen?"*, *"Har hen någon gång slagit dig/ din förälder med någon form av tillhygge som ett vapen eller ett verktyg?"*, *"Har hen kallat dig/ din förälder elaka saker eller sagt att du är dålig och värdelös?"* eller *"Har hen någon gång fått dig att känna dig tvingad till sex fast du inte velat?"*

Våldets konsekvenser

Våldet kan ge väldigt olika konsekvenser beroende av våldets karaktär, omfattning och den utsattas risk- och sårbarhetsfaktorer. En rad områden behöver därför utredas för att ge en bild av klientens behov av stöd och hjälp. Viktiga områden att utreda är:

Fysisk hälsa: Finns fysiska skador som exempelvis frakturer, trasiga tänder eller hörselnedsättningar? Har klienten vårdats på sjukhus eller varit sjukskriven? Finns kroniska skador? När det gäller barn kan journaler från hälso- och sjukvård samt elevhälsan vara viktiga pusselbitar.

Psykiska hälsa: Finns symptom på nedstämdhet, ångest, utmattning eller andra tecken på trauma så som koncentrations- eller sömnsvårigheter? Har klientens självkänsla skadats? Påvisar barnet tecken på att utvecklingen påverkats av våldet?

Sociala, ekonomiska och praktiska konsekvenser: Finns tecken på att klienten tvingats minska sitt livsutrymme för att undvika våld? Det kan exempelvis visa sig genom att kontakten med familj och vänner minskat eller helt försvunnit, att hen slutat arbeta eller inte längre har några fritidsintressen. Har klienten tvingats flytta? Har arbetsförmågan påverkats? Det kan visa sig genom att personen är sjukskriven. Har barnet hög skolfrånvaro? Har barnet slutat med tidigare fritidsintressen? Situationen i hemmet kan ha bidragit till att barnet inte fått det stöd som krävts för att uppehålla viktiga sociala sammanhang så som exempelvis skjuts till fotbollsträningen.

Relation till respektive förälder (barn): Hur har barnets relation till respektive förälder påverkats av våldet? Finns tillgång till tröst och stöd vid behov? Vem litar barnet på?

Brister i omsorgen (barn): Har barnet fått sina behov av grundläggande omsorg tillgodosedda? Exempelvis kläder, mat, hygien och stöd i skolarbetet? Hur har föräldrarna pratat med barnet om våldet? Har respektive förälder underlättat för barnet att förstå och hantera upplevelserna? Se avsnitt Våld och omsorgsförmåga

Vardera förälderns uppfattning om våldets konsekvenser för barnet (barn): Våld påverkar omsorgsförmågan negativt hos både våldsförövare och våldsutsatta föräldrar och det är vanligt att föräldrar bagatelliserar våldet. För att barnet ska kunna återhämta sig måste omsorgspersonen eller omsorgspersonerna förstå hur våldet påverkat barnet och förmå finnas där och prata om barnets upplevelser på ett sätt som hjälper barnet att förstå och hantera sina upplevelser. Därför behöver föräldrarnas reflekterande förmåga, uppfattningar och behov av föräldrastödjande insatser utredas. Se avsnitt Våld och omsorgsförmåga samt Föräldrastödjande insatser.

Hur klienten hanterar sin situation

Hur den våldsutsatta själv förstår och hanterar sin situation har stor betydelse för vilka insatser som kan behövas för att klienten ska återhämta sig och förmå etablera ett liv på egna ben fritt från våld.

Uppbrottsprocessen Var i uppbrottsprocessen befinner sig klienten? Är hen kvar i relationen, finns en ambivalens inför ett uppbrott eller har hen lämnat? Det har betydelse för vilka insatser som är aktuella [17]. Har klienten brutit relationen tidigare? Vad upplevdes hjälpsamt och vad saknades?

Ambivalens Vacklar klienten på ett sätt som kan hindra ett uppbrott? Att utforska ambivalensen kan vara en hjälp till att tydliggöra sin vilja genom att klargöra fördelar och nackdelar med ett uppbrott. Även motiverande insatser kan vara viktiga för att möjliggöra ett uppbrott.

Våldsnormalisering Finns tecken på långgående normalisering av våldet som kan hindra återhämtning och medföra ökad risk för nya våldssituationer? Det kan då behövas psykoedukativa insatser för att bryta våldsnormaliseringen och möjliggöra återhämtning.

Traumatisk bindning Har klienten fortsatt starka emotionella band till förövaren som kan hindra uppbrott och motverka återhämtning? Kan insatser erbjudas som kan klippa några band? Det kan exempelvis röra sig om hjälp till stadigvarande boende eller egen ekonomi för att minska beroendet.

Tillitsbrist finns tecken på allvarlig tillitsbrist som kan påverka klientens mottaglighet för insatser? Bemötande och insatser kan behöva anpassas för att möta särskilda behov av trygghet.

Motstånd Där det finns makt finns det motmakt. De flesta som utsätts för våld gör motstånd men ofta på subtila sätt för att undvika mer våld. Det utsatta kanske ringer efter hjälp, undviker att vara ensam med förövaren eller har en hemlig telefon. Det är aktiva strategier som behöver synliggöras i utredningen. Det kan stärka klienten självkänsla och tydliggöra våldets karaktär [68].

Nätverk

Att kartlägga klientens nätverk har flera syften, nätverket kan inte antas fungera stödjande. Kartläggningen kan påvisa möjligheter till skydd och stöd men också visa på ytterliga risker som behöver hanteras. Våldet kan ha medfört en isolering som allvarligt skadat klientens relationer. Det kan då inte mobiliseras omedelbart i en akut situation och det kan finnas behov av insatser för att reparera dem. Det kan också vara så att nätverket sanktionerar våldet eller att de inte kan motstå påtryckning. Relationerna medför då allvarliga risker som behöver hanteras. Även våldsutövarens nätverk är viktigt att kartlägga. Finns kontakter som delar förövarens uppfattning och är villig att bistå i våld, hot och kontroll? Det kan vara fallet i heders- och kriminella kontexter.

I samband med att personer placeras på nätverkskartan brukar jag samtidigt ställa frågor om kvalitén i relationerna. *Hur ser tilliten ut? Vem söker barnet upp när det behöver tröst? Vad vet personen om våldssituationen? Hur ställer denne sig till våldsutövaren?* I hedersrelaterade ärenden är det hjälpsamt att samtidigt fråga hur maktförhållandena ser ut. *Vem bestämmer vad? Vem har sista ordet? Vem påverkas av vem?* Detta kan ritas in som en ytterligare dimension av nätverkskartan.

Föräldrastödjande insatser

Våld har negativ inverkan på omsorgsförmågan hos både våldsutövande och våldsutsatta föräldrar, se avsnitt Våld och omsorgsförmåga. Vårdnadshavarnas omsorgsförmåga är därför central att utreda för att barnets behov efter våldet ska tillgodoses. Det kan vara hjälpsamt att inleda med att

informera om att våld oundvikligen påverkar omsorgsförmågan och att man därför alltid utreder frågan för att kunna erbjuda hjälp och stöd, det kan avlasta från skuld och öppna för fortsatta samtal. Våldsutsatta föräldrar kan behöva hjälp att reparera relationen till sitt barn och att återupprätta sitt föräldramandat. De kan också behöva stöd i att förstå sina egna och barnets reaktioner samt hjälp med hur de ska prata om våldet och situationen på ett sätt som bidrar till att barnet kan begripliggöra det. Många föräldrar har också behov av avlastning för att orka med i den akuta fasen.

Behov av stöd och hjälp på kort och på lång sikt

Personer som utsatts för våld i nära relation under en längre tid har ofta en lång väg att vandra mot självständighet och hälsa. Behovet av stöd och hjälp kan variera stort i processen. Även barn som utsatts för eller upplevt våld kan ha varierande behov av insatser över tid. När de akuta frågorna är hanterade bör därför även behovet på längre sikt utredas så att insatserna redan från början kan ta sikte på ett gemensamt mål. Det kan exempelvis röra frågor om stadigvarande boende, arbete och sysselsättning, behov av kontakt med hälso- och sjukvården och planering för fungerande skolgång.

Barn som upplevt våld behöver så snart som möjligt få en trygg och stabil situation för att kunna återhämta sig och utvecklas på ett gynnsamt vis. Här är skolgång och hälsa särskilt viktiga livsområden som behöver hanteras tidigt i processen. Boendefrågan är också viktig att ha med sig redan från början. Ett nytt hem är ofta den bas där man äntligen vågar landa, hämta kraft och börja bygga upp livet igen, det gäller både barn och vuxna. Många som bryter upp från våld förlorar både bostad och bohem i uppbrottet. Ekonomiskt våld kan ha medfört betalningsanmärkningar och ofta har inkomsten påverkats negativt vilket resulterar i att de utsatta har begränsade möjligheter att ordna bostad på egen hand. Situationen försvåras ytterligare av bostadsbristen. Här behövs en strategi. Kan den våldsutsatta exempelvis hävda bättre rätt till gemensam bostad, inte nödvändigtvis för att flytta dit utan för att ha något att byta med? Finns möjlighet till förtur i kommunen? Finns ett skyddat boende som kan erbjuda möjlighet till förstahandskontrakt?

Frågor som kan vara till hjälp i utredningsarbetet:

- Berätta om den senaste gången hen slog dig, vad hände? Har det hänt förut? När var första gången? Vad hände då?
- Hur märker du att hen kommer att bli våldsam? Vad brukar du göra då?
- Hur mår du? Kan du sova, äta och koncentrera dig som du brukar? Är du nedstämd, orolig eller rädd? Har du fått några fysiska skador?
- Vad vill du göra som du inte får? Vad måste du göra som du inte vill?
- Alla familjer har regler, vilka regler är viktiga i din familj?
- Är anseende och rykte viktigt för hen/familjen? Hur talar man om det?
- Varför väljer du att berätta just nu?
- Är du rädd? Vad är du rädd för ska hända?
- Är du gift eller bortlovad till någon?
- Var fanns barnen när det hände? Hur reagerade de? Är någon mer utsatt?

Insatser

Bedömning av behovet av insatser ska utgå ifrån utredningen inklusive riskbedömningen [64]. Om ett strukturerat instrument använts finns redan en god bild av vilka insatser som krävs utifrån klientens behov av skydd men det är viktigt att inte glömma behovet av praktisk, ekonomisk och psykisk hjälp [63]. Bedömningen ska utgå från handläggarens professionella analys av klientens behov samt klientens egna önskemål och ta hänsyn till behov på både kort och lång sikt. När det finns valmöjlighet är det viktigt att ta hänsyn till vetenskaplig kunskap om insatsers effekter. Ofta finns inte vetenskaplig kunskap om de insatser som används i socialt arbete och man kan därför behöva stödja sig på andra källor så som praktisk erfarenhet om vad som brukar vara hjälpsamt [51]. Det är då särskilt viktigt att den enskildes önskemål får väga tungt vid val av insats och att klientens situation följs upp regelbundet och systematiskt för att säkerställa att insatserna har avsedd effekt.

Insatser till våldsutsatta vuxna

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd framgår att socialnämnden vid behov ska erbjuda våldsutsatta vuxna ett lämpligt tillfälligt boende som motsvarar personens behov av skydd [64]. Övriga insatser är formulerade som rekommendationer vilka socialnämnden bör kunna erbjuda:

- Akut ekonomiskt bistånd
- Information och råd
- Stödsamtal
- Hjälp att ordna stadigvarande boende
- Stöd i föräldraskap
- Förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer
- Hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården
- Hjälp vid kontakt med andra myndigheter, som exempelvis Polisen och Skatteverket

Socialtjänstens insatser till våldsutsatta kan delas in i tre kategorier: *Ekonomiskt och praktiskt stöd, Boende samt Samtal och behandling* [71].

Ekonomiskt och praktiskt stöd

En viktig grundprincip är att ekonomiska förutsättningar inte ska tvinga någon att leva med våld. Det hör därför till socialtjänstens arbete med våldsutsatta att erbjuda ekonomiskt stöd om det krävs för att möjliggöra uppbrott. Många av de som söker socialtjänstens hjälp för att bryta upp från en våldsam relation behöver ekonomiskt stöd. Ibland för att de är låginkomsttagare och ekonomiskt beroende av våldsutövaren men det kan också bero på att situationen medför stora svårigheter att komma åt sina tillhörigheter och tillgångar. Många har inte ekonomiskt utrymme till att oförutsett köpa det nödvändigaste så som kläder, hygienartiklar och mat vid akut placering i skyddat boende och skyddsbehovet kan också innebära att bankkort inte bör användas om våldsutövaren kan ha tillgång till kontoutdrag då de avslöjar vistelseorten. Dessutom är ekonomiskt våld ett vanligt våldsuttryck som kan innebära att klienten inte har tillgång till sina egna pengar eller har betalningsanmärkningar som begränsar möjligheten till kredit i en akut situation. Det uppstår därför ofta akut behov av ekonomiskt bistånd men det kan också behövas ekonomiskt stöd över en längre tid för att klienten ska hinna etablera ett självständigt liv.

Rätten till bistånd ska prövas utifrån individens specifika behov för att uppnå en skälig levnadsnivå. Vad gäller våldsutsatta individer innebär det att ett flertal undantag kan behöva göras från de

generella krav som ställs för rätten till ekonomiskt bistånd för att möjliggöra ett liv fritt från våld [63]. Socialtjänsten kan exempelvis bevilja akut bistånd till mat och hygienartiklar trots att klienten haft inkomster över norm mot bakgrund av att klienten inte kan eller bör använda sitt bankkort. Bistånd kan också beviljas för oförutsedda utgifter som inköp av kläder eller ny mobiltelefon om det inte varit möjligt att planera uppbrottet och få med sig tillhörigheter. Undantag kan också göras från makars försörjningsskyldighet enligt äktenskapsbalken och gällande realiserbara tillgångar.

Många har också omfattande behov av samhällsinformation och praktiskt stöd. Det är många frågor och processer att hantera i samband med ett uppbrott och de flesta har inte behövt sätta sig in i hur det fungerar innan de hamnade i situationen. Vårdkontakter för sig själv och sina barn, kontakter med Försäkringskassan för att ändra utbetalning av barnbidrag eller för att söka sjukpenning, med banken för att spärta bank-id, ordna med nya konton, kontokort och Swish, med Skatteverket för att ansöka om skyddade personuppgifter, med polisen för att anmäla brott, ansöka om kontaktförbud eller medverka i utredning, med familjerätt inför förhandling om vårdnad och umgänge, äktenskapsskillnad, bodelning, rättsprocesser och så vidare ... Allt detta behöver hanteras samtidigt som många är i sitt livs största kris, det är inte konstigt att det kan behövas omfattande stöd både för att orka och för att förstå vad som behöver ordnas. Klienter som saknar stödjande nätverk eller är bristfälligt integrerade i Sverige kan behöva särskilt mycket stöd i dessa frågor. En del av detta kan kanske socialsekreteraren själv bistå med men om behovet är större behövs ofta andra insatser beviljas. Ett kvalificerat skyddat boende gör detta som en del av sitt uppdrag. För klienter som inte är i behov av skyddat boende finns kanske möjlighet att bevilja en stödresurs eller en kontaktperson.

Skyddat boende

Socialnämnden ska erbjuda våldsutsatta vuxna ett lämpligt tillfälligt boende utifrån deras behov av skydd [64]. I det akuta skedet kan det innebära en placering i skyddat boende, i en lägenhet med eller utan stöd eller ett annat tillfälligt boende. Vid valet av boende är det viktigt att se till klientens totala situation. Det är i regel olämpligt att bevilja boende på hotell eller vandrarhem eftersom de flesta är i kris och behöver tillgång till stöd och hjälp. Dessutom är dessa boendevalternativ sällan lämpliga ur säkerhetssynpunkt.

Skyddat boende är en vanlig insats till våldsutsatta personer i samband med uppbrottet och den närmaste tiden därefter. Eftersom insatsen skyddat boende ännu inte regleras i lag och förordningar kan verksamheter som erbjuder skyddat boende ha väldigt olika innehåll och förutsättningar, se avsnittet Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende. Socialsekreterare behöver därför vara noggranna när de väljer utförare så att verksamheten matchar klientens behov. Skyddade boenden drivs av flera typer av huvudmän. Större kommuner har ofta ett eget skyddat boende med kvalificerad personal och olika typer av stödinsatser, ofta kallade Kriscentrum. Det kan vara lämpligt om det bedöms tillräckligt säkert att klienten finns kvar i samma geografiska område. Kvinnojourer bedriver ofta skyddat boende med stödinsatser. Verksamheten bemannas ofta med både kvalificerad personal och med volontärer och bemanningsgraden kan variera. Privata verksamheter erbjuder också skyddade boenden. De kan vara allt från specialiserade institutioner med kvalificerad dygnet runt bemanning och behandlingsinsatser till en lägenhet på skyddad adress och någon att ringa vid behov. Oavsett huvudman så varierar innehållet i verksamheterna mycket. I vissa skyddade boenden bor de placerade i kollektiv, i andra har de självhushåll i egna lägenheter. Vissa har ett högteknologiskt skalskydd och personlarm medan andras skydd består av att gärningspersonen inte känner till adressen. Verksamheternas har också olika typer av spetskompetens. Hedersrelaterat

våld, våldsutsatta HBTQI-personer, beroendeproblematik och gärningspersoner med koppling till kriminella nätverk är exempel på målgrupper som kan kräva särskild kompetens.

Ett kvalificerat skyddat boende erbjuder inte bara ett säkert ställe att bo på utan även olika typer av skydds- och stödinsatser. Skyddet består dels av ett *skalskydd* så som exempelvis säkerhetsdörrar, insynsskydd, larm eller kamerabevakning, dels av ett arbete med att etablera en *inre skyddsmedvetenhet* hos klienten. Den inre skyddsmedvetenheten förutsätter att klienten identifierar sig som en person som utsätts för risker och som är värd att skydda. Verksamheten behöver därför arbeta för att klienten ska avnormalisera våldet, bygga upp sin självkänsla och att lära sig strategier för att hålla sig säker i sin vardag. Klienten lär sig att hantera skyddade personuppgifter i olika situationer, att göra säkerhetsplaneringar inför olika aktiviteter och att tänka på sin säkerhet i vardagssituationer. På lång sikt är det främst den inre skyddsmedvetenheten som leder till ökad trygghet och förebygger våld, det är därför avgörande att det skyddade boendet arbetar aktivt för att hjälpa klienten utveckla den. En förutsättning för att kunna ansvara för klientens säkerhet och att hjälpa klienten att etablera en inre skyddsmedvetenhet är att arbetet utgår ifrån aktuella strukturerade riskbedömningar och säkerhetsplaneringar varför verksamheten bör arbeta med sådana metoder. Stödinsatserna kan ha olika form och innehåll. Någon form av kvalificerat samtalsstöd och hjälp i praktiska frågor bör ingå. Om barn följer med sin förälder vid vistelsen bör samtalsstöd för barn samt föräldrastödande insatser ingå vid behov.

Det är således många faktorer att ta hänsyn till. Valet bör utgå ifrån individens behov både i den aktuella situationen och utifrån hur behoven bedöms på sikt. Det kan vara hjälpsamt att spalta upp de viktigaste behoven som identifierats i utredningen och ställa ingående frågor kring verksamhetens möjlighet att möta dem. Här är förslag på faktorer att ta hänsyn till:

Frågor till hjälp vid val av skyddat boende:

- Vad är den primära anledningen till placeringsbehovet: Skydd, stöd eller att ha någonstans att bo? Låt det primära behovet vägleda i valet
- Är boendet beläget så att klienten utan fara kan röra sig i närområdet?
- Hur arbetar verksamheten med skydd och säkerhet? Finns tillräckligt skalskydd? Finns ett aktivt arbete med klientens inre skyddsmedvetenhet? Utför verksamheten strukturerade riskbedömningar och kontinuerliga säkerhetsplaneringar?
- Finns adekvat kompetens för att bemöta klientens problematik? Finns relevant språk- och kulturkompetens? Arbetar verksamheten aktivt med skolgång och vårdkontakter för medföljande barn?
- Passar boendeformen, kollektiv eller lägenhet, klienten och eventuella barn? Är klientens husdjur välkomna i boendet?
- Vilken typ av stöd behöver klienten/ medföljande barn och i vilken omfattning? Erbjuder verksamheten den typen av stöd? Hur är verksamheten bemannad?
- Finns en vårdkedja så att insatsen kan anpassas efter klientens förändrade behov utan onödiga uppbrott? Kan verksamheten erbjuda hjälp till stadigvarande boende?
- Har klienten eller medföljande barn särskilda behov? Kan verksamheten möta dem?

Stadigvarande boende

Socialnämnden ska också erbjuda hjälp till stadigvarande boende [64]. I praktiken kan det innebära allt från stöd i att själv hitta en bostad till att kommunen erbjuder förtur till ett förstahandskontrakt. Boendefrågan är ofta svår att lösa av flera skäl. Dels är bostadsbristen betydande i stora delar av landet vilket medför hård konkurrens och lång väntetid, dels är det ofta inte lämpligt att bo kvar i samma område och kommunerna kan bara erbjuda bostäder inom sina egna gränser. Olika försök till samarbeten mellan kommuner har gjorts och frågan har nyligen aktualiserats på nationell nivå men än så länge finns ingen sammanhållen nationell strategi. En väg fram kan vara att välja ett skyddat boende som erbjuder hjälp till stadigvarande boende. På Göteborgs Stadsmission driver vi en samverkansmodell tillsammans med privata hyresvärdar som vi kallar *Nyckeln*. Modellen utgår från ett bostadförst-liknande koncept där klienten blir vår andrahandshyresgäst och samtidigt beviljas stödsatser utifrån våldsutsattheten genom socialtjänsten. Målet är att klienten i slutet av insatstiden ska ha stabiliserats i sitt mående, etablerat sig på bostadsorten, fått en fungerande ekonomi och utvecklat en inre skyddsmedvetenhet för att kunna överta kontraktet och stå på egna ben. Liknande försök görs på flera håll i landet så det kan vara värt att undersöka inför placering.

Samtal och behandling

Gränserna mellan stödjande och behandlade samtal är flytande i socialt arbete och ibland kallas samma typ av samtal för stödjande i en verksamhet men behandlande i en annan [71]. Om behovet avser stöd för att förstå och stå ut genom processen eller för att vara en god förälder faller det ofta inom socialtjänstens ansvar men om det finns behov av psykoterapeutisk samtalsbehandling, exempelvis vid PTSD, krävs kontakt med sjukvården. Oavsett hur samtalen klassificeras är samtalsstöd ofta viktigt för våldsutsatta personers mående, motivation och ork [72]. De typer av samtalsstöd som är aktuella inom socialtjänstens område är ofta motiverande samtal, emotionellt stöd och psykoedukation, dvs. utbildning om våld och dess konsekvenser. De kan behöva varvas följande efter klientens skiftande behov i processen.

Var individen befinner sig i sin process är avgörande för vilken typ av samtal klienten kan tillgodogöra sig. Om personen är kvar i den våldsamma relationen är stödsamtal inte alltid lämpligt då avlastningen kan innebära att personen "står ut" och stannar längre i relationen med onödigt lidande till följd men det kan vara till stor hjälp att få motiverande samtal för att undersöka motstånd och lista för- och nackdelar med att lämna respektive att stanna. I den mest akuta situationen är ofta akuta praktiska behov så som säkerhet, boende och ekonomi överordnade och det blir då svårt att tillgodogöra sig stödsamtal. När våldsutsatta personer kommit ur våldet, fått sina akuta behov tillgodosedda och upplever en viss trygghet brukar de börja landa. Då brukar många känslor och frågor komma: Hur blev det så här? Varför gjorde jag inget tidigare? Hur kunde jag låta barnen uppleva det här? Varför ska han bo kvar och jag gömma mig? Då finns ofta behov av stödjande samtal. Psykoedukation brukar kunna vara särskilt hjälpsamt för att begripa sina erfarenheter och hantera sina reaktioner. Det finns flera sessionsbaserade grupprogram för detta som brukar vara väldigt uppskattade. Att bättre förstå våldets omfattning och uttryck, sina egna och eventuella barns reaktioner och våldsförövarens ansvar för våldet kan bidra till att bryta våldsnormaliseringen och avlasta från skam, skuld och ansvar. Särskilt i grupp där det blir tydligt att andra har liknande upplevelser. När situationen har stabiliserats så pass att det finns en ny vardag som är trygg och förutsägbart finns förutsättningar för en psykoterapeutisk behandlingsinsats för den som behöver.

Skyddade personuppgifter

Uppgifterna i den svenska folkbokföringen är offentliga. Personer som är utsatta för våld kan dock leva under ett hot som motiverar att uppgifterna inte avslöjas, de kan då få skyddade personuppgifter. Att leva med skyddade personuppgifter komplicerar livet. Det är exempelvis ofta svårt att få lån och krediter eftersom bakgrundskontrollen försvåras, personuppgifterna måste ofta hanteras i särskild ordning vilket gör att ansökningar och myndighetskontakter blir krångligare och det är ofta svårt att handla saker på nätet. Det är därför en åtgärd som ska användas bara när det behövs. Om en våldsutsatt person riskerar bli uppsökt efter uppbrottet finns behov av skyddade personuppgifter och ansökan bör insändas i samband med att klienten flyttar för att ha bäst effekt. Det finns tre typer av skyddade personuppgifter utefter vilket behov den som söker har:

Sekretessmarkering är den lägsta graden. Det är en administrativ åtgärd som ska göra det svårare för andra att ta del av personens uppgifter i folkbokföringsregistret. Personuppgifter syns fortfarande hos alla myndigheter men med en markering som ska fungera som en varningssignal om att en prövning behöver göras innan uppgifterna lämnas ut.

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än sekretessmarkering. Personer som beviljats skyddad folkbokföring får vara folkbokförda på en annan plats än där man faktiskt bor. De gamla adressuppgifterna tas bort och den nya adressen registreras inte i folkbokföringen. Det innebär att de inte sprids till andra myndigheter men de kan se att personen har skyddad folkbokföring.

Dessa båda nivåer är det Skatteverket som handlägger. Efter ansökan utreder Skatteverket om behov av skyddade personuppgifter föreligger. För att beviljas sekretessmarkering krävs att det finns risk att personen utsätts för brott, förföljelse eller allvarliga trakasserier. För att få skyddad folkbokföring krävs att det finns särskilda skäl att anta att personen kan bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier. Den skyddade folkbokföringen måste också kunna antas få faktiskt effekt. Det innebär att det som regel krävs att den skyddsbehövande flyttar till en för våldsförövaren okänd adress. Dessutom måste den skyddsbehövande själv bidra till att skydda personuppgifterna. Det innebär exempelvis att kontakten med våldsförövaren behöver vara bruten och att personen inte får sprida känslig information i sociala medier. Barn som följer med den skyddsbehövande behöver också ha skyddade personuppgifter för att åtgärden ska ha effekt. I samband med ansökan fyller den skyddsbehövande i om hen har barn med sig. Det räcker att den skyddsbehövande undertecknat ansökan även för medföljande barn. Information om ändring i folkbokföringen utsänds till den andra vårdnadshavaren men utan uppgifter om på vilket sätt de ändrats varför det inte medför rövning.

På Skatteverkets hemsida finns information om ansökan. Till ansökan behöver intyg om behovet av skyddade personuppgifter bifogas. Ett intyg från socialtjänsten som intygar att personen har bedömts ha skyddsbehov pga. våld i nära relation brukar vara tillräckligt. Vid ansökan om skyddad folkbokföring kan sammanfattning av strukturerad riskbedömning vara ett gott underlag.

Fingerade personuppgifter är den högsta graden av skyddade personuppgifter. Det innebär att personen får nya identitetsuppgifter, dvs. nytt personnummer och nytt namn. För att få fingerade personuppgifter krävs utsatthet för särskilt allvarlig brottslighet samt hot mot liv, hälsa eller frihet. Beslutet kräver att den skyddsbehövande brutit helt med sitt gamla liv eftersom det annars inte kan antas ha avsedd verkan. Det är därför sällan aktuellt gällande personer som utsätts för våld i nära relation. Ansökan om fingerade personuppgifter handläggs av Polisen, mer info finns på deras hemsida.

Postförmedling

Den som har sekretessmarkering eller skyddad folkbokföring kan få postförmedling via Skatteverket för att skydda vistelseadressen. Det innebär att post adresseras till en postförmedlingsadress på Skatteverket som sorterar den och skickar ut den till den postadress den skyddsbehövande anmält. Observera att Skatteverket inte gör några säkerhetskontroller av posten utan bara förmedlar den. Det innebär att det är möjligt att skicka hot eller spårsändare med posten. För att skydda bostaden är det ofta lämpligt att anmäla en särskild postadress dit posten kommer, exempelvis till en postbox eller hem till en vän för att kunna kontrollera innehållet innan den tas till bostaden. Postförmedling innebär en fördröjning i postgången som ibland kan orsaka svårigheter. Det kan därför vara bra att använda en tjänst för myndighetspost, autogiro och e-fakturor när det är möjligt.

Att bedöma barns behov av insats

Socialstyrelsens föreskrifter är skarpare när det gäller socialnämndens ansvar för barn som utsatts för eller upplevt våld. Socialnämnden ska erbjuda insatser på akut, kort och lång sikt med utgångspunkt i barnets behov av skydd, råd och stöd samt av vård och behandling [64].

Barnen behöver först och främst komma ur den våldsamma livssituationen och skyddas från ytterligare våld, hot och kränkningar. Det är en förutsättning för att vidare insatser ska vara till hjälp [30]. De behöver också föräldrar med tillräcklig omsorgsförmåga för att möta deras behov efter våldet och förebygga våldets konsekvenser, se avsnitt Barns behov efter våldet. Det räcker dock sällan. Barn som upplevt våld har ofta behov av egna riktade insatser för att avlastas från skuld, skam och ansvar, för att göra våldet begripligt och för att förebygga negativa konsekvenser på sikt [30]. Dessutom behöver många barn hjälp med relationen till sina omsorgspersoner, föräldrastödjande insatser kan ses som en indirekt form av hjälp till barnet. Utvecklingen av stöd- och behandlingsinsatser för våldsutsatta barn har varit intensiv under de senaste decennierna även om det fortfarande är ett relativt nytt kunskapsområde [44]. Idag finns ett utbud av insatser för olika grupper av barn med mer eller mindre känd effekt och utvecklingsarbete pågår fortfarande. Det gäller även traumabehandling som idag finns i olika former utifrån typen av symptom barnet uppvisar, barnets utvecklingsnivå och problemets allvarlighetsgrad.

Exempel på strukturerade stödjande och behandlande insatser för barn som upplevt våld:

KIBB en behandlingsmetod för barn 3–17 år som utsatts för våld som också involverar syskon och föräldrar. Insatsen bygger på anknytningsteori, inlärningspsykologi, utvecklingspsykologi, humanistisk psykologi och psykodynamisk teori. Programmet omfattar 16 tillfällen

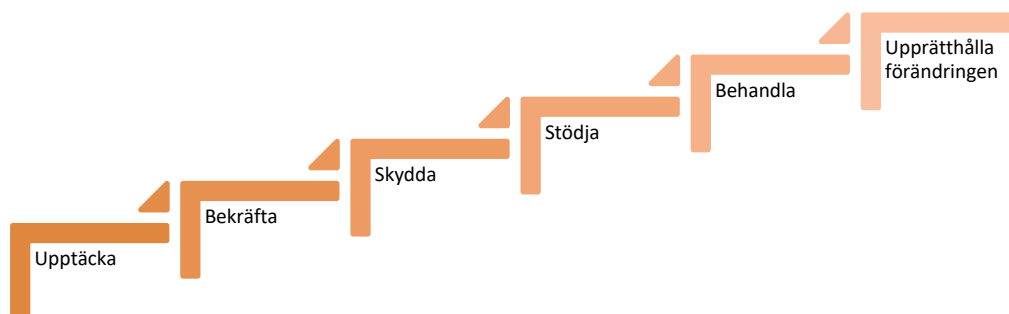
Project Support är en behandlingsmetod för mamma-barn som genomförs i hemmiljö vid ca 20 tillfällen. Insatsen syftar till att ge mamman stöd och verktyg att hantera problem samt att reducera barnets beteendeproblem genom föräldraträning

COS-P (Trygghetscirkeln) är ett relationsbaserat föräldrastödsprogram som bygger på anknytningsteori. Metoden syftar till att öka förälderns förmåga att utgöra en trygg bas och säker hamn för sitt barn. Programmet genomförs i grupp om ca 8 sessioner

Kids' club är en manualbaserad gruppinsats för barn 3 - 12 år som upplevt våld. Insatsen bygger på traumateori och syftar till att hjälpa barn att hantera sina traumatiska erfarenheter och att arbeta med deras förhållningssätt till våld. Parallellt genomförs grupper för barnens mammor.

Insatstrappan

Eftersom både våldserfarenheterna och barnens reaktioner är mycket olika har barn olika behov efter våldet även om vissa grunder är allmängiltiga för alla barn. En viktig del av socialtjänstens uppdrag blir därför att välja rätt insatser till det aktuella barnet för att tillgodose barnet rättigheter till hjälp, vård och behandling och motverka våldets negativa konsekvenser på kort och lång sikt. Forskare har tagit fram en insatstrappa som beskriver insatser från en basal nivå som alla barn som upplevt våld har rätt till, till insatser för barn som utvecklat egna problem som en del av våldets konsekvenser och behöver specialiserade behandlingsinsatser [44] [30]. Den kan vara till god hjälp vid analys och bedömning av barnets behov av insatser efter våldet.

Efter SKR (2020) *Barn som upplever våld* [44]

Upptäcka Den första nivån av insatser handlar om att upptäcka och uppmärksamma barn som upplevt våld och att bemöta dem på ett våldsmedvetet sätt. Det är en angelägen uppgift för alla verksamheter som kommer i kontakt med barnen och deras familjer. Se avsnittet Att upptäcka våld

Bekräfta På den andra nivån behöver de vuxna som möter barnen bekräfta och giltiggöra barnens upplevelser av våld. Det är ett mycket viktigt steg som kan bidra till delaktighet och känsla av sammanhang vilket kan förebygga vidare negativa konsekvenser av våldet [57]. Se avsnittet Våldsmedvetet bemötande

Skydda Det tredje steget rör skyddsinsatser. Om barnet är i en situation som innebär risk för nya våldssituationer behöver det skyddas. Riskbedömning ska därför genomföras som en del av det andra steget för att kunna bedöma behovet av insatser i steg tre. Barn kan placeras på skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende tillsammans med en vårdnadshavare. Barn som behöver skyddsplaceras utan vårdnadshavare placeras i HVB eller familjehem. Det finns HVB och konsulentstödda familjehemsverksamheter som är specialiserade på skyddsplacering av barn. Om placering görs i ett av nämndens egna familjehem behöver familjehemmet få särskild utbildning och handledning för att hantera skyddsfrågorna, det är ett komplicerat område. Om vård beslutas jml LVU kan beslut om hemlighållande av vistelseort och umgängesbegränsning fattas för att skydda placeringen. Vid påtaglig risk för att ett barn förs utomlands för könsstympning eller barnäktenskap kan beslut om utreseförbud fattas. Barnet kan också behöva skyddas från att umgänga med en våldsam förälder. Att leva skyddad men behöva utstå umgänge med en förälder barnet är rädd för innebär att det psykiska våldet fortgår för barnet, det motverkar trygghet och återhämtning.

Risikfaktorer som föranleder behov av skyddsinsats är: Det förekommer allvarligt våld och faktorer som tyder på hög risk för partnervåld och/eller barnmisshandel, barnet ingriper i våldssituationer, barnet uttrycker rädsla eller barnet visar tydliga tecken på att ha påverkats negativt av våldet [44]

Stödja Det fjärde steget handlar om särskilda stödinsatser riktade till barn som upplevt våld. Det kan handla om riktat krisstöd, enskilda stödsamtal eller deltagande i stödgrupp för barn med våldserfarenheter. Exempel på strukturerade metoder är Trappan-samtal och stödgruppsprogrammet Kid's Club [30].

Riskfaktorer som föranleder behov av stödinsats är: Livssituationen är instabil gällande boende, förskola/ skola, fritid och kamrater, det är oklart om barnets relation till respektive förälder präglas av tillit och/ eller stabilitet, det är oklart om respektive förälder fungerar som trygg bas och säker hamn, föräldern brister i den känslomässiga omsorgen, omsorgsalliansen mellan föräldrarna är svag eller obefintlig, det finns begränsade möjligheter för barnet att infoga våldet i sin livsberättelse, våldet har blivit ett "normalt" sätt att hantera relationer och konflikter, Barnet visar en acceptans inför att själv använda våld eller utsättas för våld [44].

Behandla Den femte nivån rymmer insatser för barn som uppvisar symtom på allvarliga konsekvenser av våldet och som kräver behandling. Det kan behövas om barnet exempelvis uppvisar symtom på PTSD, allvarliga utagerande problem eller svåra problem i relationen till sina anknytnings- och omsorgspersoner. Det finns insatser som befinner sig i gränslandet mellan stöd och behandling så som KIBB, COS-P och Project Support, se faktaruta ovan. De befinner sig således mellan steg fyra och fem i insatstrappan. På den femte nivån finns också metoder som främst används inom barn- och ungdomspsykiatri så som CPP (Child Parent Psychotherapy) och TF-KBT (Traumafokuserad KBT).

Riskfaktorer som indikerar behov av behandlingsinsats är: Barnets relation till föräldern präglas av instabilitet och tillitsbrist, föräldern fungerar inte som trygg bas och säker hamn, föräldern brister i känslomässig omsorg, omsorgsalliansen är otillräcklig, barnet visar tydliga tecken på att påverkats negativt av våldet så som symptom på trauma, inåtvända eller externaliserade problem [44].

Upprätthålla Det sjätte steget handlar om stabiliserande insatser för att upprätthålla förändringen i behandlingen och säkerställa barnets mående och utveckling över tid.

Vad barn själva vill ha för stöd och hjälp efter våldet

- Att vuxna hjälper till i rättsprocessen, med att ordna skola och att etablera en ny vardag
- Att få veta vad som händer med pappa och med deras skola, kompisar och husdjur
- Att få berätta om vad de har varit med om
- Att få ta mindre ansvar för allting och att få veta mer om sina rättigheter
- Att någon vuxen som mår bättre än mamma tar hand om henne
- Att någon snäll vuxen berättar vad som kommer att hända vid varje nytt steg
- Att få ta med sina saker och sitt husdjur till boendet
- Att få gå i skolan, ha kompisar och vara "normal"

Min tur att berätta [58]

Fördjupningstips

Barn som upplever våld – Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga (Bok, nedladdningsbar på SKR.se) – Sveriges kommuner och Regioner (SKR)

Basprogram om våld mot barn och unga (Webutbildning på Liu.se) – Barnafrid, Linköpings universitet

Våldet påverkar dig som professionell hjälpare

Den här handboken har fokuserat våldets konsekvenser och hur vi professionella kan hjälpa våldsutsatta klienter genom kunskap, empati och engagemang. Men våldets konsekvenser drabbar inte bara de som utsätts för eller bevittnar våldet utan alla som kommer i kontakt med det. Att i sitt yrke möta våld genom de utsattas berättelser och reaktioner innebär att exponeras för våldet och det får konsekvenser, för oss allihop. Med kunskap om våldets påverkan, medvetenhet om egna och kollegors reaktioner samt goda organisatoriska förutsättningar är det möjligt att hantera och motverka negativa konsekvenser för att orka fortsätta det viktiga arbetet. Vi ska därför avsluta med ett kapitel om att våldets påverkan på professionella hjälpare och hur negativa effekter kan hanteras.

Professionella som regelbundet möter traumatiserade kan påverkas i hela sin person. Det är en naturlig följd av uppdraget och krisens neurobiologi. Ett grundläggande verktyg för att bemöta och hjälpa är att mentalisera, dvs. att använda sin empati för att förstå klientens erfarenheter och behov. Att leva oss in på det viset innebär dock samtidigt en exponering för klientens erfarenheter, känslor och reaktioner som startar våra stress-responssystem. Vi kan utveckla samma typer av reaktioner som de traumatiserade så som nedstämdhet, ångest, undvikande eller koncentrations- och sömnsvårigheter. Reaktionerna kan vara medvetna men kanske ännu oftare omedvetna. Det är vanligt att handläggare som möter våld upplever sig själv som värdelösa och uppdraget som hopplöst, känner stor osäkerhet och blir nedstämda med tiden. Många utvecklar också negativa copingstrategier så som beroendeproblematik, ätstörningar eller att arbeta för mycket [68]. I litteraturen beskrivs detta ofta genom begrepp som *sekundär traumatisering*, *vikarierande traumatisering* och *empatitrötthet*. Isdal menar att begreppen liknar och kompletterar varandra då de beskriver olika aspekter av de konsekvenser våldet kan få för professionella hjälpare [73].

Sekundär traumatisering avser en situation då närstående eller professionella utvecklar PTSD-symtom genom sin kontakt med traumatiserade [73]. Symtomen överensstämmer med de hos personer med primär traumatisering, se avsnittet om Traumasymtom.

Vikarierande traumatisering är ett snarlikt begrepp som avser en situation då den professionelle genom sin relation till en traumatiserad klient internaliserar dennes trauma och lidande [73]. Konsekvenserna tenderar utvecklas med tiden då den professionelle ackumulerar allt fler traumatiska berättelser. Det är fråga om en mer grundläggande förändring hos hjälparen som påverkar personligheten och hur den ser på sig själv och världen. Personen kan utveckla en negativ och mörk syn på medmänniskor och förlora sin grundtillit, få svårt att engagera sig i närståendes vardagsbekymmer eller dra sig tillbaka från social samvaro. Då påverkan är djupgående kan besvären finnas kvar långt efter att den professionelle haft kontakt med traumatiserade klienter.

Empatitrötthet beskrivs ett tillstånd hjälpare kan hamna i efter att över en längre tid ha mött särskilt utsatta och/ eller traumatiserade personer där den professionellas engagemang och empati påverkas negativt [73]. Symptomen liknar de vid vikarierande traumatisering och kan beskrivas som en form av utmattningsinför att hjälpa som kan uppfattas som okänslighet, ointresse eller cynism.

Dessutom finns det flera försvårande faktorer kopplat till uppdrag, målgrupp och organisation. Att klienterna i målgruppen många gånger är i svåra att hjälpa mot bakgrund av normalisering, ambivalens och resursbrister riskerar ge en känsla av att uppdraget är övermäktigt och förvärra

reaktionerna. Att ha tagit in personens hela trauma för att sedan se hen gå tillbaka och veta att våldet mest troligt fortsätter kan skapa starka känslor och reaktioner. Att våldskompetensen ofta är ojämn i organisationen kan också skapa reaktioner. Att inse att omgivande professionella inte alltid ser och förstår de våldsutsattas svåra situation och ibland agerar på ett direkt skadande sätt kan ge en känsla av att ensam bära problematiken och att man behöver vakta och skydda sina klienter inte bara från våldet utan även från andra professionella [68]. Det orsakar en ohållbar arbetsmiljö där hjälparen inte upplever sig kunna vara frånvarande eller kunna få stöd i arbetet. Okunskap och ovan beskrivna reaktioner kan också leda till motstånd och ifrågasättande från kollegor. Problematiken kan då komma att göras om till en individuell hjälparens brister [68]. Vi är många som arbetat med våld som mötts av kommentarer som att vi är överdrivna, märkvärdiga eller "manshatare". Det kan leda till att den professionella känner sig utsatt och hamnar i liknande processer som våldsutsatta, dvs. utvecklar strategier och reaktioner för att skydda sig från "angrepp". Det kan utlösa känslor av skuld och skam och allvarliga stressreaktioner men kan också ge en känsla av att vara den enda som kan hjälpa som driver hjälparen långt över sina gränser mot utmattning och allvarlig psykisk ohälsa.

Professionellas reaktioner på våldet skapar inte bara lidande för hjälparen utan kan också gå ut över de våldsutsatta klienterna. Den hypervaksamhet som aktiveras hos många våldsutsatta personer innebär att de är särskilt känsliga för andras signaler vilket ger att de ofta är medvetna om hjälparens reaktioner innan hjälparen själv är det. Det riskerar medföra att klienten undviker att tala om sitt eget mående för att försöka skona den professionella. Hjälparens behov går då före klienten och relationen blir inte längre hjälpande för den våldsutsatta.

Framgångsfaktorer för ett hållbart arbete med våldsutsatta

Erfarna och kompetenta professionella är avgörande för att de våldsutsatta ska få rätt hjälp och det är därför viktigt att handläggarna orkar med sitt svåra uppdrag över tid. Arbetet med våldsutsatta blir ohållbart i längden om det inte finns en medveten och strategisk hantering av professionellas reaktioner på våldet. Det är därför en viktig fråga att uppmärksamma för alla organisationer och yrkesverksamma som regelbundet möter våldsutsatta personer. Det finns åtgärder som kan vidtas för att förebygga och lindra arbetets negativa konsekvenser. Det är dels faktorer i organisationen, dels faktorer du som professionell själv kan arbeta med för att ta hand om dig i ditt svåra uppdrag.

Faktorer i organisationen

Organisatorisk förståelse för konsekvenserna av att möta våldsutsatta

För att undvika att professionella blir ensamma med, skuldbeläggs eller isoleras pga. sina reaktioner på våldet behöver organisationen utveckla en kultur av förståelse för att reaktioner på våldet man som professionell erfar är en oundviklig del av arbetet [74]. Det behöver finnas en organisatorisk trygghet där reaktionerna tillåts och går att tala om. Det kräver en gemensam grundkunskap och samsyn om våldet, se avsnittet Samsyn och samordning är avgörande.

Handledning

Extern handledning med en handledare med våldskompetens är en viktig källa till återhämtning [68]. I handledningen kan professionella få hjälp att se och förstå sina reaktioner och få perspektiv på sitt arbete. I handledningen kan hjälpare också få hjälp att utveckla verktyg för att hantera sina

reaktioner. För att handledningen ska få dessa effekter krävs en öppen och tillåtande atmosfär i gruppen så att deltagarna vågar blotta sina erfarenheter och reaktioner. Det förutsätter en gemensam förståelse för uppdragets konsekvenser och en trygg atmosfär i organisationen. Även arbetsnära metodhandledning är en viktig avlastning. När flera professionella delar en bedömning avlastar det den professionelle från ansvar när ärenden inte utvecklas som man önskat.

Återhämtning

För att orka med arbetsuppgifter med återkommande stark psykisk belastning krävs återhämtning. Både i form av regelbunden vila på kvällar, helger och semestrar men också i form av pauser i arbetsdagen. Arbetsbelastningen bör inte vara högre än att det finns viss tid för reflektion och självreglering under arbetsdagen och särskilt efter svåra samtal och situationer. Att samla arbetsgruppen efter svårare situationer och fånga upp vad som hände och hur alla mår är en insats som brukar vara hjälpsam. Det skapar samhörighet och möjlighet att sätta ord på sina upplevelser, att få höra om andras känslor och ge varandra stöd. Det ger också stöd i att förstå det som hänt utifrån en gemensam referensram som ger ökad trygghet och öppnar för vidare kommunikation.

Strukturerade arbetssätt

Att möta våldsoffer är att möta en form av kaos. För att kunna hantera det utan att själv överväldigas krävs struktur och förutsägbarhet i arbetet. Det kräver tydliga arbetssätt där syfte, tid, plats och ansvar för varje arbetsuppgift är tydligt för alla medarbetare [72]. Att utgå ifrån en gemensam förståelse av uppdraget bidrar till gott samarbete och skapar ordning i tanke och praktik.

Kollegialt stöd

Att ha en stark sammanhållning i arbetsgruppen för att kunna dela sina berättelser och upplevelser är en stark framgångsfaktor i arbetet med att möta traumatiserade [74]. Det kan lindra arbetets belastning, normalisera de professionellas reaktioner och stärka förmågan att orka finnas kvar för klienterna. Det kan vara särskilt viktigt i socialtjänstens arbete där hjälparen ofta träffar sina klienter ensam och därför saknar andra referenspunkter för reaktioner, bemötande och engagemang. Förankring med kollegor kan hjälpa till att hålla en "nykter" syn på sitt arbete och ansvar [68].

Det kollegiala stödet kan innebära att erbjuda varandra praktisk hjälp; att lyssna, validera och reflektera kring kollegors upplevelser; att kunna skratta tillsammans åt dråpliga situationer eller att påminna om uppdragets innehåll och ansvar för att avlasta från skuld.

Faktorer hos individen

Medvetenhet om sina reaktioner

Att i längden orka och må bra i arbetet med våldsutsatta klienter kräver goda strategier för att ta hand om sig själv. Det första steget dit är att bli medveten om hur våldet påverkar en, både direkt i situationerna och på ett djupare personligt plan. Målet är att sträva efter en medvetenhet om sina känslor, behov, begränsningar och förutsättningar för att kunna hantera situationen och reaktionerna. Man kan då behöva fråga sig hur våldet påverkat områden som personlighet, relationer och emotionella tillgänglighet [74]. I detta arbete kan man behöva omgivningens reflektioner eftersom det ofta inte är tydligt för en själv och man kan också behöva stöd för att stå ut med svaren. Jag fick min första insikt om hur våldet drabbat mig när min man frågade mig om han skulle behöva vara misshandlad och traumatiserad för att jag skulle orka bry mig. Det var i en situation där arbetet

hade tagit upp allt för mycket av min energi under en längre tid och det hade gjort att mina perspektiv hade påverkats, orken räckte inte till mina närmstas "vardagsproblem" som jag tyckte bleknade i jämförelse med klienternas. Jag hade inte heller fått lära mig om våldets påverkan på oss professionella och stod därför helt orustad inför mitt uppdrag. Min mans kommentar gav ett bryskt uppvaknande som blev starten på mitt självutforskande av vad arbetet kostat mig och vad jag behöver för att hålla i det långa loppet.

Meningsfullhet

Våld skapar lätt en känsla av meningslöshet och kopplar bort oss från samhörighet och trygghet med andra [70]. Att medvetet arbeta för att motverka dessa känslor kan motverka våldets konsekvenser. Träna på att sortera vilka känslor och reaktioner som är dina egna och vilka du övertagit från klienter. Medvetandegör dina känslor och försök sortera dem, exempelvis i mindfulnessövningar. Meningslösheten, kommer den från dig? Vad tycker du är meningsfullt och viktigt i ditt liv? Jag för en tacksamhetsdagbok för att påminna mig om allt meningsfullt som finns i mitt liv. Känslan av att uppdraget är hopplöst, är den egentligen din? Samla på exempel på att du gjort skillnad som kan motbevisa känslan. Jag skriver goda exempel på lappar som jag har på en tavla i mitt arbetsrum.

Utmana dina grundantaganden

Sekundär traumatisering kan skapa polarisering och cynism [73]. Genom att medvetandegöra och bemöta sådana tankar kan du motverka effekten. Kommer du exempelvis på dig med att tänka att män generellt är förtryckande och våldsamma kan du vara hjälpt av att ta del av statistik som visar att majoriteten av alla män inte använder våld eller ta del av arbete mot våld som drivs av män.

Skapa känslor av gemenskap

Att hitta sammanhang av positivt samarbete och gemenskap kan vara en viktig motvikt till den isolering arbetet med våldsutsatta kan orsaka. Kanske en lagsport, arbete i en förening eller annat sammanhang av positiv integration med andra kan vara din väg?

Balans

Balans i livet hjälper dig som professionell att behålla perspektiven på vad som är viktigt, möjligt och rimligt. Eftersträva därför balans mellan arbete, fritid och återhämtning och välj din återhämtning med omsorg. Du behöver rum i ditt liv där du kommer i första hand och får möjlighet att ladda dina batterier. Välj gärna en fysisk aktivitet, träning har fantastisk effekt på återställning av stress-responssystemet, och kombinera den med något som lugnar och grundar dig. Skogs promenader, skidåkning, mindfulness eller yoga är några exempel.

Kom ihåg att du själv är ditt främsta verktyg. Du måste ta hand om dig själv, annars kan du inte hjälpa någon annan och kommer heller inte orka finnas för alla som behöver dig!

Fördjupningstips

Medkänslans pris (Bok) – Per Isdal

Hur går hon? (Bok) – Viveka Enander och Carin Holmberg

Våld i nära relationer (Bok, del 8) – Linn Moser Hällen och Eveliina Sinisalo

Litteratur- och källförteckning

- [1] BRÅ, Brottsförebyggande rådet, "Brott i nära relationer - en nationell kartläggning," BRÅ, 2014.
- [2] BRÅ, Brottsförebyggande Rådet, "Konstaterade fall av dödligt våld 2021," BRÅ, 2022.
- [3] Socialstyrelsen, "Socialstyrelsens folkhälsorapport," Socialstyrelsen, 2009.
- [4] Socialdepartementet, "Barnmisshandel - Att förebygga och åtgärda SOU 2001:72," Socialdepartementet, 2001.
- [5] European Institute for Gender Equality (EIGE), "The costs of gender-based violence in the European Union," European Institute for Gender Equality (EIGE), 2021.
- [6] S. Lövestad, J. Löve, M. Vaez och G. Krantz, Prevalence of intimate partner violence and its association with symptoms of depression; a cross-sectional study based on a female population sample in Sweden, Göteborg: Göteborgs Universitet, 2017.
- [7] K. Helweg-Larsen och M. Kruse, "Violence against women and consequent health problems: a register-based study," *Scand J Public Health*, vol. 31, 2003.
- [8] E. Lundgren, G. Heimer, A.-M. Kalliokoski och J. Westerstrand, Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige : en omfattningsundersökning, Umeå: Brottsoffermyndigheten; Uppsala universitet, 2001.
- [9] NCK, Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa, Uppsala: NCK, 2014.
- [10] B. A. van der Kolk, The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma, Viking, 2014.
- [11] Å. Bermark och T. Lundström, "Vad sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg," *socialvetenskaplig tidskrift*, pp. 125-148, 2005.
- [12] S. Skoog Waller, "Utan mig är du helt ensam," Högskolan i Gävle, 2022.
- [13] Dobash, R. Emerson och R. Dobash, "Violence against Wives: A Case against the Patriarchy," *Social Service Review*, vol. 54, 1980.
- [14] K. Skjørten, Når makt blir vold : en analyse av seksualisert vold i parforhold, Oslo, 1988.
- [15] P. Isdal, Meningen med våld, 2001.
- [16] E. Lundgren, Våldets normaliseringsprocess, Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), 2004.
- [17] V. Enander och C. Holmberg, Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser, Lund: Studentlitteratur, 2010.
- [18] D. Dutton och S. L. Painter, Traumatic bonding: The development of emotional attachments in battered women and other relationships of intermittent abuse, 1981.
- [19] U. Wikan, En fråga om heder, Stockholm: Ordfront förlag, 2004.

- [20] Institutet för framtidsstudier, "World Value Survey 2021 <https://www.iffs.se/world-values-survey/>," Läst 2022-12-02, 2021.
- [21] M. Börjesson och A. Rehn, *Makt*, Malmö: Liber, 2009.
- [22] S. Hedrenius och S. Johansson, *Krisstöd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser*, Stockholm: Natur och Kultur, 2013.
- [23] J. Cullberg, *Kris och utveckling*, Stockholm: Natur och Kultur, 1992.
- [24] F. H. Norris, "Epidemiology of trauma: Frequency and impact of different potentially traumatic events on different demographic groups," *Journal of consulting and clinical psychology*, vol. 60, pp. 409-418, 1992.
- [25] B. Lenneér Axelsson, *Förluster Om sorg och livsomställning*, Stockholm: Natur & Kultur, 2010.
- [26] J. S. Morris, A. Öhman och D. R. J., "Conscious and unconscious emotional learning in the human amygdala," *Nature*, vol. 393, pp. 467-470, 1998.
- [27] D. Ø. Nordanger och H. C. Braarud, *Utviklingstraumer*, Fagbokforlaget, 2017.
- [28] K. Almqvist, A. Norlén och B. Tingberg, *Barn, unga och trauma*, Stockholm: Natur och Kultur, 2019.
- [29] F. H. Norris, C. K. Baker, A. D. Murphy och K. Kaniasty, "Social Support Mobilization and Deterioration after Mexico's 1999 Flood: Effects of Context, Gender, and Time," *American Journal of Community Psychology*, vol. 56, pp. 15-28, 2005.
- [30] K. Almqvist, L. Almqvist, U. Axberg, A. Broberg, M. Eriksson, K. Grip, C. Iversen, A. L. Jonhed, Å. Källström och U. Sharifi, "Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma : resultat från en nationell utvärdering," Göteborgs Universitet, Göteborg, 2011.
- [31] M. Eriksson (red), *Barn som upplever våld - Nordisk forskning och praktik*, Stockholm: Gothia förlag, 2007.
- [32] C. Överlien och M. Hydén, "Att tvingas lyssna- hur barn bevittnar pappas våld mot mamma," *Barn*, vol. 1, pp. 9-25, 2007.
- [33] K. Almqvist och A. Broberg, *Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor & barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg*, Göteborg: Göteborgs Stad, 2004.
- [34] C. Överlien, *Våld i hemmet - Barns strategier*, Malmö: Gleerups, 2012.
- [35] E.-M. Annerbäck, G. Wingren, C. G. Svedin och P. A. Gustafsson, "Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden - findings from a population-based youth survey," *Acta Paediatrica*, vol. 99, pp. 1229-36, 2010.
- [36] C. Jernbro och S. Janson, "Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning," Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholm, 2017.
- [37] B. McAlister Groves, "When home isn't safe: Children and domestic violence," *Smith College Studies in Social Work*, vol. 71, pp. 183-207, 2001.
- [38] M. Eriksson, Å. Källström Cater och E. Näsman, *Barns röster om våld - Att lyssna tolka och förstå*, Malmö: Gleerups, 2015.

- [39] Jonhed, A i Sinisalo, E & Moser Hällen, L, Våld i nära relationer, Stockholm: Liber, 2018.
- [40] S. Bidö, M. Mannheimer och P. Samuelberg, Traumatisering hos barn, Stockholm: Natur & Kultur, 2018.
- [41] V. J. Felitti, R. Anda, D. Nordenberg, D. F. Williamson, A. M. Spitz, V. Edwards och e. al, "Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study," *American Journal of Preventive Medicine*, vol. 14, pp. 245-58, 1998.
- [42] J. P. Shonkoff, W. T. Boyce och B. S. McEwen, "Neuroscience, molecular biology, and the childhood roots of health disparities: building a new framework for health promotion and disease prevention," *Journal of the American Medical Association*, vol. 30, pp. 2252-9, 2009.
- [43] J. Belsky, "The determinants of parenting: A process model," *Child Development*, vol. 55, p. 83-96, 1984.
- [44] SKR - Sveriges kommuner och regioner, Barn som upplever våld - Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga, SKR, 2020.
- [45] K. Herbell, Y. Li, T. Bloom, P. Sharps och L. F. C. Bullock, "Keeping it together for the kids: New mothers' descriptions of the impact of intimate partner violence on parenting," *Child Abuse Negl*, vol. 99, 2020.
- [46] I. Lundberg, "Utsatta flickor och pojkar – en översikt av aktuell svensk forskning," Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS), Stockholm, 2005.
- [47] L. Bancroft, J. G. Silverman och D. Ritchie, *The Batterer as Parent: Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics*, SAGE Publications, 2012.
- [48] A. Forsell, Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child-father relationships after parental separation in cases involving intimate partner violence, Örebro: Örebro Universitet, 2016.
- [49] K. Håland, I. Ludngren, E. Lidén och T. S. Eri, "The Meaning of Men's Experiences of Becoming and Being Fathers, in Men Who Have Subjected Their Partners to Violence," *Fathering A Journal of Theory Research and Practice about Men as Fathers*, vol. 12, pp. 178-195, 2014.
- [50] SKR.se, "Genomförande av barnkonventionen - Implementationsnycklar Läst 2023-01-09," SKR, 2022.
- [51] Socialstyrelsen, "<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/arbete-evidensbaserat/>," Läst 2022-12-17.
- [52] D. Siegel, *The Developing Mind.*, New York: Guilford, 1999.
- [53] J. Seita och L. Brendtro, *Kids Who Outwit Adults*, Solution Tree, 2004.
- [54] G. S. Goodman och A. Melinder, "Child witness research and forensic interviews of young children: A review," *Legal and Criminological Psychology*, vol. 12, pp. 1-19, 2007.
- [55] E. Munro, "Common errors of reasoning in child protection work," *Child Abuse & Neglect*, vol. 23, pp. 745-58, 1999.
- [56] O. Hultmann, "Child Psychiatric Patients Affected by Intimate Partner Violence and Child Abuse – Disclosure, Prevalence and Consequences," Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen, Göteborg, 2015.
- [57] M. Eriksson och E. Näsman, *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten - om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*, Stockholm: Gothia, 2011.
- [58] Bris; Sveriges stadsmissioner, "Min tur att berätta - Barns röster om att leva med våld," 2020.

- [59] Socialstyrelsen, ""Tack för att ni frågar" - screening om våld mot kvinnor," Socialstyrelsen, Stockholm, 2002.
- [60] Socialstyrelsen, "Att vilja se, vilja veta och att våga fråga - vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet," Socialstyrelsen, Stockholm, 2014.
- [61] B. Svensson, Barn som riskerar att fara illa i sin hemmiljö – Utmaningar i ett förebyggande perspektiv, Karlstad: Karlstad Universitet, 2013.
- [62] Socialstyrelsen, "Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021," Socialstyrelsen, Stockholm, 2022.
- [63] Socialstyrelsen, "Våld Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer," Socialstyrelsen, Stockholm, 2016.
- [64] Socialstyrelsen, "HSLF-FS 2022:39 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer," Socialstyrelsen, Stockholm, 2022.
- [65] M. Eriksson, U. Axberg, A. Broberg, O. Hultmann, C. Iversen, K. Röbäck de Souza och E. Svensson, "iRiSk insatser & risk-skyddsbedömningar för våldsutsatta barn - Införandeår för risk-/skyddsintervju vid," Göteborgs Universitet; Ersta Sköndal Bräcke Högskola; Uppsala Universitet, 2020.
- [66] M. Heimer, E. Näsman och J. Palme, "Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare," *Child & Family Social Work*, pp. 1-8, 2017.
- [67] J. Hearn, "The Violences of Men," Sage Publications, London, 1998.
- [68] L. Moser Hällen och S. Eveliina, Våld i nära relationer - Socialt arbete i forskning, teori och praktik, Stockholm: Liber, 2018.
- [69] Socialstyrelsen, "Metodstöd för BBiC," Socialstyrelsen, 2018.
- [70] J. Lewis Herman, Trauma och tillfrisknande, Göteborg: Göteborgs Psykoterapi Institut, 2007.
- [71] V. Ekström, Det besvärliga våldet. Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer, Linköping: Linköpings Universitet, 2016.
- [72] V. Enander och C. Holmberg, Hur går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser, Lund: Studenlitteratur, 2011.
- [73] P. Isdal, Medkänslans pris - Om sekundärtraumatisering, compassion fatigue och utbrändhet hos yrkesverksamma, Stockholm: Gothia, 2017.
- [74] B. H. Stamm, Secondary traumatic stress - Self-care issues for clinicians, researchers & educators, Baltimore: The Sidran Press, 1999.
- [75] Regeringen, "Regeringens proposition 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet," Regeringen, 2019.
- [76] P. Bourdieu och L. P. D. Wacquant, An Invitation to Reflexive Sociology, Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- [77] U. Axberg, B. A. M. Eriksson, O. Hultmann och C. Iversen, "Utveckling av bedömningsmetoder för barn som utsatts för våld i sin familj. Rapport från en fortsättningsstudie," Göteborgs Universitet, Göteborg, 2018.

Göteborgs Stadsmission

Göteborgs Stadsmission är en idéburen organisation som arbetat för ett mänskligare samhälle för alla sedan 1952. Vi erbjuder flera olika insatser för våldsutsatta vuxna och barn i vår skyddsverksamhet, i vår familjehemsverksamhet samt i vår råd- och stödmottagning Nadja.

Skyddat Boende

Behovet av skydds- och stödinsatser varierar både från fall till fall och genom processen. Därför erbjuder vi olika placeringslösningar med individuellt utformat stöd som flexibelt anpassas efter behov. Vi arbetar med effektivt skalskydd i kombination med aktivt arbete för att implementera ett inre- och yttre skyddstänk hos våra klienter. Vi har gedigen kunskap och erfarenhet att bedöma och hantera högriskärenden med särskild tonvikt på hedersrelaterad kontext. Vi arbetar med strukturerade riskbedömningsinstrument och manualbaserade psykoedukationsprogram samt erbjuder föräldrastödjande insatser. Verksamheten utgår från ett barnrättsperspektiv. Skyddsverksamheten är bemannat dygnet runt av skyddspedagoger med gedigen våldskompetens.

Villa Josefin är ett skyddat boende av medelhög säkerhetsklass med förstärkta stödinsatser för kvinnor med eller utan medföljande barn. Verksamheten erbjuder en harmonisk atmosfär med närhet till service och kommunikationer samt egen trädgård för lek och rekreation. Här finns tre lägenheter med egen toalett, dusch och kök med direkt närhet till personal och sociala ytor.

I våra *skyddslägenheter* erbjuder vi skydds- och stödinsatser med möjlighet att kontakta personal dygnet runt vid behov. Lägenheterna ligger i ordinära lägenhetshus och är centralt belägna. Detta alternativ kan både utgöra en utslussinsats eller en initial insats. Vi skräddarsyr insatserna utifrån behoven och kan erbjuda tät uppföljning och kvalificerat stöd även i denna boendeform.

Nyckeln – Stadigvarande boende för våldsutsatta

Nyckeln är en samverkansmodell där vi i samarbete med privata hyresvärdar erbjuder en väg till stadigvarande boende. Göteborgs Stadsmission står som garant gentemot hyresvärdarna under en övergångsperiod och ger anpassat psykosocialt stöd utifrån våldsutsattheten. Målet är de placerade i slutet av insatstiden ska vara redo att överta kontraktet och fortsätta ett liv utan våld.

Familjehem och jourhem

Vi erbjuder familjehemsvård för barn och ungdomar. Vi tar emot placeringar enligt både SoL och LVU. Våra familjehem är rustade för att ta emot barn och unga med en brett spektra av behov inkl. skyddsbehov pga. våld. Familjehemmen utbildas förutom grundutbildning även i barns utveckling, trauma- och anpassat bemötande samt våldets mekanismer och konsekvenser. De får kontinuerlig metod- och processhandledning och har tillgång till akut stöd dygnet runt.

Nadja-mottagningen

Nadja är en kostnadsfri råd- och stödmottagning för våldsutsatta. Nadja-mottagningen nås genom en stödlinje **020 - 81 00 00** som bemannas av kuratorer med fördjupad våldskompetens. Genom stödlinjen finns möjlighet att boka tid för individuella stödsamtal samt att anmäla sig till stödgrupper för våldsutsatta. Stödgrupperna utgår ifrån psykoedukationsprogrammet GRETA.

Kontakta oss för mer information eller placeringsförfrågan: 0730-57 93 91

**GÖTEBORGS
STADSMISSION**

ISBN 978 91 527 5720 8